

NSV LIIDU KÕRGEMA HARIDUSE MINISTEERIUM
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KEELE KATEEDER

A. Valmet

PLUURALI PARTITIIV
EESTI VANEMAS KIRJAKEELES
(1524 - 1857)

Dissertatsioon
filoloogiateaduste kandidaadi teadusliku
kraadi taotlemiseks

Teaduslik juhendaja
akad. prof. J. V. Veski

Tartu 1956

SISSEJUHATUS

Nõukogude keeleteaduse üheks põhiliseks ülesandeks on eri keeltes valitsevate seaduspärasuste väljaselgitamine. Tähtis osa on seejuures keele grammatilise struktuuri tundmaõppimisel kogu tema arengus.

Keele grammatiline struktuur, nagu teada, on väga püsiv ja muutub alles pikkade aegade vältel. Seda ei saa aga alati üelda üksikute formantsite ja vormide suhtes, mis märgivad üht või teist grammatilist mõistet või suhet. Kuigi keele grammatilised vormid aronevad ja teisenevad samuti suhteliselt aeglaselt, võib real juhtudel siiski mõne aastasaja, mõnikord ka aastakümne jooksul märgata muutusi nende tarvitamises. Selleks, et õppida tundma teatava keelelise nähtuse kujunemist ja arengut, tuleb uurida seda mitte ainult kaasaegses keeleuususes, vaid võimalust mööda jälgida selle tarvitamist ka möödunud aegade keeles. Vastavaid andmeid pakuvad siin vanem kirjakeel, murde- ja rahvalaulakeel.

Eesti keeles on tänapäeval kõige mitmekesisema vormistikuga käändeks partitiiv. Eriti keeruliseks on kujunenud pluurali partitiivi vormistik. Häälikuseaduslike

ja analoogiamoodustiste põimumise tulemusena võib viimases esineda nii vokaaliga lõppevaid kui id- ja sid- si-lisi sõnakujusid. Sageli leidub aga mitmesuguste pluurali partitiivi morfeemidega vorme paralleelselt ka samas sõnatüübis.

Eesti keele ajaloo tundmaõppimise ja samuti ajaloolise grammatika koostamise seisukohalt on küllalt tähtis välja selgitada selle käände morfoloogiliste vormide esinemus ja arenemiskäik.

Mis puutub ^uarasesematesse eesti keele pluurali partitiivi käsitlevatesse töödesse, siis on siin ulatuslikumalt puudutatud vastavat küsimust rahvalaulu- ja murdekeeles. Nii on J. P e e g e l oma väitekirjas " E e s t i v a n a d e r a h v a l a u l u d e k e e l e m o r f o l o o g i a " muuhulgas esitanud ülevaate ka kõigist levinumatest pluurali partitiivi vormidest regivärsilises rahvalaulus. Üsnagi ulatusliku deskriptiivse ülevaate pluurali partitiivi esinemusest murdekeeles on andnud ka üliõpilane E. K o f f oma seminaritöodes " M i t m u s e o s a s t a v e e s t i r a h v a k e e l e s " ja "id-lõpuline mitmuse osastav eesti rahvakeeles".

Töödest, mis käsitlevad kõne all olevat küsimust kirjakeeles, väärrib mainimist E. U u s p ö l l u diplomitöö " M i t m u s e o s a s t a v X I X s a j a n d i k i r j a k e e l e s ". Terviklik ülevaade pluurali partitiivi kujunemisest kirjakeeles siiani aga puudub.

Käesolev töö püüab mainitud lünka osaliselt täita. Et kogu küsimus on küllalt ulatuslik, siis on võetud vaatluse alla plaurali partitiivi morfoloogiline külg kirjakeele varasematel perioodidel. Seejuures on jäetud käsitlusest välja pronoomen kui omapärase ehituse ja arenguga sõnaliik.

Nagu teada, kujunes ühiskondlik-poliitiliste tingimuste sunnil XVI - XVII sajandil Eesti alal kaks kirjakeelt: põhja-eesti ja lõuna-eesti kirjakeel. Lähtudes asjaolust, et tänapäeva kirjakeel on arenenud varasemate sajandite põhja-eesti kirjakeele traditsioonide baasil, on käesolevas töös piiratud vaid viimase analüüsiga.

Teatavasti tuleb varasema kirjakeele uurimisel arvestada mõningaid erijooni, mida rahvuskeele ajajärk ei tunne¹. Nii näiteks on XVI - XVIII sajandi eesti keele peaaegu ainsateks kirjapanijateks ja kirjakeele kasutajateks muulased. Alles XIX sajandi esimesel poolel astuvad nende kõrvale ka eestlastest kirjamehed. Sellest asjaolust tingituna on eesti vanem kirjakeel rahvakeelega võrreldes sageli tugevasti moonutatud.

Teiseks iseloomulikuks jooneks on see, et tooleaegne eesti kirjakeel ei ole nii muulastest kui eestlastestki autorite tarvituses oma murdeliselt taustalt ühtlane. Kui kirjakeeles ilmneb juba üsna varakult tendents baseeruda

¹ Vrd. A. K a s k, Eesti kirjakeele ajaloo perioodiseerimisest, Emakeele Seltsi Aastaraamat I, Tallinn 1955, lk. 57.

põhja-eesti keskmurdele, leidub veel XIX sajandi esimese poole kirjapanekuiski rohkesti teiste murdealade sümptomeid.

Nimetatud asjaolude tõttu kerkivad kõrvalülesannetena küsimused, kuid võrd vaadeldava perioodi kirjakeele pluraali partitiivi vormid on võinud olla vastavuses rahva kõnekeelega ja millistest murretest nad pärinevad.

Viimaste küsimuste osas on nende keerukuse tõttu julgetud teha vaid tagasihoidlikke oletusi, seejuures kangeltski mitte kõigil juhtudel.

Sõltuvalt töö teemast on loomulik, et käsitus peab andma ülevaate ühelt poolt ajastu keeleõpetuslikest seisukohtadest, teiselt poolt aga ka kirjakeele praktilisest kasutamisest.

Esimese ülesande valgustamiseks on töötatud läbi vaadeldava perioodi keeleõpikud ja keeleküsimusi puudutavad artiklid. Kirjakeele tegeliku tarvituse iseloomustamiseks on püütud valida näiteid ajajärgu tähtsamatest keelemälestistest. Seejuures on unikaalsete trükiste ja käskirjaliste materjalide osas kasutatud nende hilisemaid trükiväljaandeid.

Võrdlusmaterjalina esitatud murdeandmed pärinevad Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateedri ja ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi murdearhiivist. Selle kõrval on käesoleva töö autor kogunud isiklikult materjali Väike-Maarja, Paide ja Pärnu rajoonist (Väike-Maarja, Simuna, Koeru ja Pärnu kihelkonnast).

Analüüsitud materjal on vastavalt eesti kirjakeele

arenemise perioodidele jagatud kolme peatükki¹. Iga perioodi puhul on analüüsitud eraldi kujunemise seisukohalt ühe-, kahe- ja kolmesilbilisi ning vastavate sõnatüüpidega analoogiliselt flekteeruvaid tüvesid. Mainitud alapeatükides on vaadeldud esiteks keeleõpetuslik-teoreetilise käsitluse seisukohti ja teiseks vastavate vormide tegelikku tarvitamist. Viimati mainitud osades on analüüsitud eraldi tänapäeva keele seisukohalt a-, e-, i- ja u- o-tüvede pluurali partitiivi vorme (välja arvatud ühesilbilised tüved, mida ei ole tüvevokaali järgi eristatud).

Ajastu üldpildi andmise kõrval on püütud osutada ka tuntumate autorite individuaalsele keeletarvitusele üksiku sõnatüübi piires.

Järgnevalt olgu esitatud lühidalt mõningaid seisukohti pluurali partitiivi kujunemise kohta.

Käesoleva sajandi fennougristid, sealhulgas ka uurijad, nagu E. N. S e t ä l ä, J. S z i n n y e i, D. B u b r i c h jt. on enam-vähem üksmeelselt jaganud arvamust, et tänapäeva läänemeresoome ja mõnevõrra lapi keeltele omane pluurali partitiiv pärineb vanast soome-ugri

¹ Vrd. A. K a s k, ESAr. I, lk. 54 - 61.

või isegi uurali keeltele ühisest t-tunnuselisest ablatiivist¹.

¹ Vrd. E. N. S e t ä l ä, Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen, Helsingfors 1915, lk. 2 - 3; J. S z i n n y e i, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Berlin und Leipzig 1922, lk. 56 - 58; Д.В. Б у б р и х, Сравнительная грамматика финноугорских языков в СССР, Ленинградский государственный университет, Ученые записки, серия востоковедческих наук, выпуск 2, Ленинград 1948, lk. 55-56; Историческая морфология финского языка, Москва 1955; B. C o l l i n d e r, Indo-uralisches Sprachgut, Uppsala Universitets Årsskrift 1934, Filosofi Språkvetenskap och Historiska Vetenskaper I, Uppsala 1934, lk. 21 - 22; L. H a k u l i n e n, Suomen kielen kehitys ja rakenne I, Helsingissä 1941, lk. 38.

Seejuures olgu märgitud, et mõned uurijad on ühendanud kõne all olevat t-elementi türgi-tatari keelte lokaal-separatiivse t-fleksioonisufiksiga (М.Р я с я н е н, Материалы по исторической фонетике тюркских языков, Москва 1955, lk. 144). Samuti on vastavat t-morfeemi püütud seostada indo-euroopa keelte d (t?)-lise ablatiiviga (B. C o l l i n d e r, UUA 1934, lk. 21 - 22).

Võib öelda, et seni, kui mainitud keelte suguluse probleemides ei ole kindlat selgust, jääb ka kõne all oleva t-elemendi ühise algupära küsimus eriti soome-ugri ja indo-euroopa keelte osas ülimal määral problemaatiliseks.

Vastava sufiksi varasem lokaal-separatiivne funktsioon tuleb läänemeresoome keeltes esile veel t(a)- - a-lõpulistes adverbides, nagu sm luota 'juurest', kotoa 'kodust, kodunt', takaa 'tagant' (Hakulinen, SKKR I, 88; Бубрих, ИМФЯ, 17 - 18) jne. Ka eesti keeles kuuluvad mainitud rühma adverbid, nagu kottu, takka (Jõgever, EKG, 11), siit (vrd. sm siitā - Ariste, TRÜ TT, 107) ja lõuna-eestimurde-line mant¹.

Mainitav on, et mordva keeltes on noomeni t-lise käände morfeemi üks põhilisi funktsioone veel kaasajalgi lokaal-separatiivse suhte märkimine, nagu

m d e Берянь мода - до туинек од масторов 'от плохой земли мы переселились на новую землю' (Евсевьев ОМГ, 35); прядо пилькс 'с головы до ног' (Бубрих, ЭМГМ, 14-15).

Samuti ilmneb lokaalne funktsioon mordva adverbides:

m d e тосто 'оттуда', уналдо 'сзади', алдо 'снизу', маласто 'изблизка' (Евсевьев, ОМГ, 227) jne.

Tänapäeva läänemeresoome keeltes on partitiivi põhiliseks funktsiooniks partsiaalsuse väljendamine:

vrd. s m juotiin vettä 'joodi vett', pellossa kasvaa naurista 'põllul kasvab naercid' (Hakulinen, SKKR I, 88);

v p s mina andegin teille hapamaidod 'minäannon teille piimää' (Kettunen, VMLT, 256);

k r j V hūn tahtow polutsie rugehijä i kagroja 'ta

¹ Prof. P. Aristelt suuliselt saadud teade.

tahab saada rukkeid ja kaeru' (A.V.);

v d j tōn süvvä lihā i veita 'toon süua liha ja
võid', mā muneita lēB 'kartuleid saab (olema)'
(Ariste, VKG, 25) ;

l i i t^uoi nēdi /nū·ori/ lⁱe·ppā ve·zà lē·di/
'tōin neid noori lepavōsa lehti' (Kettunen, ACUT
B VIII 3, 50).

Seejuures tuleb märkida, et väheste eelkõige söömist-
-joomist väljendavate verbidega ühenduses esineb ka mordva
keelte ablatiivil partsiaalsust märkiv funktsioon, nagu

m d E МОН - ГАР ТОСО УЛЬНИНЬ. Винадо - пиядо
СИМИНЬ 'Minagi seal olin. Viina-õlut jõin' (Евсевьев,
Э. Э., 14); Вана кить салцить монь прякадон 'Vaat,
kes varastasid minu pirukaid' (Евсевьев, Э. Э., 32).

Sugulaskeelte võrdleva uurimise tulemusena on võidud
osutada, et läänemeresoome keelte kaasaegse pluurali parti-
tiivi partsiaalsust märkiv funktsioon on hakanud kujunema
juba sel ajajärgul, kui side läänemeresoome ja volga keelte
vahel ei olnud veel katkenud. Mainitud funktsiooni väljaare-
nemine on tõenäoliselt toimunud aga just läänemeresoome
aluskeele varasel perioodil¹.

¹ Vrd. P. A r i s t e, Märkused teoses Л. Х а к у л и -
н е н, Развитие и структура финского языка I, Москва
1953, lk. 229;

P. R a v i l a, Die stellung des lappischen innerhalb
der finnisch-ugrischen sprachfamilie, Finnisch-ugrische For-
schungen XXIII, Helsinki 1936, lk. 54; L. H a k u l i n e n,
SKKR I, lk. 88.

Pluurali partitiivi vormi algseks koostisosiseks on peale käändelõpu veel mitmuse tunnus i.

Viimase ea ja leviku suhtes on avaldatud üldiselt kahesuguseid arvamusi. Uurijad, nagu S e t ä l ä, S z i n n y e i, C o l l i n d e r jt. on toetanud vanemat teooriat, mille järgi i on juba soome-ugri ja võimalik ka, et uurali keeleühitsuse perioodil esinenud väljakujunenud pluurali vormitunnusena¹.

Vastupidiselt eelnevatele on aga P. R a v i l a ja D. B u b r i c h esitanud enam-vähem kooskõlalise teooria, mille alusel nad peavad obliikvakkänete mitmust soome-ugri keeltes suhteliselt hiliseks nähtuseks. Sellest tulenevalt toetavad mõlemad teadlased seisukohta, et tänapäeva läänemeresoome ja lapi keelte pluurali i-tunnus on alles läänemeresoome aluskeele varasel perioodil saanud

¹ Vrd. E.N. S e t ä l ä, VFS, lk. 24; S z i n n y e i, FUS, lk. 51 - 52; Magyar nyelvhasználat, Budapest 1927, lk. 106 - 107; B. C o l l i n d e r, UUA 1934 lk. 9; The Affinities of Lapp, UUA 1945, lk. 132 jj.

Olgu mainitud, et uurali keeltes levinud i-list pluurali tunnust on püütud ühendada indo-euroopa sama funktsiooni omava i-ga (B. C o l l i n d e r, UUA 1934, lk. 19 - 20).

Vastavat oletust ei ole aga suudetud veenvalt tõestada.

obliikvakäänetes mitmuse tähistajaks¹.

P. Ravila käsitluse järgi, viimast on toetanud ka L. Hakulinen², pärineb pluurali i-tunnus varasemast possessiivsete adjektiivide i-sufiksist, mille kõrval i võis küll juba väga vanal ajal olla seotud ka kollektiivi märkiva kõrvaltähendusega.

Bubrichi teooria järgi on läänemeresoome keelte kõne all olev pluurali tunnus kujunenud välja algselt kollektiivi märkinud i-sufiksist.

On selge, et mitmuse kujunemine soome-ugri keeltes on kaugetesse aegadesse ulatuv ja seega raskesti jälgitav protsess. Siin väärivad aga tõsist tähelepanu seigad, nagu ühelt poolt obliikvakäänete mitmuse ebatäielik väljaarenemine mõningais soome-ugri keeltes (näiteks mordva keeltes) ja teiselt poolt suhteliselt suur erinevus üksikute keelte ja murrete pluurali tunnuste vahel. Nendest asjaoludest lähtudes on küllaltki tugev alus seisukohal, et läänemeresoome ja lapi keelte pluurali i-tunnus on välja kujunenud alles volga keeltest eraldumise järel.

Soome-ugri keeltele omase aglutineeriva süsteemi järgi on algselt pluurali tunnus i liitunud sõna tüvele, mille-

¹ Vrd. P. R a v i l a, FUF XXIII, lk. 51 jj.; Über die verwendung der numeruszeichen in den uralischen sprachen, FUF XXVII, lk. 87 jj.; Numerusprobleemeja, Virittäjä 1938, Helsinki 1938, lk. 296; Д. В. Б у б р и х, ЛГУ, Уч. зап., lk. 66-67, ИМФЯ, lk. 34-35; L. H a k u l i n e n, SKKR I, lk. 79.

² Vrd. L. H a k u l i n e n, SKKR I, lk. 79-80.

le omakorda lisandus partitiivi lõpp. Läänemeresoome keelte häälikuliste seaduspärasuste alusel tuleb arvata, et rõhulisele silbile on liitunud *-ta, (*püita, *matalaita), rõhulisele tule * δ a¹ (*kalai δ a, *onnettomai δ a)². Otseselt selliseid vorme aga tänapäeva ja ka viimaste sajandite eesti keeles ei leidu. Meie keelele omaste häälikumuutuste, nagu spirandikao, vokaalide kontraksiooni, sise- ja lõpukao alusel on pluurali partitiivi vormide oletatav varasem kuju palju teisenenud.

Vastava häälikuseadusliku arengu tulemusena on eesti keeles kujunenud olukord, mille järgi kunagise *ita-formansiga moodustistest on arenenud id-line partitiiv, *id-vormidest aga vokaallõpuline partitiiv. Kui esimesel juhul saab veel eristada algset käändelõppu, sageli ka mitmuse tunnust ja tüve (so/i/d << *sõita, kaste/i/d << *kastegita), siis teisel juhul on tüve lõppvokaal, mitmuse tunnus ja käändelõpp kokku sulanud (jalgu << *jalkoi δ a < *jalkai δ a).

Peale mainitud juhtude võis aga pluurali partitiivis kujuneda veel nn. analoogiavorme. Viimased moodustused sel teel, et pluurali partitiivi vormi substituueerus teisest sõnatüüpidest kas teatav eristav lõppvokaal või terve silp, nagu -sid ~ -si. Samuti võidi id-formansit tarvitada neis sõnatüüpides, kus mainitud morfeemi algselt ei tuntud. Vastav tüve lõppu substituueeritud häälik või liidetav silp

¹ L. Kettunen'i märkimisviisi järgi *ta.

² Vrd. E. N. S e t ä l ä, Yhteissuomalainen äännehistoria, Helsingissä 1899, lk. 119.

märgib kõne all oleval juhul samaaegselt nii mitmust kui partitiivi. Mainitud juhud sarnlevad indo-euroopa keeltele iseloomulike käändelõppudega, kus ei saa eristada otsest käände- ega arvutunnust, vaid teatavas tüübis traditsiooniline morfeem tervikuna tähistab mõlemaid suhteid (lad pl. ak. puer/os, nomin/a, vn pl. ak. МАЛЬЧИК/ОВ, ИМЕНА jne).

Kaasaja eesti keele deskriptiivse grammatika seisukohalt võib pluurali partitiivi vormide moodustamises eristada kaht morfoloogilist tüüpi. Nimelt leidub siin esiteks aglutinatsiooninähteid, kus sõna tüvele liitub kas häälikuseaduslik või ka mittehäälikuseaduslik id-formans, analoogiline -sid ~ -si jne. Teiseks tüübiks on aga tüvemorfeemi abil moodustatud pluurali partitiiv, mille vormides on flekteerunud ainult tüve lõpphäälik ja teatavail juhtudel muutunud ka aste.

Viimane tüüp tuleb eesti keele käänamissüsteemis esile vaid genitiivis, partitiivis ja illatiivis.

Järgnevalt olgu esitatud lühike ülevaade põhjaeesti murdeis kõige sagedamini esinevatest pluurali partitiivi formansitest koos mõningate viidetega nende häälikuajaloolise kujunemise suhtes.

Üheks põhiliseks pluurali partitiivi moodustavaks formansiks eesti keeles on -id. Viimane on kujunenud

* i + ta-st lõpukao tulemusena, kusjuures teenuisklusil

on sõna lõpul muutunud üldiselt meediaks.

Pearõhulises silbis, ^{s.o.} ühesilbilistes tüvedes liitub id-formans vokaalile, mille tulemusena tüvevokaal (s.t. kas pikk vokaal või diftong) ja i-tunnus moodustavad i-lõpulise diftongi, näiteks puid, koid jne. Ainsuse ja mitmuse vormide kokkulangemise korral on sel puhul kasutatud enamasti analoogiavorme.

Kaasrõhulises silbis (keele ajaloo seisukohalt kolmesilbilistes tüvedes) liitub id-formans kas konsonant - või vokaaltüvele. Kui seejuures id on häälikuajalooliselt alati seaduspärane, siis teistsugune on olukord eelneva tüvevokaaliga.

Täiesti häälikuseaduslik on konsonanttüvele liituv id kolmesilbilistes kontraheerumata tüvedes pimedid, side- mid, rebasid jne.¹ Mainitud vormides on tüvevokaal ja pluurali tunnus i tõenäoliselt juba läänemeresoome aluskeeles assimileerunud.

a-, e- ja u-tüvelistes kontraheerunud noomenites on seevastu konsonandile liitunud id-lisi vorme (rattid, kõrgid jne.) peetud üldiselt analoogiamoodustisteks. Siiski pole ka võimatu, et samuti osa kontraheerunud tüvede kõne all olevaid sõnakujusid (e- ja a- ~ ü-tüved) võiksid mõningail keelealadel, nagu lääne- ja idamurdes, olla siiski kohaliku häälikuseadusliku arengu resul-

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, Eesti kielen äännehistoria, Helsinki 1929, lk. 176.

taat¹.

Teisel juhul, kus id-formans liitub vokaaltüvele, võib kõnelda n.ö. diftongilisest partitiivist.

Viimast võib pidada häälikuseaduslikuks ainult kontraheerunud a-, e- ja u-tüvedes, kus spirandikao järel tekkinud järgsilbi hilisdiftong on säilinud (rattaid, hooneid, surnuid jne.)².

Kontraheerumata tüvedes on diftongiline partitiiv (pimedaid, seemneid, raamatuid, veskeid) alati analoogiline ja arenenud kontraheerunud tüvede eeskujul³. Samuti on kontraheerunud i-tüvede eid-vormid (kalleid, rukkeid) kujunenud diftongiliste sõnakujude järgi.

Peale nimetatud juhtude võib aga nii konsonantkui vokaaltüvest moodustatud analoogilise id-partitiivi vorme esineda mõnel määral ka kahe- ja neljasilbilistest tüvedest (paljuid, kodanikuid jne.).

Võrdlemisi piiratult tuleb põhja-eeesti läänepoolsetes murretes esile veel ud-partitiivi. Viimast on kolmesilbilistes algselt o-tüvelistes sõnades, nagu kiri~~kk~~ud,

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, EKÄH, lk. 177; Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des Koda-ferschen Dialekts, Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXXIV, Helsinki 1914, lk. 213.

² Vrd. L. K e t t u n e n, EKÄH, lk. 136.

³ Vrd. L. K e t t u n e n, ib.

küsikkud, rättikkud isegi häälikuseaduslikuks peetud. Nime-
tatud vormide eeskujul, arvatakse, on u võinud üldistuda
ka kontraheerunud a-tüvedesse, andes vormid rättüd, vargüüd
jne.¹. Viimati mainitud vormide kujunemine vajab aga siis-
ki veel lähemat selgitamist.

Teise rühma pluurali partitiivi formanseid moodus-
tavad üksikvokaalsed tüvemorfeemid. Vastav tüüp on reeg-
lipärane eelkõige kahe- ja neljasilbilistes tüvedes. Vii-
mastes on partitiivi lõpu δ -element nõrgarõhulise silbi
järel kadunud². Edasises arengus on toimunud siin vokaa-
lide kontraktsioon, kusjuures partitiivi lõpu -a ~ -ä
on sulanud kokku nii mitmuse tunnuse kui tüvevokaaliga.
Vastava häälikulise arengu tulemusena on seejuures mõnelgi
korral singulari ja pluurali partitiiv muutunud samakuju-
liseks. Eriti viimasel juhul on pluurali partitiivi lõpp-
vokaalid sageli teisenenud ja asendunud analoogiaformansi-
tega.

Järgnevalt olgu esitatud lühike ülevaade võimali-
kest pluurali partitiivi vokaalsetest tüvemorfeemidest
põhja-eeesti kõnekeeles.

Sagedane vokaalne formans on -u, mis vanemas kir-
jakeeles ja mõnel määral ka murdeis esineb o-kujul.

-u ~ -o on häälikuseaduslik pluurali partitiivi for-
mans algselt tagavokaalsetes a-tüvedes, mille esimeses sil-
bis ei esine o ega u (kalu, sigu, aegu, lõngu)³. Samuti

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, EKÄH, lk. 177.

² Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 80.

³ Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 163, 187.

oleks -u ~ o häälikuseaduslik u ~ o-, sealhulgas ka varasemate oi-tüvede plaurali partitiivis (seega lindu, kägu)¹. Et aga vastavad vormid on ainuses partitiiviga samakuju-
lised, siis on nad enamasti asendatud mõne diferentseerimist võimaldava formansiga.

Ülejäänud juhtudel tuleks u~o-lisi plaurali partitiivi vorme pidada analoogiamoodustisteks.

Küllalt levinud plaurali partitiivi formans on -i. Viimane on häälikuseaduslik varasemais ü-tüvedes (härgi, leppi, pesi jne.)², real juhtudel aga ka pikaväلتelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o ja u (poegi, kurbi jne.)³.

Üsna sagedasti esineb häälikuseaduslik i-formans pikaväلتelistes e-tüvedes (lehti, kõrsi jne.)⁴, vähem lühiväلتelistes vormides käsi, süsi, lüsi, mille häälikuline kuju antud juhul ühtib singulari nominatiivi vormiga.

Häälikuseaduslik oleks i-formans samuti i-tüvedes, mis varem on võinud olla ka ü-lised⁵. Siingi langevad antud juhul aga partitiivi singulari ja plaurali vormid ühte (vokki, mändi), mille tõttu peaaegu eranditult on võetud tarvitusele analoogiamoodustised.

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, VKD, lk. 197 - 199.

² Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 202.

³ Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 197.

⁴ Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 203.

⁵ Vrd. L. K e t t u n e n, op. cit. lk. 200 - 201;

Peale loetletud võimaluste tuleb i-lisi pluurali partitiivi vorme pidada analoogilisteks.

Pluurali partitiivi e-lisi vorme võib põhja-eeesti murdeis pidada häälikuseaduslikeks üldiselt lühivältelistes ja idapoolsetel aladel ka pikavältelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o või u (mune, nuge, aga ka okse, luude)¹.

Lõuna-eeesti keeletava suhtes on oletatud, et seal mõnel juhul ka u-tüvedes võiks e-formans olla häälikuseadusliku arengu resulta². Põhja-eeesti murdeis tuleb aga e-lisi vorme (linde, tikke) peale eespool mainitud a-tüvede pidada üldiselt analoogiamoodustisteks.

Küllalt sagedane on põhja-eeesti murrete pluurali partitiivis a-formans. Viimase kujunemine on õigupoolest problemaatiline ja selle kohta on avaldatud mitu teooriat. Teatavasti leidub taolisi formansid ka vadjja keeles. Seetõttu on arvatud, et mõninga³ise, nagu oi-tüvedesse üldistus -a juba küllalt vara³. Edaspidises arengus on ea levinud aga nii u-, i- kui mõnel määral ka e-tüvedes.

Peale eespool käsitletu võib Põhja- ja Lääne-eeesti alal esineda mõnikord vokaaliga lõppevaid pluurali partitiivi vorme ka kolmesilbilistes tüvedes (rikku, labidu, kõrgi, seemni jne.). Vastav nähtus tuleb esile kirde-eeesti

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, EKÄH, lk. 190 ; VKD, lk.197.

² Vrd. L. K e t t u n e n, EKÄH, lk. 196 ; VKD, lk.198.

³ Vrd. L. K e t t u n e n, VKD, lk. 199 - 200, EKÄH, lk. 189; L. P o s t i, Vadjan ja viron a-, ä- monikon alkupe-rästä. Vir. 1934, lk. 132 - 147.

rannamurdes ja läänemurde lõunaosas. Antud juhul on vaja aga alles lähemalt selgitada, mil määral siin on tegemist vastavate murdealade häälikuseaduslike, mil määral analoogiamoodustistega.

Eelnevate kõrval on plaurali partitiivis küllalt sagedased vaadeldava küände sid-~ si-lised formansid. Viimased kujutavad endast ne- ja s-sõnade plaurali partitiivi vormide morfeemiks abstraheerunud lõpposi. Kui -sid oleks seejuures pärit kolmesilbilistest tüvedest¹, milles -d on reeglipäraselt säilinud, siis -si puhul on põhjust oletada, et siin on olnud prototüübiks kõne all olevad kahe- ja neljasilbilised tüved. Iseenesest mõistetavalt oleksid seega kõik -sid ~ -si abil loodud plaurali partitiivi vormid analoogiamoodustised (ne- ja s-sõnade puhul kuulub s tüvesse).

Kõige sagedamini on -sid ~ -si üldistunud just kahe- silbilistesse tüvedesse, eriti kui ainsuse ja mitmuse vormid häälikulise arenemise tulemusena kokku langesid (lausid, vokkisid jne.).

Samal põhjusel on ka mõningais ühesilbilistes tüvedes tänapäeval sid-~ si-vormid ainuesinemuslikud (koisid, piisid jne.). Vähem võib kohata mainitud formansid kolme- ja neljasilbilistes tüvedes. Ainukese erandi moodustavad siin pere-tüüpi sõnad, millest põhja-eesti murdeis ja kirde-eesti rannamurdes ei tunta üldse teistsuguseid vorme.

¹ Vastava seisukoha on esitanud sid-formansi suhtes juba J. H u r t oma teoses "Die estnischen Nomina auf -ne purum" (1886) (vrd. lk. 161).
op. cit.

Häälikuseaduslike ja analoogiamoodustiste põimumise tulemusena leidub murdekeeles enamikust sõnatüüpidest rida paralleelseid pluurali partitiivi vorme. Seejuures esineb ka põhja-eeesti eri murdealade keeletarvituses siin üsnagi silmapaistvaid erinevusi.

Teatavasti sai eesti kirjakeele baasiks juba küllalt varakult põhja-eeesti keskmurre. Lähtudes käesoleva uurimisteema puhul kerkivast vajadusest võrrelda vaadeldava perioodi kirjakeele esinemust murdetavaga, esitatakse järgnevalt lühikäsitluse põhja-eeesti keskmurdes tüüpiliste pluurali partitiivi vormide esinemusest. Mainitud murdes harvaesinevate vormide ja teiste murdealade omase kohta tuuakse töö järgnevatel osadel materjali sedavõrd, kui see osutub vajalikuks ja seda on leidunud läbitöötatud allikates¹.

Ühesilbilistes tüvedes, mis lõpevad pika vokaaliga (välja arvatud i- ja ü-tüved), tuntakse kogu keskmurdes vähem või rohkem id-formansiga sõnakujusid.

Kõige rohkem on id-lised vormid levinud u-tüvedes, nagu puid, luid.

Ka a-tüvedest esineb maid-kuju üsnagi üldiselt kogu murdealal, on aga sagedasem ühelt poolt keskmurde lääne-

¹ Järgnev ülevaade on koostatud ca 3000 morfoloogilise sedeli põhjal.

ja teiselt poolt ida- ja kaguosas.

ä- ja ö-tüvedest leidub id-lisi plaurali partitiivi vorme mõnevõrra keskmurde lääne-, veel sagedamini aga idaosas: toid (Rap, Amb, Rak, Sim, Lai), hèd (Kad), ärjabaid (VJg), päid (Sim, Plt).

Ilmselt väheproduktiivsed on id-vormid o- ja e-tüvedest, millest läbitöötatud materjal on pakkunud vaid näite soid (Pil).

id-partitiivi vormidest palju sagedamini esineb ühesilbilistes tüvedes si-~ sid-lisi analoogiamoodustisi. Viimased on diftongtüvedes ainuesinemuslikud, peale selle valdavad aga ka pika vokaaliga sõnatüvedes. Ka sel juhul, kui algselt pika vokaaliga tüvi on sekundaarselt diftongeerunud, nagu teatavalt Järva- ja Harjumaa aladel, kasutatakse plaurali partitiivis nähtavasti triftongi vältimiseks järjekindlalt sid-~ si-lisi vorme (mõazi ~ mõazi jne.).

-si on ühesilbilistes tüvedes kõige sagedasemaks plaurali partitiivi moodustavaks formantsiks. Vormid, nagu koizi, kaezi jt., samuti aga ka mõazi (Kei), mâzi (Amb, VMr, Rak, Sim), tüözi (HJn, Amb, VJg), tõzi (Tür, Pee, Rak, Sim), s^hõzi (Jür), tiezi (JMd, VMr), têzi (Pil), pîzi (HMd) jt. on tavalised kogu keskmurde keeletarvituses, eriti aga nimetatud murdeala keskosas, kus teistsuguseid paralleelvorme leidub vähe.

-si kõrval esineb sid-formantsit suhteliselt palju harvemini. Vastavaid sõnakujusid, nagu koizid (Rap), mâzid, (Kad), suosid (VJg), tõzid (Sim), têsid (Plt), võsid, mâzid

(Pil) on märgitud domineeriva si-esinemuse kõrval mõnel määral keskmurde edelaosast, enamasti aga sama keeleala ida- ja kaguosast.

Üldiselt võib seega öelda, et keskmurdes on ühesilbiliste tüvede pluraali partitiivis kõige arvukamad si-lised, vähem sid-vormid. Selle kõrval leidub teatud sõnadest ka id-kujusid. Küllaltki sagedane on antud juhul aga kõigi mainitud formansite paralleelne esinemus.

Märgitav on, et ühesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvatest tüvedest (idee-tüüp) ei ole läbitöötatud materjal pluraali partitiivi vorme pakkunud.

Järgnevalt võetakse vaatluse alla kaheasilbiliste, neljasilbiliste ja eelnevatega analoogiliselt muutuvate sõnatüvede pluraali partitiiv. Viimasesse rühma kuuluvad need sõnad, mis on pearõhulisest silbist alates kas kahe- või neljasilbilised ja samuti mõningad singulari genitiivis kaheasilbilise kaasrõhulise süfiksiga sõnatüübid (aednik : aedniku-tüüp).

Keeleajalooliselt neljasilbiliste tüvede kohta on märgitav, et nad on osaliselt arenenud kolmesilbilisteks, omandanud seejuures aga kolmanda välte (õigus : õiguse-tüüp jt.).

Viimaste kõrval esineb aga ka selliseid sõnatüüpe (õnnetu : õnnetuma-tüüp), mis oma muudetelt on siirdunud üldiselt kolmesilbiliste tüvede kategooriasse (õnnetu : õnnetu).

Kahesilbilistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on a, i, õ, ei (äi kohta puuduvad näited), on kõige sagedasemaks pluurali partitiivi formantsiks kogu murdealal keeleajalooliselt regulaarne u(-o), nagu mau, au, linu, pinu, senu, eu, leiu, seinu (Ris jau, patu).

Seevastu neis a- ja varasemates ä-tüvedes, mille esimeses silbis on e, i, ä, ü (ö kohta puuduvad otsesed näited), on üldiselt kogu keskmurdes pluurali partitiivis sagedased i-lised vormid, nagu teri, lehmi, piki, äri, püi, küli jne.

Peale nimetatute tuleb pluurali partitiivi i-formans esile veel keskmurde läänepoolsel alal pikavähtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o või u, nagu kuivi (HmD), oksi (Kei, Hag, Rap, HJn), murki (Hag, Rap), suki (Rap, Juu, HJn, Tür).

Erandeiks on siin üldiselt vaid vormid poegi (HmD, Juu, HJn, Pal, Äks), puegi (Rak, Sim) ja koeri (Kei, VJg), kueri (Sim), mis on kogu keskmurde alal tuntud i-listena.

Küllaltki levinud a-tüvede vokaalseks formantsiks on veel -e. -e on kogu murdes üldine esiteks lühivähtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o või u, nagu mune, tube ja teiseks esimese silbi o, u ja ü-ga sõnades, kui tüves on j, nagu kuhe, ohe, tühe. Peale nimetatud juhtude leidub aga keskmurde idaosas e-d rohkesti ka pikavähtelistes esimese silbi o- ja u-ga a-tüvedes, nagu oke (HJn, Koe, VMr, Rak, VJg, Sim, Plt, KJn, Pal), suke (Amb, Koe, VMr, Rak, VJg, Sim, Plt, KJn, Pal, Äks), nurke (Amb, VMr, Sim,

Äks) jt.

Üldiselt võib kahesilbiliste pikavärteliste esimese silbi o- ja u-ga a-tüvede i-liste ja e-liste pluurali partitiivi vormide piiriks pidada Kesk-Järva- ja Kirde-Viljandimaa kihelkondi (HJn, Amb, JJn, Ko^e, Plt, KJn). Vastavast joonest lääne pool on kogu põhja-eesi keelealal tuntud enamasti i-lised, ida pool aga valdavalt e-lised vormid.

Tüve muutustega pluurali partitiivi vormide kõrval esineb kahesilbilistest a-tüvedest rohkesti ka si- ja sid-lisi kujusid. Viimased on sagedasemad lühivärtelistest, küllaltki tuntud aga ka pikavärtelistest tüvedest. Seejuures teisevärteline sõnatüüp, nagu piGazi--ziD ei tunnegi keskmurdes vokaaliga lõppevaid kujusid.

si-formansiga vorme (kanazi, kalazi, oDräzi, leppazi) tarvitatakse kõne all olevatest sõnatüvedest kogu murdealal. Eriti sagedased on si-lised vormid aga keskmurde kesk- ja kirdeosas (Tür, Amb, JJn, Pee, VMr, Kad, VJg, Sim).

Eelnevatest suhteliselt harvemad on sid-lised vormid, mis antud juhulgi näivad olevat tuntumad ühelt poolt keskmurde lääneosas: iBaziD (Nis), leiBaziD (Nis, Kei, Hag), teiselt poolt aga ida- ja eriti kaguosas: külaziD (Kad) ivaziD (Rak), tuBaziD (Lai), õunaziD (Plt), kiñGaziD (Pal), jalGaziD (Äks) jne.

a-tüvede tüveflksiooniga ja sid- ja si-liste pluurali partitiivi vormide esinemissageduse suhte kohta peab mainima, et esimene tüüp on vaid väga tuntud ja sagedasti tarvi-

tatavates pikaväلتelistes sõnades ülekaalus (näit. jalga). Lühiväلتelistest ja kõnes harvemini esinevatest pikaväلتelistest sõnadest on sid- ja si-lised vormid vägagi levinud.

Kõne all olnud sõnatüübiga analoogiliselt moodustatud plaurali partitiivi vorme ei ole enamasilbilistest a-tüvedest keskmurdes esile tulnud.

Kahesilbiliste e-tüvede plaurali partitiivis on algupärane i-formans tuntud üldiselt kogu murdealal (naizi, peBri, kéli, sermi). Seejuures on vormid, nagu üzi, süri, mehi, lapsi koguni ainulised.

Väga sagedased on nende kõrval ka a-partitiivi kujud, nagu käsa (JMd, Kad), lääne pool kässa (Ris, HMd, Kei), süssa (Hag, Rap, Juu), teissa (Kei, Hag, Koe, VMr, Rak), lehta (Kei, Rap, Kad, Pil). Vaid Virumaa aladel tulevad nimetatud vormid suhteliselt harva esile.

Belnevatega enam-vähem võrdsel hulgal kohtame aga ka si- ja sid-partitiivi vorme. Eeskätt reast esmaväلتelistest tüvedest (nimi, õde, jõgi, tuli) on viimased täiesti ainuesinemuslikud.

Seejuures ilmneb siingi, et sid-lisi vorme tuleb ette rohkem lääne- ning idapoolsetes osades ja eelkõige esmaväلتelistest tüvedest, nagu nimeziid (Kei, Hag, VJg, Lai), eDeziid (Hag), mägeziid (VJg), jegeziid (Lai). Samal ajal on pikaväلتeliste tüvede analoogiavormidest eriti murdeala keskosas sagedasemad si-lised kujud, nagu kukkezi (HMd, Nis), kitsezi (Kei), ärezi (Hag), lillezi (Tür),

liemezi (JMa), teDrezi (Amb, Pee), rehtezi (Koe), nīnezi
(VMr), sermezi (Rak), teDrezi (Sim, VJg) jne.

Nii kaasaegsetes kui varasemates neljasilbilistes e-tüvedes on üldtarvitatavaks pluurali partitiivi formantsiks -i. Kogu keelealal on tuntud vormid, nagu inimezi, mustlazi, rohelize, toimehtuzi, enDizi, poiziKkezi, küzi-muzi, aiGuzi, lapperGuzi jt. Seejuures on keskmurde idaja lõunapoolsetel aladel (VMr, VJg, Sim, Lai, Pet, Pil) sagedasemaks või harvemaks paralleelvormiks järgsilbi algupärase diftongiga sõnakujud, nagu inimeizi, venelaizi, ümmarGuizi, liñnuKkeizi, pahanDuizi jne. Teatavasti on vastav nähtus eriti tüüpiline idamurde alal.

Viimati mainitud murdepiirkonna vahetus läheduses esineb kõne all olevast sõnatüübist ka mõningaid a-lisi pluurali partitiivi vorme, nagu inimeiza (VMr, Sim).

Vokaaliga lõppevate vormide kõrval esineb algselt neljasilbilistest tüvedest siiski ka mõningaid id- ~ eid-lisi sõnakujusid eeskätt sõnast tervis, mis põhja-eessti murdes on tuntud üldiselt teisevältelisena.

Nagu selgub, on kaheasilbilistes e-tüvedes üldlevinud pluurali partitiivi formantsid keskmurdes -i ja -a, peaaegu sama sage on ka -si. Harvemini tuleb ette eid-lisi kujusid. Neljasilbilistes tüvedes on täiesti valdav i-partitiiv, mille kõrval leidub vaid väheseid eid- ~ id- ja a-lisi vorme.

Kõne all oleva sõnatüübi i-tüvedes on keskmurdes kõige sagedasemaks pluraali partitiivi formantsiks -a. Pääaegu üldine on viimane eriti palataliseeritud tüvedes nagu kotta (HMD, Hag, Rap, JMD, Sim), unta (Kei, Rap, JMD, Rak) jne. Selle kõrval on a-formans tuntud siiski ka palataliseerimata tüvedes, nagu kiBa (Kei, Hag), kiva (JMD, Kad, Lai).

Eelnevate kõrval kasutatakse aga üsnagi sageli si-si-lisi analoogiakujusid. Vastavaid analoogiamoodustisi kohtame nii palataliseeritud kui palataliseerimata sõnadest. Esmavälistel tüvedest, nagu täDi, käBi on viimased koguni ainuvõimalikud.

Siingi võib märgata, et si-lised vormid, nagu köttizi, sängizi, ristizi, raŋgizi, käbizi on rõhuvas ülekaalus. si-lisi sõnakujusid kasutatakse mõnevõrra eeskätt murdeala lääneosas: käBisid (Nis), nuŋGa-käppizid (Hag) ja teiselt poolt idaosas: nettizid (Kad), tonnizid, üssizid (Rak), kivizid (Sim), sänizid, poissizid (Plt), parttizid (Pal), konttizid (Äks).

Neljasilbilisi ja viimastega analoogiliselt käänduvaid enamasilbilisi i-tüvelisi sõnu, mis on pääaegu eranditult laenuid teistest keeltest, leidub murdelises kõnekeeles suhteliselt harva. Üksikud esiletalunud näited on siin kõik si-lised, nagu paBero.ssis (Ris), ohvitserizi, priGadi.rizi, ürmo.njumizi (Sim), samuti panDi.ttizi, kontserttizi (Koe), vaza.nizi (Sim).

Üldiselt võib seega öelda, et kõne all olnud i-tü-

vede kõige sagedamateks plaurali partitiivi formantsiteks on antud juhul -a ja -si.

Kahesilbilistest u-~ o-tüvedest on kogu keskmurde alal laialdaselt tuntud a-lised vormid, nagu tiikka, verkka, linna jne. Eriti levinud on nimetatud sõnakujud kõne all oleva keeleala lääne- ja lõunaosas. Seevastu vaadeldava murde kirdeosas on a-formans u-~ o-tüvedes suhteliselt harvem kui i-tüvedes.

a-listest sõnakujudest sagedasemad on antud juhul si-~ sid-lised vormid, mis taas esma- ja teisevältelistest sõnadest, nagu luGu, toru, kiGu jt. on täiesti ainuvõimalikud. Kuid ka kolmandavältelistes tüvedes, nagu verk, tiik, muhk jne., on sid-~ si-formans küllalt tavaline. Eriti kehtib see Lääne-Virumaa ala kohta.

Nagu eelnevalt käsitletud tüüpide puhul, võib ka kõne all oleval juhul tähele panna, et sid-vorme on kasutatud eeskätt esma- ja teisevältelistest tüvedest, nagu luGuzid (Kei), kiGuzid (Hag), taluzid (Rak), neiJuzid (Sim), toruzid, vaGuzid (Lai) ja seejuures taas vaadeldava murde lääne- ja idaaladel. Keskmistes murrakutes, seejuures eelkõige pikavältelistest tüvedest, on kõne all olevates analoogiamoodustistes täiesti domineerivad si-lised vormid, nagu lauluzi, nukkuzi (Kei), ahjuzi (Tür), juttuzi (Amb), lästuzi (JJn), lauluzi (Pee), vaimuzi (Koe), rohtuzi, peiduzi (VMr, Sim), juttuzi (Plt).

Neljasilbilistest ja viimastega analoogiliselt käänduvatest u-o-tüvedest esineb pluurali partitiivis vaid harva vokaaliga lõppevaid vorme, nagu aèdnikka (Lai). Üldiselt on astmevaheldusele alluvate nik-, stik-, lik-sufiksiga tuletiste pluurali partitiivis tuntud si-formans, nagu aèdnikkuzi, pēzastikkuzi (Hag, Rap), aèdnikkuzi (HJn), azunikkuzi, rentnikkuzi (Koe) vistrikkuzi (VMr, Sim), meistlikkuzi (VJg), pēzastikkuzi (Plt), sizalikkuzi (Lai).

Ainult ühel juhul on läbitöötatud materjalidest tulnud esile sid-line vorm: vepastikkusid (Pal).

Peale nimetatute võidakse põhja-eesi keskmurdes tarvitada ka vorme, nagu meiznikkuid, azunikkuid jne. Vastavatel juhtudel on kõne all olevate sõnade muuteid samastatud ilmselt taulik-tüübiga.

Üldiselt peab seega tähendama, et keskmurde u-o-tüvede sagedaimaks pluurali partitiivi moodustavaks formantsiks on -si, selle järel -a ja kõige väheproduktiivnem on -sid. Enamasti esinevad aga nimetatud formansid paralleelselt.

Nagu selgub, on kaheasilbiliste tüvede pluurali partitiivile omane tüvemorfeemiga ja sid-si-liste vormide paralleelne esinemus kogu murdealal. Kui pluurali partitiivi vokaalse formansi kvaliteet on erinevate tüvevokaalide puhul erinev, siis sid-si-lised formansid võivad liituda kõigile tüvedele. Viimati mainitud analoogiavormides on si-formans eriti sage idapoolse Harjumaa, Järvamaa

ja läänepoolseil Virumaa aladel. Keskmurde lääne, eriti aga kaguosas on seevastu rohkem tuntud sid-lised vormid.

Mõnigi kord võib tähele panna, et sid-formans esineb eelkõige lühiväلتelistes tüvedes samal ajal kui pikaväلتelistes tüvedes kasutatakse si-partitiivi.

Märgitav on veel, et kaheasilbiliste astmevahelduslike tüvede pluurali partitiiv on üldiselt tugevas astmes. Erandiks on siin aga need sõnad, mille tüves esineb klusiili ja liikvida või klusiili ja j ühendi (Dr, Br, Dj, Dv) nõrga astme üldistus: seBrù ~ seBràzi ~ -ziD, peDràzi, aDràzi, paDjàzi, riDvàzi jne. Vastavad vormid on oma sed idapoolsele Harjumaale, Põhja- ja Kesk-Järvamaale ja Lääne-Virumaale.

Järgnevalt vaadeldakse nii kontraheerunud kui kontraheerumata kolmesilbiliste noomenite pluurali partitiivi esinemust.

Teatavasti on rida keeleajalooliselt kolmesilbilisi tüvesid arenenud kontraktsiooni või sünkoobi tagajärjel kaheasilbilisteks, omandanud seejuures aga peale esmaväلتelise pere-tüübi kolmanda väلتe (õhtu-, kamber-tüüp jt.).

Märgitav on veel, et teatavad varem neljasilbiliste tüvede rühma kuulunud sõnad (tu-karitiiv-adjektiivid, sõna tervis jt.) on võinud siirduda kolmesilbiliste tüvede muutekategooriasse.

Kontraheerunud a-tüvelistes sõnades on vaadeldava murde Harju-, Järva- ja Virumaa osades täiesti üldine dif-

tongiline pluurali partitiiv (aid-formans), nagu kinDaid, rikkaid, teivaid, lamBaid jne. Ainult harva võib siin kohata üksikuid id-lisi paralleelkujusid. Brandi moodustab antud juhul aga Risti kihelkond, kus läänemurdega sarnaselt on tavalised vormid sãppid, lamBid, vgerid jne. Samuti esineb vastavaid id-lisi paralleelvorme ka murdeala teistes läänepoolsetes kihelkondades, nagu R a p lammid, T ü r kañgid, kinDid jne. Täiesti ülekaalus on id-line pluurali partitiiv aga keskmurde piirkonda kuuluvates Viljandi- ja Tartumaa kihelkondades, kus on üldised vormid rattid, pgrssid (Pil), ästid, vargid (Lai, Ksi), amBid (TMr) jne.

Umbkaudu samasugust pilti pakub ka kontraheerumata kolmesilbiliste a-tüvede pluurali partitiivi esinemus. Siingi on aid-vormid, mis antud tüübis on analoogilised, Harju-, Järva- ja Virumaa aladel valdavad (vanemaid, pimedaid, õppetä eaid, aknaid jne.).

Samal ajal on murdeala lääne- ja lõunaservas, eriti aga kaguosas tuntud ka id-lised paralleelkujud, nagu osavid (Ris), umalid (Kei), sibulid (Rap), kolèdid (Tür), ahvenid (Sim), paremid, vanemid (Lai, Pil), pimedid, vgeramid (Pal) jne.

Ainult väga harvadel juhtudel tarvitatakse keskmurdes kolmesilbilistest a-tüvedest si-vorme, nagu sãdanazi (Koe), õppetä eazi (Sim).

Üldiselt võib öelda, et äsja kõne all olnud a-tüvelistes sõnatüüpides on keskmurdes täiesti valdav aid-line pluurali partitiiv. Ainult murdeala lääne- ja lõunapoolsetes ääreosades tuntakse kas paralleel- või ainuvormi-

na ka id-list partitiivi.

Nii nagu kontraheerunud a-tüvedes, on ka kontraheerunud e-tüvedes pluraali partitiiv keskmurde alal üldiselt diftongiline, seega: rīdeid, ōneid, aigeid, erneid jne.

Viimaste kõrval leidub aga analoogiliselt a-tüvede esinemusega keskmurde lääne-, eriti aga kaguosas üsnagi rohkesti id-list pluraali partitiivi, nagu pistid, rīdid (Ris), ehtid (Hag), rīdid (Tür, VJg), ernid (Lai), lainid (Pil).

Esmavälisteltest kontraheerunud e-tüvedest (pere, kene) on vaadeldavalt murdealalt registreeritud vaid sid- ja si-lisi analoogiavorme. Ka siinjuures ilmneb, et sid-partitiivi kasutatakse mõnevõrra vaid murdeala lääne- ja idaosas, nagu peresid (Nis, Jür, Hag, Jua), venesid (Rak), kenesid (VJg), peresid (Plt, Pal).

Murdeala keskosast (Rap, JMd, JJn jt.) on antud juhul märgitud peamiselt si-lisi sõnakujusid.

Kontraheerumata kolmesilbilistest e-tüvedest on Harju-, Järva- ja Virumaa aladel samuti üldine eid-line pluraali partitiiv, nagu punazeid, varzeid ~ varekseid, sêmeid, südameid, tütteid jne.

Siin võib aga kogu murdealal leida mõningaid id-lisi paralleelivorme, nagu mahtuzid (Kei), obõzid (Hag), obuzid (HJn, Amb, Kad, Rak, Pil), rebasiid (Rap), varesid, punasid (Jua), negezid (Tür), tütrid (Koe, VMr).

Täiesti ainulised on antud juhul id-lised vormid Ristil, valdavas ülekaalus aga ka endistel Põhja-Viljandi-

maa ja Põhja-Tartumaa aladel.

Vaatluse all olnud e-tüvede kohta võib seega öelda, et antud juhul on keskmurdes kõige arvukamalt esindatud eid-lised vormid. Nende kõrval tuntakse äärealadel valdavalt, mujal vähemusse jääva paralleelkujuna aga ka id-partitiivi.

Kontraheerunud i-tüvedest esineb läbitöötatud materjalides suhteliselt vähe näiteid. Viimastes on pluraali partitiiv üldiselt reeglipäraselt id-line: rukkiD (Rap, VMr, Kad, Rak). Ainult paaril juhul on Simunast teateid ka eid-partitiivi vormidest, nagu rukkeid¹ (Sim).

Kontraheerumata i-tüvedest on pluraali partitiivi vormid kogu murdealal tavaliselt id-lised: viGuriD, oheriD, võDiD, viKkattiD, seDuriD. Selle kõrval leidub keskmurdes vähesel määral aga ka eid-lisi kujusid, nagu kamreiD (Hag), veskeiD (Rap), karDuleiD (Juu, JMd) ~ karttuleiD (VMr), kuradeiD, seDureiD (Sim).

Osaliselt võiks viimaste vormide olemasolu seletada sellega, et sõnad, nagu veski, van^kker, kamBer jt. on keskmurdes tuntud ka e-tüvelistena. Viimast ei saa aga väita sõnade, nagu seDuri ja kurat kohta, mis kõikjal on i-tüvelised.

Et reeglipärase vormi puhul pluraali nominatiivi ja partitiivi kujud häälikuliselt kokku langevad, on vii-

¹ Mainitud vorme kuulis käesoleva töö autor 1954.a. suvel paarilt 80-aastaselt keelejuhilt Simunas Hirle ja Võivere külas.

mase käände eristamiseks hakatud id-kujudega paralleelselt kasutama veel si-lisi analoogiavorme, nagu veškizi (Kei, Hag, Tür, VMr, Rak), soldattizi (Juu, HMD, Kad), sedurizi, métrizi (Sim), kuradizi (Rap), viGARizi (VJg).

Vähestel juhtudel on tulnud siin esile ka sid-lisi sõnakujusid, nagu veškizid (Sim), vôDisid (Pil), inGlisid (Pal).

Üldiselt võib iseloomustada, et kolmesilbilistes i-tüvedes on kõige sagedasemaks plaurali partitiivi formsiks -id. Selle kõrval on eriti kontraheerumata tüvedes üldtuntud ka -si. Vähem leidub eid- ja sid-lisi analoogiamoodustisi.

Kontraheerunud u- ja o-tüvedest on leidunud läbitöötatud materjalide hulgas vaid väheseid näiteid. Viimased on moodustatud tavaliselt uid-formansi abil, nagu surnuid (HMD, Kei, Hag, Rap, VMr, Rak, Lai, Ksi), juonuid (JMD), ehtuid (Rak).

Ühekordselt on siiski tulnud esile ka sid-line vorm ehtusid (Pil).

Ka kontraheerumata tüvedest on diftongilised vormid, nagu rāmaṭtuid, rättikkuid, tüDrukkuid, ävattuid kogu murdealal üldised.

Selle kõrval on registreeritud aga ka üksikuid id-lisi vorme, nagu kulaḱkid (Tür), mustikkid (VJg) (kuigi viimati mainitud sõnades võiks mõnel juhul olla tegemist ka i-tüvega), tüDrukkid, rāmaṭtid (Lai), ruāmaṭtid (Plt), kiriḱkid, rāmaṭtid (Ksi).

Siingi võib aga juhuslikult esineda mõningaid sid-vorme, nagu enneetusid (Pal).

Üldiselt tuleb öelda, et kõige sagedasemaks ja ainsaks üldlevinud pluurali partitiivi formantsiks kõne all oleval murdealal on -uid.

Kokkuvõttes võib iseloomustada, et kolmesilbilistes ja nendega analoogiliselt käänduvates tüvedes on keskmurdes valdav diftongiline pluurali partitiiv. Suhteliselt järjekindlamad on diftongilised vormid kontraheerunud tüvedes. Belkõige murdkonna lääne-lõuna äärel ja kagualadel kasutatakse viimastega paralleelselt ka konsonanttüvele liitunud id-lisi vorme. Vaid harvadel juhtudel tuleb eelnevate kõrval esile ka si- ja sid-lisi sõnakujusid, mis on kõige sagedasemad kontraheerumata i-tüvedes.

Üldjoontes selgub, et Ida-Harjumaa, Järvamaa ja Lääne-Virumaa moodustavad pluurali partitiivi esinemuse suhtes enam-vähem ühtse ala (sagedane si-formans, a- ja e-tüvedes diftongilised vormid jt.). Seevastu Lääne-Harjumaa, Viljandimaa ja Tartumaa kihelkondade esinemus on põhisest mõnevõrra erinev (sagedased sid-vormid, kolmesilbilistes a- ja e-tüvedes, konsonanttüvele liitunud id-formans jt.).

Lõpuks olgu möödaminnes juhitud tähelepanu sellele, millistel juhtudel on eesti keeles õigustatud ja nõutav partitiivi vormide kasutamine.

Et partitiivi lauseline esinemus varasemate perioodide eesti keeles kujutaks endast omaette üsnagi ulatuslikku uurimisprobleemi, on mainitud küsimus jäetud käesolevas töös kõrvale.

Lühidalt olgu aga märgitud, et partitiivi tarvitamist võib tingida esiteks lause tähenduslik külg. Sellistel juhtudel kasutatakse partitiivi tema sisuliste funktsioonide alusel, nagu vajaduse puhul märkida:

- 1) parteiaalsust, teatud juhtudel ka määramatust:
sö**ö**b leiba;
- 2) isikut, eset või nähtust, kellele või millele tegevus on otseselt suunatud: aitab v**e**nda;
- 3) päritolu ja kuuluvust: ta on meie küla me**h**i;
- 4) taolisust ja laadi: isa **n**ägu laps, **p**unast karva hob**u**ne;
- 5) teed ja suunda: söidab **m**erd, jooksis ü**h**t jo**o**nt;
- 6) aega: elas aastaid ma**al**;
- 7) viisi: märkas ä**k**ki;
- 8) põhjust: hobune hirnub ka**e**ru, häbeneb in**e**mesi;
- 9) rohkust ja puudumist: ü**h**t vä**h**e, ka**h**t pa**l**ju;
- 10) kohta: lahku**g**e si**it**;
- 11) lõpetamata tegevust: parandab v**o**rke;
- 12) tegevuse irresultatiivsust: ma sain k**it**te j**ü**nese ja lasksin ka reb**ast**.

Belnevate kõrval esineb aga nii kaasaegses kui möödunud sajandite eesti keeles rida juhte, kus partitiivi teatav otsene semantiline funktsioon on tuhmunud. Vastavaid

forme kasutatakse teatavais sõnaühendis eelkõige kui kindlaks kujunenud morfoloogilisi konstruktsioone, nagu partitiiv

- 1) sõnaühendis määra, mõõtu, raskust ja arvu osutavate sõnadega: saad heinu, puid vilja, kaks lindu, veerand aastat, mitu inimest (algne on siin nähtavasti separatiivne funktsioon: saad heintest, puid viljast);
- 2) komparatiivi väljendavates konstruktsioonides: pikem puid, pikem maid (s.o. pikem puudest, pikem maadest);
- 3) interjektsioonilistes konstruktsioonides: oh, mind õnnetut;
- 4) pre- ja postpositsioonilistes konstruktsioonides: keset merd, kallast mööda;
- 5) ehitava öeldisega lauseis: ei tee tööd, vanda ei ole.

Peale nimetatud juhtude esineb ka real verbidel

(näiteks: armastama, kahetsema, püüdma, põlgama, manitsema, õnnistama jpt.) kas täielik või osaline partitiivi reksioon.

Lause seisukohalt võivad partitiivi vormid esineda subjektina (inimesi oli vähe), objektina (vilja koristatakse sügisel), predikatiivina (kaugelt mehi olete), adverbiaalina (ootasime teda nädalaid), atribuudina (eemalt paistis vilkuvaid tulesid) ja sõltumatu partitiivina (isa tuli koplist, kuuseoksi kaenla all).

Märgitav on, et arengu seisukohalt on peetud kõige vanemaks partitiivi vormiga väljendatud lauseliikmeks lo-kaal-separatiivset adverbiaali. Viimase eeskujul oleksid kujunenud partitiivi teised lauselised funktsioonid¹.

¹ Vrd. Л.Х а к у л и н е н, РСФЯ II, Москва 1955,

I

PLUURALI PARTITIIV
XVI - XVII SAJANDI
KIRIKUKIRJANDUSE KEELES
(1524 - 1686)

Eesti kirjakeele esimene periood haarab ajajärgu XVI sajandi teisest veerandist kuni XVII sajandi kaheksakümnendate aastateni. Sõltuvalt feodaal-kirikliku võimu poliitilistest ja majanduslikest huvidest tekib vastaval ajajärgul vajadus jutlustada maa pärisrahva hulgas suurema mõju saavutamiseks viimase emakeeles. Sel põhjusel sünnivadki esimesed eestikeelsed kirjapanekud, mis esialgu tsirkuleerivad vaimulikkonnas käsikirjadena, hiljem ilmuvad ka trükis.

Vastava perioodi kirjakeel on seega kõigepealt kirikukirjanduse keel, mis on tekkinud valitseva klassi tarbest teha end rahvale arusaadavaks, et orjastada teda vaimselt.

Eeskätt neist asjaoludest tuleb otsida ka põhjust, miks XVI ja XVII sajandi eesti kirjakeel on kaugel tõelisest ja elavast rahvakeelest.

Kui sageli välismaalt Eestisse asunud muulased-pastorid õppisid ära teatava osa eesti keele sõnavarast, siis indo-euroopa keelte grammatilisest struktuurist täiesti lahku minev eesti keele sõnade muutumine ja lauseehitus jäid neile kogu vastava perioodi jooksul suures osas mõistmatuks.

Täieliku õigustuse eesti keele painutamiseks ladina-saksa eeskujude järgi leidsid XVI - XVIII sajandi kirjamehed ka kaasajal tunnustatud üldteoreetilisest keelekäsitlusest. Viimase kontseptsioonide alusel peeti kõigi keelte grammatilist struktuuri sarnaseks, s.t. indo-euroopa keeltega ühtivaks. Nii suruti ka eesti keel saksa-ladina vormistikku, mis näiteks noomeni deklinatsioonil alal kirjutas ette artikli tarvitamise, tunnustas vaid viit kuni kuut käännet jne.

Kõne all olevast ajajärgust pärineb kaks põhja-eestikeelset grammatikat: H. S t a h l i "A n f ü h r u n g z u d e r E s t h n i s c h e n S p r a c h" (1637) ja H. G ö s e k e n i "M a n u d u c t i o a d L i n g u a m O e s t h o n i c a m, A n f ü h r u n g z u r Ö h s t n i s c h e n S p r a c h e" (1660).

Mõlemad kujutavad endast muulastele määratud õppevahendit, milles eesti keel on surutud täiesti võõrapärasesse vormistikku.

S t a h l i grammatikas märgitakse, et eesti keeles on samad käänded kui saksa keeles. Substantiivi tegelikke pluurali partitiivi vorme siin ei tunta. Küll on akusatiivi all toodud aga pronoomeni esimese ja teise isiku partitiivi vormid ka pluuralis, nagu Meit 'uns', samuti Teid 'euch' (Anf., 7). Substantiivi puhul ühtivad aga pluurali akusatiivi vormid täielikult nominatiivi omadega nagu saksa keeleski, seega: needt Innime~~set~~ 'die Menschen', armat meehet/nai~~set~~ 'liebe MÄnner/Weiber'

(Anf., 5) jne. Viimast kinnitab ka juhend, kus on öeldud: "Pluurali nominatiiv, akusatiiv ja vokatiiv on üksteisega sarnased"¹.

Stahli poolt aluseks võetud printsiipidele toetub kõrvalekaldumatult ka järgmise põhja-eestikeelse grammatika autor G ö s e k e n. Viimane märgib, et "Pluurali akusatiiv on nominatiiviga sarnane ja lõpeb t-ga, mis tõmmatakse kokku seal, kus seda on võimalik ühendada genitiivi viimase konsonandiga, nagu:

Meehet, nailet/laplet/Englikellet, moodustavad vormid
meht/nait/lat/Engliket.

Seega lauluraamatus lk. 334/336 wainlat wainlalet asemel².

Nagu selgub, esinevad siin pluurali akusatiivis nominatiivi vormide kõrval paralleelkujud, mis tõenäoliselt ainult juhtumisi langevad antud tüüpides kokku singulari partitiiviga, tegelikult on aga ne-sõnade osas pigemini pluurali nominatiivi vormid³.

¹HS t a h l, Anf., lk. 3.

²HG ö s e k e n, Man., lk. 30.

³ne- ja s-sõnade puhul ~~puhal~~ pole siin isegi rahva-keelne alus võimatu, sest taolisi pluurali nominatiivi vorme tuntakse nii lääne- kui saarte murdes.

Vrd. V i g sugulasd 'sugulased' test 'teised' (Saaberik, EKirj. 1917, Lisa, 32); P h l inimesed ~ inimest, punast ~ punast 'punased' jne. (Ariste, MPK, 36).

Niisiis ei tunne ka Göseken eesti keele pluurali partitiivi vorme.

Seejuures on aga märgitav, et J. G u t s l a f f esitab oma lõuna-eesti keeleõpetuses "Observationes grammaticæ circa linguam esthonicam" kolmesilbilistest tüvedest juba rea rahvakeelele vastavaid pluurali partitiivi kujusid (Acknid, Sullaid jne.). Seega on eesti keele grammatika teooria üldise arengu seisukohalt Gösekeni käsitus pluurali partitiivi osas õieti samm tagasi.

Kui mõneski küsimuses vaadeldava ajajärgu kirjakeele tegelik tarvitamine osutub õigemaks vastava perioodi teoreetilistest seisukohtadest, siis pluurali partitiivi osas on see grammatikaile üldiselt täiesti vastav.

Kogu läbitöötatud kirjandus on pakkunud substantiivi ja adjektiivi pluurali partitiivi tarvitamisest vaid üksikuid harva näiteid. Nähtavasti tuleb ühtede esimeste vastavate sõnakujude hulka põhja-eesti kirjakeeles arvata Turu käsikirjas ja J. Pommeri (?) lühikirjutises leiduvad vormid¹.

¹ Siinjuures olgu märgitud, et XIII sajandist pärinevas "Liber census Daniæ 's" esineb nimetus C o r i a - k i u æ (= Korjakive). Viimast on ühe tõlgenduse järgi (küll küsimärgiliselt) vaadeldud kui Kose kihelkonnast pärineva talupojasuguvõsa nime ja peetud pluurali partitiivi vormiks (P. J o h a n s e n, Die Estlandliste des Liber Census Daniæ, Reval 1933, lk. 445 - 446; A. S a a r e s t e,

T K Sõõs sen Issandan Jumalan käsi wottis mind
kinni ning wei mind yhen suuren waliän pääll, kumb täys
olit urnetten luitt (VKVM, 27).

Piibli keel ja rahvakeel, EK 1939, lk. 212).

Tõenäoliselt on siin aga õigem vanem seisukoht,
mille alusel antud juhul oleks tegemist ainsuse tüvega
[mainitagu siin "Liber census Daniæ" kohta kirjutatud
arvukast materjalist kas või M. J. E i s e n i samanimelist
tööd (1920), mis on ainukeseks pikemaks eestikeelseks kir-
jutiseks vastavas küsimuses].

Kõigepealt tundub pluurali partitiivi kujuline isi-
ku või kohanimi olevat küllalt ebaharilik. Teatavasti ei
tunne ka põhja-eesti kesk- ja kirde-eesti rannamurde tüü-
piline vanem keelealusus pluurali partitiivi vormi kive,
küll aga a-, i- ja sid- si-lisi vorme. Üldtunnustatud
vaate järgi pärineb aga kaasaegne singulari i-tüvi siin
varasemast e-st, nagu osutavad sugulaskeeled [sm kivi :
kivet, vdj tsivi : tsivē jne. (Kettunen, VKD, 122)], eesti
vanem kirjakeel [tõise Kiwe päle (Andr. ja Adr. Virginus,
II Moos. XXVIII, 10; VKVM, 191), gen. sg. Kiwe (Hornung,
GE, 53); Kiwe wafto (UT 1715, Matt. IV, 6) jne.] ja ka
murded [er sg. gen. kive pl. part. kivi (Vilberg, EKirj.
1910, 341); J õ h seda kive (KJ nr. 5, 15); V a i kivi :
kivē, kivē Beale (asp. I. Kondi 1954.a. suvel kogutud
andmed)].

Käesoleva töö autor ei ole leidnud XVIII sajandi
keelemälestistest pluurali partitiivi vorme.

Ilmselt on seegi vorm juhuslik. Kirjakeele tardit-
sioon oli siin nähtavasti seevõrra kindel, et Turu käsi-
kirja autor, kelle keeletarvituses on rida soome keelele
omaseid jooni¹ ja kes tõenäoliselt tundis ka soome pluurali
partitiivi vorme², ei sõandanud neid tarvitada. Kogu teks-
tis ainukesena esile tulevat vormi luitt tuleb pidadagi
üheks kogemata tarvitatud soomepäraseks sugemeks.

P o m m e r Eck kui nemat oma tööli^sset la^ssewat
metze^st puid thoma ninck muid töed (?) tehha (VKVM, 359).

Teistes nimetatud käsikirja pluurali partitiivi
nõudvates konstruktsioonides esineb nominatiivikujuline
akusatiiv.

Ülejäänud paar vormi pärinevad pulma- ja kirikulau-
ludest:

G ö s. So Nain' sahp olla sünnis mois, Kuit üx puh
Wihna marjo töis (VKVM, 60).

S a l e m. Sihs sahb so Naine, hohn ninck mois Kuid
üx puh Wihna-marjo tois (VKVM, 63);

¹ Vrd. L. K e t t u n e n, N. n. Turu käsikirja soo-
mekeelsetest joontest, EK 1930, lk. 1-7.

² Soome kirjakeeles esinevad rahvakeelele omased pluu-
rali partitiivi vormid juba alates M. Agricolast (vrd. M. R a-
p o l a, Suomen kirjakielen historia, Helsinki 1933, lk. 110,
305, 325) ja on fikseeritud ka esimeses soome keele gramma-
tikas (vrd. A. P e t r a e u s, Linguae fennicae brevis ins-
titutio ..., Aboe 1649 lk. /14-17/ jt.).

So Naine jahp jo Kodda Joos / Kut wihnapuh on Marjo
töis / (HHKB III, 344).

Küsimärgiliselt võib siia lisada veel vormi Marjut.
S a l e m. Jest otze ninda kudd õhez Leibax paljo
üwwæt / ninck õhez Wihnax paljo Marjut üchtetullewat
(HHKB IV, 25).

On tõenäoline, et kogu vaadeldavasse ajajärku kuu-
luva kirjavara läbitöötamisel lisanduks eelmistele mõni
pluurali partitiivi näide. See ei vääraks aga järeldust,
et põhja-eesi kirjakeele esimese perioodi praktilises
keeletarvitusel on pluurali partitiivi vormid sama hästi
kui tunda.

Kõigis eesti keele küllalt vanades partitiivi nõud-
vates konstruktsioonides, nagu eitus, ühendid määrõnaga
palju, aga ka partsiaalobjekti vormina jne. esineb kõige
vanemaist kirjalikest mälestistest alates pluuralis nomi-
natiivikujuline akusatiiv, nagu

K K ... {zedt teme tullep fundma {z/e/ ellewat nick
urnudt (VKVM, 2).

M ü l l. Erranetetuth olkut {e Inimene, ke eb mitte
keick neet {anat pidda, ... (Verh. GEG XVZX, 17)

V i g. ... ni paljo Innimiset legewat Iggaw{ze hucka-
tu{ze {i{ae? (VKVM, 38) jne.

Taolised vormid on harilikud kõigis XVI ja XVII sajandi
kirjapanekuis.

Mainitav on, et ka lõuna-eesi kirjakeeles esine-
vad pluurali partitiivi nõudvais konstruktsioonides tava-

liselt nominatiivi kujud. Siiski leidub viimases juhuslike pluurali partitiivi vorme suhteliselt rohkem kui tublisti ulatuslikumas põhja-eesi kirjavaras.

Nii kohtame mõnigi kord Rossihniuse käsiraamatus rahvapärast pluurali partitiivi vormi seal, kus Stahlil on järjekindlalt nominatiiv, nagu

S t a h l. Seft ke tahap ellama / ninck hehdt pehwat piddama / ... (HNB III, [108]).

R o s s. Seft ken ellada tahab, ninck hähd peiwi netta ... (Verh. GEG XIX, 126).

S t a h l. Minna ollen wihs pahr weddo herjat oſtnut ... (HNB III, [103]).

R o s s. Mina olle wihs pahri hergi oſtnut (Verh. GEG XIX, 122).

Teatavasti on nii Stahl kui Rossihnius oma käsiraamatute koostamisel kasutanud varasemaid tõlkeid. Nii võiks oletada, et kui vastavates käsikirjades leiduski mõningaid rahvapäraseid pluurali partitiivi vorme, parandas Stahl viimased järjekindlalt nominatiivikujuliseks. Stahli autoreet lõi aga siingi traditsiooni, mille suutis purustada alles järgnev ajajärk.

Võrdlevalt olgu märgitud, et personaalpronoomenite pluurali partitiivi kujusid tuleb ette alates Kullamae käsikirjast, kuigi selgi alal esineb eriti kolmanda isiku puhul nominatiivi kasutamist¹.

¹ meyttyt ~ meýt (KK; VKVM, 1); meyd (WK; VKVM, 354); meit (Müll., Verh. GEG XVXX, 18); meid (Stahl, HNB I, [35]);

Jättes kõrvale üksikud erandid, ilmneb seega, et muulaste poolt nende endi vajadusteks loodud põhja-eesti kirikukirjanduse keeles on üle poolteise aastasaja pikkune periood, kus ei tunta substantiivi ja adjektiivi pluraali partitiivi vorme. Viimaste puudumine on üks kirja-keele suurimaid eksimusi rahvakeele grammatilise struktuuri vastu.

meidt (TK; VKVM, 18); meid (Vig; VKVM, 95); meitet (SK; VKVM, 130).

teid (Stahl, HHB III, [82]); teidt (TK; VKVM, 21);

tejd (Vig; VKVM, 73).

neit (Stahl, HHB I, [69]); neitt (TK; VKVM, 18); neit (Ristimise sõnad; VKVM, 159).

II

PLUURALI PARTITIV XVIII SAJANDI
KIRIKUKIRJANDUSE KEELE'S
(1686 - 1813)

Sarnaselt eelneva perioodiga on ka ajavahemikul XVII sajandi lõpust kuni XIX sajandi alguseni eestikeelne kirjavara peamiselt kiriklik-feodaalse ideoloogia teenistuses. Viimase mõjuvõimu tugevdamise otstarbel tõlgitakse vaadeldaval ajajärgul vaimuliku kirjanduse tähtsamad teosed eesti keelde ja asutakse neid levitama nüüd juba ka maa pärisrahva hulgas.

Seega on käsitletavagi perioodi eesti kirjakeel eelkõige kirikukirjanduse keel, mille ülesmärki jaoks on olnud peale väheste erandite muulased. Kuigi viimaste keeleoskus on parem kui eelneva ajajärgu autoreil, erineb kirjakeel tõelisest rahvakeelest veel tunduvalt.

Põhja-eesti kirjakeeles, vaatamata sugemetele mitmetest murretest, ilmneb sel perioodil juba tendents baaseruda põhja-eesti keskmurdel. Seejuures on XVII sajandi lõpul märgatavad vastava ala idapoolsed jooned, XVIII sajandi esimesel poolel haarab kirjakeel endasse aga rea põhja-eesti keskmurde läänepoolseid ja läänemurde elemente. Piibli tõlkimine loob siin võrdlemisi kindlad traditsioonid, mis nii viimase uustrükkides kui muus kirjan-

duses püsivad ligemale terve sajandi.

Teatavasti baseeruvad käsitletava perioodi keele-
teoreetilised seisukohad endiselt saksa-ladina grammatikal.
Uueks jooneks on siiski rahvakeele mõningane jälgimine ja
keeletõpetustes tunduvalt suurema ja mitmekesisema näidete
hulga esitamine. Vastavate nähtuste otstarbekohane süste-
matiseerimine ja reeglipärasuste avastamine on osutunud
aga grammatikutele enamasti üle jõu käivaks.

Kõne all oleval ajavahemikul on ilmunud kolm põh-
ja-eesti keelt käsitlevat grammatikat: J. H o r n u n g i
"G r a m m a t i c a E s t h o n i c a" (1693), A. T h o r
H e l l e "K u r t z g e f a ß t e A n w e i s u n g
z u r E h s t n i s c h e n S p r a c h e" (1732) ja
A. W. H u p e l i "E h s t n i s c h e S p r a c h l e h -
r e f ü r b e i d e H a u p t d i a l e k t e" (1780,
II tr. 1818).

Nimetatud teosed on oma laadilt kõik keelettõpetused
muulastele.

Mõningaid grammatilisi küsimusi puudutavaid seis-
kohti on avaldanud ka F. A r v e l i u s oma kirjutises
"Ü b e r d i e K u l t u r d e r e s t n i s c h e n
S p r a c h e" (1792).

Vaadeldava ajajärgu kirjakeel võtab omaks rea rah-
va kõnekeelele omaseid vorme, millest eelneval perioodil
oli mööda mindud.

Teiste paranduste hulgas saavad keelettõpetuses aku-
satiivi käände all üldise eluõiguse ka pluurali partitii-

vi vormid.

H o r n u n g i grammatika on kolmas põhja-eeesti keele teoreetiline käsitus. Selles on tõenäoliselt võetud kokku kaasaegsete uuendusmeelsete kirjameeste, eeskätt Forseliuse vaated¹. Võrreldes Stahli ja Gösekeniga tähistab kõne all olev keeleõpetus tunduvat edusammu. Kuigi siingi ei ole suudetud hüljata ladina-saksa eeskujusid, on grammatika koostatud rohke rahvakeelse näitematerjali alusel, kus mõnikord on liigagi rohkesti arvestatud eri murdeid ja esitatud seega arvukaid paralleelivorme.

Otsese murdelise tausta poolest sarnaneb Hornungi keeletarvitus kõige enam Põhja-Virumaa keeleuususele.

Noomeni deklinatsioonikäsitus on grammatikas keskseks küsimuseks. Vaadeldav töö on põhja-eeesti keeles esimene, kus pluurali akusatiivi all esitatakse tõelisi rahvakeelest pärinevaid pluurali partitiivi vorme, sageli mitmete paralleelkujudega. Grammatika autor on taibanud selle käände komplitseeritust, samal ajal aga ka reeglipärasust, öeldes: "Ainsuse ja mitmuse akusatiivi tuleb võimalikult täpselt uurida, sest need on rasked käanded ja esinevad väga mitmel kujul, eriti mitmuses, kuid siiski võib neid kindlaks määrata"². Näitesõnade puhul on

¹ Vrd. A. K a s k, Eesti keel ja selle arenemine, Tallinn 1946, lk. 47.

² J. H o r n u n g, GE, lk. 12.

enamasti esitatud ka pluurali akusatiiv (resp. partitiiv), mille tõttu on võimalik saada ülevaadet enamiku sõnatüüpide ja -tüvede vastavatest vormidest.

Hornung on koondanud ühtsesse sõnarühma suurelt osalt ühesuguseid sõnu, võttes arvesse ainsuse genitiivi jt. käändeid. Üksikute noomenitüüpide muutmisel on korduvalt tehtud märkusi pluurali akusatiivi erandlike ja paralleelkujude suhtes. Seejuures on ik-sõnade puhul antud isegi otsene juhise, milles öeldakse, et pluurali akusatiiv moodustatakse singulari genitiivile "id-lõpu" liitmise teel¹. Mainitud küllaltki tähelepanuväärne üldistus on pluurali partitiivi reeglistamisel jäänud aga ainukeseks.

T h o r H e l l e keeleõpetus jätkab eesti keele käsitlemist põhiliselt Hornungi poolt alustatud laadis. Murdekeelse eeskuju osas on autor lähtunud siin Põhja-Harjuma keeletarvitusest, põiminud sellesse aga ka keskmurde ülejäänud murrakute ja teistegi põhja-eesti murdealade jooni.

Deklinatsiooniõpetus on nimetatud töös antud lähemalt ja kontsentreeritumalt kui Hornungil. Nii on esitatud tunduvalt vähem paralleelvorde ja puütud tuua mõningaid üldistavaid reegleid. Pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) kohta mainitakse, et see on nii oma moodustumise kui lõppude poolest mitmesugune. Nimetatud vormi "lõpuks"

¹ V r d. J. H o r n u n g, GE, lk. 35.

olevat harilikult vokaal, -d või -t¹.

Seejuures on Thor Helle teinud Hornungist ulatuslikumaid katseid osutada pluurali akusatiivi vormide moodustumises kehtivatele korrapärasustele. Nii märgitakse, et kui pluurali nominatiiv on "id-lõpuline", siis pluurali akusatiivis on -a, kuigi ei puuduvat ka vähesed id-lised vormid²; samuti: kui pluurali nominatiivis on -ed, siis pluurali akusatiivis on -id või mõnikord i³. Ülejäänud tüvede puhul puuduvad sellised tähelepanekud.

Seose nägemine nimetatud käänete vahel on siin kõigiti hinnatav, e- ja i-tüvede mitmesuguste tüüpide pluurali partitiivi vormide lähemaks kindlaksmääramiseks mainitud reeglist aga ei piisa.

Üldise juhtnõarina on aga märgitud, et kui pole teada, milline formans on õige, võivad rahulikult tarvitada ka sid-lõppu. Viimane tulevat liita singulari akusatiivile, kui nimetatud kääne lõpeb vokaaliga, nagu Kodda, ak. kodda, ak. pl. koddaid; ja singulari genitiivile, kui akusatiiv lõpeb konsonandiga, nagu õige, gen. õige, ak. õiget; seega ei ole pluurali akusatiiv mitte õigetid, vaid õigeid. sid-lõppu kasutatavat ka korrapärase pluurali akusatiivi lõpuna, nagu käsko ja ka käkuid⁴.

¹ Vrd. A. Thor Helle, KA, lk. 10.

² Vrd. A. Thor Helle, op. cit., lk. 11.

³ Vrd. A. Thor Helle, op. cit., lk. 14.

⁴ Vrd. A. Thor Helle, op. cit., lk. 11.

Thor Helle omal ajal mõnes osas küllaltki otstarbekalt fikseeritud noomeni vormidest raskendab keeletarvitajal ülevaate saamist tema puhtmehhaaniline süsteem, mille alusel substantiivid on jagatud rühmadesse singulari nominatiivi lõpphääliku järgi, arvestamata silpide arvu.

Grammatika kõrval võimaldab Thor Helle seisukohtadest sõnade deklinaerimisel andmeid saada tema sõnaraamat. Viimases on mõningatest sõnadest antud ka pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormid, valdava osa noomenite puhul on aga osutatud, millise tüübi järgi grammatikas vastav sõna käändub. Seega ei tule nimetatud sõnaraamatut vaadelda puhtakujulise tõlkesõnaraamatuna, vaid sellel on ka teatav normeeriv funktsioon. Viimane osa ei ole aga mitte täiesti õnnestunud. Nimelt on eeskujuvormide osutamisel arvestatud peamiselt teatava sõna singulari nominatiivi ja genitiivi sarnasust tüüpsõnaga, pluurali akusatiivi vorm kujuneks siin real juhtudel aga rahvakeelele täiesti võõraks, nagu näiteks sõnast pri (KA, Voc., 162), mille tüüpsõnaks on kiwi ja pluurali akusatiiv seega kiwva. Viimase näidiskuju järgi tuleks moodustada pluurali akusatiivi vormid veel sõnadest wodi (KA, Voc., 210) täddi (ib., 183), lõwwi (ib., 133), hääbi (ib., 90) jne. Samuti peaks sõnaraamatu viidete eeskujul moodustama pluurali akusatiivi sõnadest muŕt (KA, Voc., 142) ja loom (ib., 133) aastaid eeskujul, sõnast hiir (ib., 93) tapriid eeskujul jne.

Kolmesilbiliste tävede puhul on juhutatud siiski

enam-vähem sobivate tüüpsõnade juurde.

Kuigi osa sõnaraamatus antud grammatika paradigma-
dele osutavatest viidetest on kas autori pealiskaudsuse
või trükivigade tõttu ekslikud, leidub seal ka täiesti
arvestatavaid vorme ja viiteid, mis mõnes osas pakuvad
andmeid isegi nende sõnatüüpide kohta, mida grammatikas
otseselt esile ei tule.

Järgnev H u p e l i grammatika jälgib peaaegu
kõrvalekalduvatult XVIII sajandi keskel kujunenud eesti
kirjakeele traditsioone, pakkumata morfoloogia osas nime-
tamisväärselt uut. Noomeni deklinatsioonõpetus, sealhul-
gas ka pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) käsitus,
on võetud üle Thor Helle grammatikast. Seejuures on mater-
jal süstematiseeritud undselt kolme nn. peavormi, millest
igauks sisaldab vägagi erinevatesse tüüpidesse kuuluvaid
sõnu.

Pluurali akusatiivi "lõpuks" võib põhja-eesti kee-
les olla vokaal (-a, -e, -i, -o, -u), -d või -t¹.

Thor Helle e- ja i-tüvede pluurali akusatiivi vor-
me paudutavatele märkustele midagi lisamata, öeldakse, et
"Üldist reeglit, millised sõnad pluurali akusatiivis o-,
a-, d- või sid-ga lõpevad, on raske kindlaks määrata"².
Seepärast peetakse paratamatuks, et vastavaid vorme kogu
nende mitmekesisuses tuleb õppida tegelikust keeletarvi-

¹ Vrd. A. W. H u p e l, ES₁, lk. 13.

² Vrd. A. W. H u p e l, id.

tusest. Algajaile soovitatakse koguni pluurali akusatiivi asemel kasutada pluurali nominatiivi vorme¹. Tallinna murdes olevat ka küllalt arusaadav, kui liita sid- lõpp singulari genitiivile (vrd. Thor Hellel osalt singulari akusatiivile), sest mõningate sõnade puhul olevat see lõpp täiesti harilik².

Mis puutub Hupeli sõneraamatusse, siis selle esimeses trükis ei esitata pluurali akusatiivi vorme.

Lõpuks on käsitletaval perioodil mainitavad veel A r v e l i u s e märkmed pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) kohta. Autor leiab, et harimatu eesti talupoeg kõneleb valesti ja talle on vaja õpetada paremat keelt, mis tugineks "puhta mõistuse" seadustele. Neil kaalutlustel nõuab ta, et "ilma igasuguse aluseta" moodustatud a-, i-, eid-, sid-formansiga pluurali akusatiivi vormide, nagu tükka, terwid {uri innimes}i, häid {libbulaid} jne. asemel tuleks tarvitada hoopis tükkid, need terwed {ured innimes}ed, head libbulad jne.³.

Viimase seisakohaga nõuab Arvelius elava rahvakeele vormide teadlikku moonutamist. Pluurali partitiivi teoreetilises käsitluses tähendab see tagasiastumist Stahli-aegsete kontseptsioonide juurde.

¹ Vrd. A. W. H u p e l, ES₁, lk. 11.

² Vrd. A. W. H u p e l, id.

³ Vrd. F. A r v e l i u s, Über die Kultur der estnischen Sprache, lk. 11.

Nagu juba mainitud, ei suuda vaadeldava ajajärgu morfoloogiakäsitlus plaurali partitiivi vormide moodustumise korrapärasusi otseselt esile tuua. Vigaste juhiste kõrval on vähesed reeglistamiskatsed osutunud kas mittepiisavaiks või vildakaiks. Otsese ülevaate keeleõpetuste seisukohtadest plaurali partitiivi küsimuses ühe või teise sõnatüübi puhul võib saada vaid näidismaterjali analüüsimisel.

Mis puutub plaurali partitiivi vormide kasutamisse kirjanduse keeles, siis siin esineb kogu ajajärgu jooksul nimetatud vormi nõudvates konstruktsioonides piiratumat või ulatuslikumat nominatiivikujuliste sõnakujude tarvitamist. Kuigi plaurali partitiivi vorme tuntakse, ei osata neid kõne all oleva käände sisuliste funktsioonide puuduliku tundmise tõttu sageli õigesti kasutada.

Teiste vähriti tarvitatud vormide hulgas võib kohata veel juhte, kus ainult artikli funktsioonis kasutatud demonstratiivpronoomen osutab plaurali partitiivile, nagu

... näggi neid Pillipuhhujad. (UT 1715, Matt. IX, 23);
... õppetašid neid muud ebba = usšo kombed (Piib. 1739, Sissejuhatus, [VII/]) jne.

Samuti esineb näiteid, kus plaurali partitiivis on mitmesuguseid kongruentsivigu, nagu:

... paljo wäggewad Teggušid (UT 1715, Matt. VII, 2);
... ei te mette häid jahhud. (KA, Anh., 335); ... illo-
šad ouno kandma ... (Arv., JÖR, 9), ... pišokesš
ellajad nähha ... (ib., 122) jne.

Moonutatud keelendite paralleelne esinemus rahva-keelele vastavate uuemate ja vanemate vormidega on loonud vaadeldava perioodi kirjakeeles olukorra, kus alati ei ole kaugeltki selge, kas on tegemist pluurali partitiivi või mõne teise vormiga.

Järgnevalt on esitatud ülevaade pluurali partitiivi vormide esinemusest kõne all oleval ajajärgul üksikute sõnatüüpide kaupa.

1. ÜHESILBILISED TÜVED.

Ühesilbiliste tüvede pluurali partitiivi kohta pakuvad ajajärgu grammatikad materjali võrdlemisi piiratud hulgal.

H o r n u n g i keeleõpetus toob pika vokaaliga (a, e, o, u, ä, ö, ü) lõppevate tüvede pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormid täiesti järjekindlalt (i)d-lisena, nagu Maid, Häid¹, Teid, Woid, Soid, Luid (GE, 54). Tähelepannev on, et ka ü-tüvede vastavad vormid on d-lised, nagu Püüd, Süüd (GE, 55), i-tüvede kohta ei leidu aga näiteid. Samuti (i)d-formansi abil on moodustatud ainuke-

¹ Vormi häid puhul võib ainsuse tüvi olla nii hää kui hea, i-pluurali vormide moodustamise aluseks on siin olnud aga pika vokaaliga lõppev tüvi.

ne diftongilisest kujust pärinev pluurali akusatiivi vorm taid (GE, 55).

Mis puutub pika vokaaliga (välja arvatud i ja ü) lõppevate tüvede pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) kujude vastavasse rahvakeelega, siis põhja-eeesti murded tunnevad taolisi vorme üsna ulatuslikult (vrd. lk. 21-22). Teistsugune olukord valitseb aga ü- ja diftongiga lõppevate tüvede puhul, kus keskmardes on üldised sid- ~ si-lised vormid. Hornungi grammatikas esitatud ü- ja diftongtüvede d-lised vormid vastavad õigupoolest vaadeldava sõnatüübi pluurali partitiivi häälikuajalooliselt seaduspärastele kujudele, millest võib leida väheseid näiteid saarte murrakuis:

K h n täizi ~ täid (M 33, 3); M u h täizi ~ täid
(Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline os. lk. 14 järgi).

Võttes arvesse, et ka XIX sajandi grammatikud (Faehlmann, Ahrens) esitavad vastavaid vorme, on põhjust oletada, et vaadeldava perioodi rahvakeeles esines neid ka mandri alal, kõige tõenäolisusega vähemalt Viru- ja Harjumaa keeletarvitusel.

T h o r H e l l e grammatikas toodud suhteliselt väikesearvulisemast näidete hulgast on osa pika vokaaliga lõppevate tüvede vastavaid vorme samuti id-lised, nagu päid (KA, 13), öid (ib., 17). o-liste ja u-liste tüvede puhul on aga mainitud, et kui nende singulari akusatiivis esineb lõpp -d, on pluurali genitiivis -t, välja arvatud u-lised sõnad mu, lu, pu. Näidetest selgub, et vastavat

seisukohta on rakendatud ka pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormide suhtes, mis on esitatud kujul foit (KA, 17) ja isegi fuut (ib., 19), erandina mainitud sõnadest on toodud aga vorm luid (vrd. ka asesõna muid) (KA, 19), lauseõpetuse osas on tarvitatud ka puid (KA, 72).

Ainukese sid-formansiga sõnana pika vokaaliga tüvedest on sõnaraamatus antud te 'der Weg' (KA, Voc., 186).

Diftongilistest tüvedest on vaid sõnast koi esitatud paralleelvormid koit ~ koifid (KA, 15), sõnaraamatus ka täit (ib., Voc., 183). Vaatamata näidete vähesusele, on Thor Helle grammatika esimene teoreetiline allikas, mis toob ühesilbilistes tüvedes id-vormide kõrval ka sid-partitiivi.

Mis puutub mõningais pluurali akusatiivi vormides esile tulnud teenuis -t-sse, siis seda leidub antud juhul ida-harju murrakuis küll genitiivis, partitiivi kohta ei ole aga käesoleva töö autoril põhja-eeesti murdeist õnnestunud vasteid leida.

Paar taolist näidet, nagu

J õ e neit (KKI M 3ol, 10); J õ h puit, neit
(T 74, 11).

on tulnud esile vaid kirde-eeesti rannamurdes, kuigi ka sealne üldine esinemus on tänapäeval id-line.

A. W. H u p e l i grammatika ei too käesolevas küsimuses midagi uut. Eelmise keeleõpetuse näited antakse siin ilma lähemate seletusteta. Vormi päid kohta on avaldatud arvamist, et see näib pärinevat tartu murdest. Sõ-

nast koi on siin esitatud vormid koid ja koiid (ES₁, 13).

Läbitöötatud kirjandus on pakkunud kõne all oleva sõnatüübi kohta näiteid vaid teatavatest korduvalt esinevatest sõnadest.

Pluurali partitiivis -id. Nii nagu grammatikais tuuakse antud tüübis valdavalt id-partitiiv, on vastavad näited üldised ka kirjakeele praktilises tarvituses.

A n d r. ja A d r. V i r g. Wilja päid (Ruti II; VKVM, 196), Hädda Öid (Hiiohi VII, 3; VKVM, 201);
Ö L L Ö Jurno Luid (15); K K R 1695 Luid (61),
häid Päiwi (93); U T 1715 neid Maid (Ap. teg. XX, 2), Surno Luid (Matt. XXIII, 27), Päid (Mar. II, 23; Matt. XII, 1), häid Andid (Matt. VII, 11); E R K 1732 puid [21]; K A, A n h. körtjo maid (329), puid (369), häid lindo (390); P i i b. 1739 luid (Saalom. õp. sõn. XXV, 15) puid (II Kun. VI, 4; III Moos. III, 7), päid (Ruti I, 2; Matt. XII, 1), häid (Matt. VII, 11; Taan. II, 6); meleheaid wasto wõtma (II, Moos. XXIII, 8);
... fiis peate andid, ja melehäid, ja fuurt au mo käeft fama (Taan. II, 6); V H J häid õppetust (46); K R häid (474), kapsta päid (ib., 491); A r v. maid (JÖR, 95), puid (ib., 11); E R K 1798 pirru - puid [38];
H o l t z Puid (ETS 1805, 9).

Enamiku läbitöötatud teoste keeles ei esine vaadeldavast rühmast üldse teistsuguseid pluurali partitiivi

vorre. Selle põhjal võiks oletada, et XVII - XVIII sajandil olid antud juhul id-partitiivi vormid mõnevõrra sagedasemad kui näiteks tänapäeval keskmurdes (vrd. lk. 21-22). Mis puutub ainukesse diftongilisse sõnakujusse meleheaid, siis viimane on ilmselt kunstlik moodustis, mida rahvakeel ei ole kasutanud.

Pluurali partitiivis -sid. Teoreetilises käsitluses on antud tüübis vaid Thor Helle sõnaraamatus sõna te puhul osutatud sid-lõpule. Kirjakeele tegelik tarvitamine pakub siin ainult vormid:

Piib. 1739 te{id (Hiiohi XXIV, 13), wö{id (IV Moos. XXXI, 50),

mis mõlemad pärinevad piibli keelest.

Pluurali partitiivis -si. Ainukeseks si-partitiivi vormiks kõne all olevast ajajärgust läbitöötatud materjalis on: Ö L L Ö {inno Tee}i (9).

Nagu selgub, ei ole pluurali partitiivi diftongtüvedest, kus sid- ~ si-formans oleks ootuspärane, ^{vastavat vormi} vüldse esile tulnudki. Tuleb arvata, et sid- ~ si-partitiivi kasutamine ühesilbilistes tüvedes ei ole olnud vaatlusalusel perioodil kuigi sage.

Lühidalt võib osutada, et

id-partitiiv esineb:

1) teoreetiliselt kõigis pika vokaaliga sõnatüvedes (näited puuduvad -i puhul); kirjakeele tegelikust tarvitusest

on otseseid näiteid a-, u-, ä- ja ö-tüvedest;

2) eeskätt grammatikais vähestes diftongtüvelistes näidetes (Täid, koid ~ koit).

sid-partitiiv esineb:

1) paaris pika vokaaliga tüve näites (teid, wöid);

2) ainult Thor Helle ja Hupeli grammatikas ühes diftongtüve näites (koiid).

si-partitiiv esineb:

1) kirjanduse keeles ühes pika vokaaliga tüve näites (Teei).

Üldiselt selgub, et id-formansi kasutamine on XVII ja XVIII sajandi kirjakeeles märgatavalt sagedasem kui näiteks tänapäeva keskmurdes.

2. KAHE SILBILISED JA NENDEGA ANALOOGILISELT KÄÄNDUVAD TÜVED.

Kahesilbilistest ja nendega analoogiliselt käänduvatest tüvedest on võimalik leida materjali enamiku sõnatüüpide kohta.

H o r n u n g i grammatika pakub siin võrdlemisi rohkesti näiteid.

Kahesilbilistes a-tüvedes esineb viimases valdavalt juhtudel vokaalne formans.

Nii on lühiväلتelistes tüvedes, mille esimese silbi täishäälik on a või i, pluraali akusatiiv (resp. partitiiv)

o-line: Kallo (GE, 45), Siggo (ib., 49), Linno, kuid ka Lihho ja Ninno (ib., 45).

Pikaväلتelistes a-tüvedes esineb o-formansit sel juhul, kui esimeses silbis on a, i, ö [-ö], nagu Lauto (GE, 27), Palko (ib., 26), Linno, Willo (ib., 31), Sildo (ib., 36), samuti moko (ib., 25), Töldo (ib., 35), Mördo (ib., 37). Teoreetiliselt võiks o-partitiivi tarvitamist oletada ka esimese silbi ei puhul, sest näitega Nael - Naelo taoliselt käänduvate sõnade hulgas on toodud ka Sein (GE, 20).

Peale mainitute esineb a-tüvedest veel o-lisi vorme, nagu Söto (GE, 26), Tühjo (ib., 46), Waljo (ib., 47), Suldo (ib., 36), Ämmo (ib., 32) - seega vähesel määral ka esimese silbi ä, ö ja ü puhul.

i-formansiga näiteid leidub lühiväلتelistest a- (~ (ä-) tüvedest, mille esimeses silbis on i, nagu Iwwa - Iwwi, Niissa - Niissi (GE, 45). Pikaväلتelistest tüvedest esineb vastavaid vorme esimese silbi e ja ä puhul: Selgi (GE, 27), Kelli (ib., 31), Märgi, Pärgi (ib., 27) jne. Esimese silbi i-ga sõnadest kuuluvad siia täiesti reeglipäraselt Kingi ja viimase paradigmaga analoogiliselt käänduvas grupis toodud Silm (ib., 21).

Erandina üldisest esinemusest tuleb ka mõningate esimese silbi o-ga tüvede pluurali akusatiivis e-vormide kõrval ette i-vorme, nagu Poegi (GE, 27), Koeri (ib., 21). Seejuures on sõna King paradigmaga analoogiliselt käänduvana esitatud ka Korw 'das Ohr' (GE, 21), mille pluurali akusatiiv peaks olema seega samuti i-line. Otsest on

i-line kuju antud vormis Leibi (GE, 58).

a-tüvedes, mille esimeses silbis esineb o või u, on pluraali akusatiivis nii lühi- kui pikavärtelistes tüvedes -e, nagu Munne (GE, 45), Looke (ib., 25), muhte (ib., 21), Nokke (ib., 31), Laude (ib., 41), kurbe (ib., 58). e-formans esineb ka j järel: Kuhje, Nuhje (sõnast Nuhhi 'Keule') (GE, 47), Kurje, Udje (ib., 48). Rohkete näidete hulgas on ainult sõnadel Poege (GE, 27) ja Koere (ib., 21) i-lised paralleelvormid.

e-formansiga on esitatud ka rida esimese silbi o-ga märgitud sõnu, mis põhja-eesti üldises keelepruugis on ö-lised (Hornungil tavaliselt märgib ö-d ö), nagu Kowwe (GE, 45), Noide (ib., 40), Pohje (ib., 47) Oune (ib., 21). Erandliku vormi moodustab lõpuks veel a-tüvelise sõna Mänd pluraali akusatiiv Mände (ib., 36).

Vähesel määral leidub esitatud a-tüvedes sid-formansit, nagu lühivärtelistes tüvedes: Pajaid, Majaid (GE, 45), pikavärtelistes vokaalsete morfeemide kõrval ka Hurtaid (ib., 25), Wendaid (ib., 37), Seppaid (ib., 31), millest viimase puhul on eraldi mainitud, et peaaegu tavalisem on Sepp (id.). Ainuesinemasliku formansina tuuakse -sid pikavärtelistes tüvedes vaid vormides Kiaid ja Khiad (GE, 55).

Lõpuks leidub Hornungil irregulaarselt käänduvate sõnade grupis a-tüvedest ka üks id-line näide: Helle 'Zärtlich, Weichlich, lieb und wehrt', gen. sg. Hella, ak. pl. Hellid (GE, 57).

Neljasilbiliste a-tüvedena tuleks vaadelda tu-
-karitiiv-adjektiivide pikemaid paralleelvorme, nagu
Wallato, gen. sg. Wallato ~ Wallatumma, mille pluurali
akusatiivis esineb vastavalt Wallatuid ja neljasilbilis-
tele tüvedele omaselt Wallatumme (GE, 44). Sarnaselt
käänduvate sõnadena on siin esitatud veel Jalloto, Korwi-
to, Meleto (GE, 44) jt.

Seega võivad Hornungil kaheasilbiliste a-tüvede
pluurali akusatiivi formantsitena esineda -o, -i, -e, -sid
ja -id, neljasilbilistes tüvedes -e.

Suhteliselt rohkesti näiteid tuuakse ka e-tüvede
kohta. Lühiväلتelistes tüvedes esineb pluurali akusatii-
vis i-formans vaid vormides källi ja süllü (GE, 50). Pika-
väلتeliste tüvede puhul on ülekaalukalt esindatud vokaal-
ne formans, nagu Mihhi ~ Mehhi, Küllü (ib., 56), Kölli (ib.,
41), Sulgi (ib., 38), Nölli (ib., 22), Sürgi (ib., 27) jne.

Pluurali akusatiivis vokaalse formantsiga sõnade
tüübis on toodud veel Naene, Waene ja Maine (GE, 16),
mille vastavad vormid peaksid olema seega: naesi, vaesi,
maisi.

Ainukeseks näiteks vastava tüve a-lisest forman-
sist on Tähta (GE, 37).

Belnevate kõrval on aga rida e-tüvelisi sõnu esi-
tatud sid-formantsiga. Lühiväلتelistest tüvedest on sellis-
teks vormideks: Mäggeid, Reggeid, Jöggeid, Laggeid
(GE, 50), samuti Nimmeid (ib., 54). Pikaväلتelistest tü-
vedest on toodud sid-formantsiga Lehteid, Sölgeid, Kur-

geid, Kakeid (ib., 37), Tuppeid (ib., 52) jne., samuti Purjeid (ib., 47), Weljeid ~ Weljekid (ib., 47). Kahe- silbiliste tüvede järgi on käänatud nähtavasti ka sõna Öllut - Ölleid (ib., 58).

Neljasilbiliste e-tüvede näidisvormideks on Kawwaluiii (GE, 15), millega analoogiliselt käänduvatena on esitatud walmitus, Karritus, Pallitus (ib., 16) - seega esma- ja teisevärtelised us-tuletised - ja Inni- melli (ib., 17). Viimase paradigmaga sarnaselt muutuvate sõnadena on toodud ka metalinne, kolilanne, pilukesenne - pilukes (GE, 17).

Nii ainsuse tüve kui pluurali akusatiivi vormide poolt tuleks käsitletava rühmaga ühendada veel sõnad nagu Wikkatti, gen. sg. Wikkatimne ak. pl. Wikkatimmi (GE, 56), samuti Ratoti ja Jallusti, mille pluurali aku- satiiv on antud kujul Ratotimmi ja Jallustimmi (GE, 57).

Nimetatud vormide kõrval ilmneb aga, et Hornung on ühendanud kolmandavärtelised us-tuletised algselt kol- mesilbiliste s-sõnade rühma. Sel kombel on ka vormid Ahnullid, Körkullid (GE, 16) toodud id-morfeemiga.

Kaheasilbiliste e-tüvede formantsitena on seega esi- tatud -i, -a, -sid, neljasilbilistes tüvedes -i, -id.

i-tüveliste sõnade pluurali akusatiivis tuleb ette nii a- kui sid-formantsit. Millistel juhtudel esineb üks, millistel teine, pole üksikasjaliselt võimalik määratleda.

Rida sõnu, milles tänapäeva keeles esineb palata- lisatsioon, on toodud morfeem a-ga.

kulpa (GE, 27), Halpa, Santa, Hunta, Konta, Tonta
(ib., 28), Ka|||a, Pü|||a, Mätta, Pütta, Kotta jne.
(GE, 33).

Viimaste kõrval esineb aga ka palataliseerimata sõnu, nagu
topa (GE, 27), Keppa, Tukka (ib., 33) Poi|||a, Mär|||a
(ib., 24) jne.

Arvuliselt aga mõnevõrra isegi rohkem kui a-parti-
tiivi vorme esitatakse sid-lõpulisid näiteid:

Sani|||id (GE, 23), Wahti|||id, Moldi|||id (ib., 39), Sepi|||id,
Paeti|||id, Söti|||id (ib., 26), Pappi|||id (ib., 32), Sönni-
|||id (ib., 33) jne.

Grammatikas tuuakse märkus, et ühesilbilistest sõnadest
(Hornung loeb silpide arvu singulari nominatiivist) esineb
rohkesti sid-lõppu¹. Sealjuures pärinevad toodud näited
kõik i-tüvedest. Reast sõnadest on esitatud aga ka mõlemad
paralleelvormid, nagu

Roopa ~ Ropi|||id, Sulpa ~ Sulpi|||id (GE, 27), Tahta ~
Tahti|||id (ib., 39), Kiwwa ~ Kiwwi|||id (ib., 53)² jne.

Üksiku vaidlusaluse i-tüve tähtsuseks käesolevas ühen-
duses mainida ka pluraali akusatiivi vormi Näppo (GE, 34),
mille sg. gen. kujuna Hornung annab Näppi. Arvestades
o-formansi haruldust i-tüvedes, võiks oletada, et Näppo

¹ Vrd. J. H o r n u n g, GE, lk. 23, 27.

² Hornungil esineb sõnast Kiwwi singularis nii i- kui
e-tüve, nagu: gen. sg. Kiwwi, ak. sg. Kiwwi ~ Kiwwi, ka
nom. pl. Kiwwid ~ Kiwwed (GE, 53).

on pärit pigemini sama sõna u- ~ o-lisest ainsuse tüvest.

Kahesilbiliste i-tüvede tüüpiliste formantsitena esinevad Hornungil seega -a ja -sid.

u- ~ o-tüvede puhul äratub tähelepanu ainus o-formantsiga pluraali akusatiivi vorm Wiiko (GE, 57).

Üsna arvukas grupp u- ~ o-tüvesid on esitatud a-formantsiga nagu Silka, Kirpa (GE, 29), Pölda, Linda (ib., 39), Sikka (ib., 34) jne. Ligikaudu samavõrd on ka sid-lõpulisid näiteid: Lauluid (GE, 24), Käkuid, Kohtoid (sõnast Koht 'Bauch'), Halgoid (ib., 39), Nuppoid, Täkuid, Lömmeid, Rummoid, Pannoid (ib., 34), Karkoid (ib., 29), Ahjoid (ib., 48).

Mõlemad formantsid on toodud aga ka paralleelselt, nagu Wörkoid ~ Wörka (GE, 30).

Erinevalt üldisest esinemusest on sõnadest Patt ja Wedder 'ein Feder im Schloß' esitatud pluraali akusatiivi vormidena Pattuid (GE, 34) ja Wedruid (ib., 59). Seejuures on viimane sõnakuju toodud koos kolmesilbilistest tüvedest pärinevate vormidega, nagu Kangruid jne.

Märgitav on, et rea u- ~ o-tüveliste sõnade (Mulk, Mauk, Lauk) pluraali akusatiivi vorme ei ole esitatud põhjendusega, et viimaseid peaaegu üldse ei tarvitatavat¹.

Kahesilbiliste u- ~ o-tüveliste sõnade kõrval on käsitletud ka enamasilbilisi ik-sufiksiga tuletisi. Viimaste kohta on mainitud, et nad erinevad esimestest vaid pluraali akusatiivi poolest, milles on "uid-lõpp"². Vasta-

¹ Vrd. J. H o r n u n g, GE, lk. 30.

² Vrd. J. H o r n u n g, op. cit., lk. 35.

vas juhises öeldakse, et "lõpp -id" liidetakse singulari genitiivile, kusjuures vaid genitiivi "lõpp" -o muutub u-ks, seega: Rabbadik, gen. sg. Rabbadikko, ak, pl. Rabadiikkuid (GE, 35). Samuti käänduvate sõnadena tuuakse Wabbadik, Werandik, Armolik, aga ka Kirrik ja Tüdruk - Tüdrük (GE, 35). Nagu selgub, ei ole Hornung seega astmevaheldusliku ja astmevahelduseta ik-sufiksiga tuletisi pluraali akusatiivi seisukohalt eristanud.

Kahesilbilistes u- ~ o-tüvedes võivad seega esile tulla formansid -o, -a, -sid ja -uid, astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletistes vaid -uid.

Eespool esitatust selgub, et Hornungi grammatika kahe- ja neljasilbiliste tüvede pluraali akusatiivi vormides leidub formanseid nagu -o, -i, -e, -a, -sid, -id ja viimase variandina ka -uid.

Valdav osa äsja kõne all olnud grammatikas käsitletud pluraali akusatiivi vorme vastab täiesti tüüpilisele põhja-eeesti keskmurde või ka kogu põhja-eeesti murdealale keeletavale. Sellised on näiteks a-tüvede u- ~ o-formans esimese silbi a, i, õ puhul (vrd. lk. 24), samuti a (*ä)- ja nii kahe- kui neljasilbiliste e-tüvede i-formans (vrd. lk. 24-27). Võrdlemisi tavaline on põhja-eeesti keskmurdes ka a-partitiiv i- ja u-tüvelistes sõnades (vrd. lk. 28-29), samuti sid-formans, mis peale nimetatud tüvede võib mõnel määral esile tulla ka veel a- ja e-tüvedes (vrd. lk. 25-29). Vastavale murdealale omaselt esinevad ka vormid nõdro,

põdro, Nabro, Odre ~ Ohre, Kabjo, Padjo jne. nõrgas astmes (vrd. lk. 31).

Kitsamalt põhja-eesi keskmurde idapoolse ala, samuti ka ida- ja lõuna-eesi murretega ühtivaks jooneks on e-formansi esinemus peale esmavälteliste sõnade ka pikavältelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o ja u (vrd. lk. 24 - 25).

Keskmurde kirdealaga ühtivaks jooneks võiks pidada ka üksikjuhtudel ilmnevat a-formansit e-tüvedes, nagu see mainitud grammatikas tuleb esile vaid vormis Tähta (vrd. lk. 26)¹.

Nende kõrval esineb Hornungil aga rida vorme ja formanseid, mis on tänapäeva keskmurdes kas vägagi haruldased või ka sellised, millele tuleb eeskujusid otsida nimetatud murdealast hoopis väljaspool.

Tähelepanu äratav u - o-tüvede ainukene o-formansiga pluurali partitiivi vorm Wiiko, mis on ilmselt rahva-keele vanema häälikuseadusliku uususe näiteks. Mainitav on, et M. Veske on kuulnud selliseid vorme (pakkuu) möödunud sajandi seitsmekümnendail aastail Põhja-Virumaal². Üksikutest vastavatest sõnakujudest on andmeid ka täna-

¹ Vrd. A. S a a r e s t e, Eesti murdeatlas II vihik, kaart nr. 59.

² Vrd. M. V e s k e, Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875, Verh. GEG, Dorpat 1877, kd. 8, v. 4, lk. 7 - 8.

päeva kirde-eesti rannamurdest ja keskmurde kirdeosast, nagu

J õ e Ramnu mitmesugusi lⁱⁿdu, ma^{da}lamaid verkku (Ü 2, 54); H l j laulu, verkku, lⁱⁿdu (H 57, 16), kirppu (ib., 12); K o e A o pailu lⁱⁿdu, väilast oliid, kes k^{an}du veitsivad ja puid leikkazivad (A.V.).

Otseselt kirde-eesti rannamurde eeskujuga näib olevat tegemist ka vormi leibi ja oletatava korvi puhul (Hornung on esitanud korv pluurali akusatiivi i-formansiga vormide grupis).

Vrd. V N g korvi 'körvu' (KKI 275, 64); L ü g seini (H 63^a, 173; EKirj. 1921, 252), k^{er}vi (ib., 172);

J õ h eini, seini, leibi (Kettunen, VKD, 203), VJg leibi, seini (H 27, 71).

Samuti eelkõige kirde-eesti rannamurdele ja viimasele lähedastele aladele näivad olevat omased pluurali partitiivi vokaalsed formansid esmavärtelistes tüvedes, nagu iwwi, Ni||i, millega oma laadilt on sarnased ka o-formansiga Lihho, Ninno.

Vrd. H l j ivi (K 22, 18); V N g ivi (KKI 275, 64. L ü g ivi (H 63, 172); J M d ivi (H 89, 3); R a k nizi (H 122, 51); V J g ivi (H 26, 5);

Toodud e-partitiivi näidete puhul torkavad silma vormid, nagu Kowwe, Noide, Pohje, Oune, mille esimeses silbis on eesti mandri alal, välja arvatud kirde-eesti rannamurre, õ. Viimati nimetatud murdeala tüüpiline uususe tunneb antud juhul küll o-lisi vorme, kuid sealjuures

pluurali partitiivis ainult i-formansit.

Vrd. J õ e R a m m u ouni (Ü 2, 54); K u u ouni
(K lo, 7); V N g korvi (KKI 275, 64).

Hornungi vastavate vormide puhul võiks arvata, et siin on tegemist kirde-eesti rannamurdest pärinevate sõnakujudega, mis oma esimese silbi o tõttu on omandanud pluurali partitiivis keskmurde kirdeosale omase e-formansi.

Taolisi vorme on paaril juhul registreeritud kirde-eesti rannamurdele lähedastelt aladelt, nagu

R a k keve (H 122, 51); V J g oune (H 26, 66).

Tähelepanu äratavad tu-karitiiv-adjektiivide pluurali partitiivi vormid, nagu Wallatumme ja me- sõnadest Wikkatimmi. Läbitöötatud allikad on põhja-eesti kirjakeele osas pakkunud siin vaid paar näidet Stokholmi käsikirjas (vrd. lk. 93). Korduvalt esineb neid aga 1686.a. lõuna-eestikeelsele "Wasttes Testamendis", nagu Körwetumme (Mar. VII, 37), Keeletumme (Mar. VII, 37; Matt, XV, 30), samuti i-formansiga: Keeletummi (Matt, XV, 31) Jallotummi (Matt, XV, 30).

Viimaseid tuleb pidada vastavas sõnatüübis vanemateks täiesti häälikuseaduslikeks pluurali partitiivi vormideks, kus δ -spirant nõrgarõhulise silbi järel on kadunud¹ [vrd. vdj unettomia ~ unettomita 'unetuid' (Ariste, VKG, 55); sm onnettomia ~ (Setälä, SK, 59)].

¹ Vrd. V. G r ü n t h a l, Eräs monikon partitiivi-muoto virossa, Vir. 1923 - 1924, lk. 33 - 34.

Otseseid teateid vastavate pluurali partitiivi vormide esinemusest kirde-eesi rannamurdes on ainult Kunda ümbrusest (VNg kihelkonnas). Nimetatud ala kohta on märgitud, et seal ttoin-adjektiivides võib pluurali genitiivis esile tulla maDe- ja pluurali partitiivis harva ka mi-forms, mida komparatiivi vormides ei tuntavat¹. Vastavaid sõnavorme ei ole mainitud artiklis otseselt aga esitatud.

Käsikirjalistest murdematerjalidest on siin tulnud esile üks näide:

V N g onnetumbi (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline mitm. os., lk. 30 järgi).

Ka teistelt murdealadelt on teateid vastavatest neljasilbilistest tüvedest pärinevast vormidest, nagu l ä ä n e m u r d e s märatumi, rammutumi (Wiedemann, GES, 395), K h n gänettumi, n¹äottumi (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline mitm. os., lk. 33 järgi); t a r t u m u r d e s kõlwatummi (Wiedemann, GES, 395); H a r käñGiñsiñmi 'jalanõusid' (S.N.)².

¹ Vrd. M. T o o m s e, Kirde-Eesti rannikumurrete ttoin-adjektiivide singulati partitiiv, EK 1936, lk. 106.

² Siinjuures olgu mainitud, et läänemurdes, mõnel määral aga ka kirde-eesi rannamurdes on vastav neljasilbilistes tüvedes häälikuliselt seaduspärane i-element koos eelneva tüvesse kuuluva m-ga substitueerunud ka kolmesilbilistesse tüvedesse, nagu M u h tüdrükumi, pudelimi (V. R i d a l a, Vir. 1923 - 1924, lk. 33); L ü g tütrik-kuut - tütrikkumi (KKI ÜSK) jne.

Mis puutub me-sõnade murdelistesse vastetesse, siis siin on tulnud esile vaid pluurali elatiivi vorm: K u u vikastimmiest (K lo, 20). Viimane sisaldab endas aga häälikuajalooliselt seaduspärase i-mitmuse tüve (vikastimmi -), mille puhul on ootuspärane, et ka pluurali partitiivi vorm on samakujuline.

Tõenäoliselt polnud vastavad neljasilbilistest tüvedest pärinevad vokaalse formansiga vormid XVII sajandi kirde-eesi rannamurdes ja viimasele lähedaste alade keeles veel mitte eriti haruldased.

Omaette rühmana Hornungi grammatikas võib eristada ainult mõningais a-, u- ~ o-^{ja e-}tüvelistes näidetes esinevaid uid- ja id-lisi sõnakujusid. Nimetatud formansite abil on moodustatud kahesilbilistest tüvedest vormid Pattuid, Wedruid, Hellid, astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletistest Rabbadikkuid jt. ja kolmesilbilisteks lühenenud e-tüvedest kujud Ahnu id jne. Mis puutub vastavatesse kahesilbilistesse tüvedesse, siis ei saa siin tõenäoliselt antud juhul kõnelda otsesest rahvakeelsest alusest¹.

Viimasele rühmale vaatamata võib öelda, et Hornungi kahesilbiliste ja viimase rühmaga analoogiliselt käänduvate tüvede pluurali partitiivi käsitluses on valdavas osas esi-

¹ Kirde-eesi rannamurde pluurali partitiivi kujusid mustaid, linduid jne., millised analoogiavormid võivad olla ka hiljem tarvitusele tulnud, ei ole siin arvatavasti põhjust aluseks võtta, sest sel juhul oleks vastav analoogiaformans -id Hornungi grammatikas ulatuslikumalt esile

tatud siiski rahvakeele uususele täiesti vastavaid vorme. Enamikus baseeruvad need põhja-eeesti keskmurde kirdemurra-kuil, sisaldavad aga ka rea kirde-eeesti rannamurde süge-meid.

Thor Helle grammatika suhteliselt väiksema näidete arvu tõttu leidub siin ka vähem materjali kahe-silbiliste tüvede pluraali akusatiivi (resp. partitiivi) eri kujude iseloomustamiseks.

Nii lühi- kui pikaväلتelistest a-tüvedest esineb o-lise pluraali akusatiivi näiteid, kui esimeses silbis on a ja i, nagu {abbo, {iggo ~ {eo (KA, 13), {algo ~ {allo (ib., 15), {aelo (ib., 16), {indo (ib., 14), pikaväلتelistest tüvedest on näiteid ka esimese silbi ö [-3] puhul, nagu {örwo (ib., 20), {öbro (ib., 18). Sõnaraamatus on o-formans märgitud ka sõnast hein (KA, Voc., 92). Mainitav on, et Thor Helle sõnaraamatu osas on veel sõnade äi (KA, Voc., 84) ja käi (ib., 103) puhul viidatud tüüpsõnale {ai - pl. ak. {aio. Seega tuleks siin esimese silbi äi-gagi tüvede pluraali akusatiivi (resp. partitiivi) formansiks pidada o-d. Grammatikas on o-lisena antud ka veel esimese silbi o-ga koht - kohto (KA, 19).

Välja arvatud viimane näide, ühtivad Thor Helle poolt esitatud a-tüvede o-partitiivi vormid seega täiesti isegi vastava tänapäeva kirjakeele väljakujunenud traditsiooniga.

Esimese silbi e ja ä puhul tunakse pikaväلتelistes näidetes i-formans: {eppi (KA, 17), {päiwi (ib., 20). Sõnaraamatus on ka esmaväلتelise iwwa pluraali akusatiivi

formantsiga märgitud -i (KA, Voc., 102).

Esimese silbi o-ga sõnades esineb järjekindlalt e-partitiiv: ohre (KA, 72, koore (ib., 18), pooge (ib., 15), samuti j järel ooje (ib., 14).

Sõnaraamatu märkustes on e-formans esitatud veel sõnadest wend (KA, Voc., 207), õun (ib., 151) ja pitk (ib., 158). e- ja sid-formans paralleelselt on antud vormides õmme ~ õmmeid (ib., 16). sid-formans tuleb esile veel vormides waggaid (KA, 13) linnaid (ib., 17), tibaid (ib., 13). Viimase keelendi paralleelkujuna tuuakse ka aid-formans -- tibaid [vrd. ka pronomenist pärinev ommaid (KA, 27)]. Sõnaraamatus on aid-formansile osutatud veel sõnade tark (KA, Voc., 186) ja pühha (ib., 163) puhul.

Seega esinevad Thor Hellel vaatlusaluste a-tüveliste sõnade pluurali akusaatiivi formantsitena -o, -i, -e, -sid ja -aid.

e-tüveliste sõnade esinemust on püütud reeglistada järgmiselt: "Vormid, mille pluurali nominatiivis on -ed, moodustavad pluurali akusaatiivi enamasti -id, mõnikord ka -i abil"¹.

Näinud küll korrapärasuse üht osa -- pluurali akusaatiivi ja nominatiivi seost --, pole Thor Helle suutnud aga kindlaks määrata -i ja -id esinemuse vahet. Käänamisparadigmades tuuakse i-formans peamiselt kahe silbilistes pikavältelistes e-tüvedes, nagu põlwi (KA, 20), kõii, nori (ib., 18), ka kõisi (ib., 15) jne.

¹ A. Thor Helle, KA, lk. 14.

Selle kõrval esitatakse siin antud sõnatüübist teoreetilises käsitluses esmakordselt ka e-partitiivi, nagu lone (KA, 17) järke (ib., 15). Mainitud formansi esinemust pluurali akusatiivis on rõhutatud ka sõnaraamatus sõnade kuk (KA, Voc., 123) ölg (ib., 178), lärj (ib., 132) ölg 'Stroh' (ib., 148) jt. puhul.

sid-formans tuleb esile näidetes ödde id (KA, 14), wägge id (ib., 15), amme id (ib., 16) ja kube id (ib., 13).

Mainitav on, et Thor Helle grammatikas puuduvad näited e-tüvede a-partitiivist. Viimaseid esineb aga sõnaraamatus, kus sõnade jälg (KA, Voc., 96) ja leht (ib., 129) pluurali akusatiivi "lõpuna" on toodud -a ja -ta sõna täht puhul nii -tä kui -ta (ib., 133).

Erandlikult esineb sõna Hanni pluurali akusatiivi vormina hannid (ib., 15). Seejuures on ka sõnaraamatus vastava tüübi juurde juhatatud paar sõna, nagu verri (KA, Voc., 207) ja merri (ib., 139).

Neljasilbilistest tüvedest on toodud näitena inni mes i (KA, 14), seega i-formans. Seejuures märgitakse, et ka "lühenenud" sõnad Tulke, Linnuke (KA, 20) samuti sõna Tasane (KA., 14) käänduvad innimenne-tüübiga analoogiliselt.

Niisiis esineb kahesilbilistes e-tüvedes formansid, nagu -i, -e, -sid, -id, millele lisandub sõnaraamatus -a; neljasilbiliste tüvede rühmas leidub vaid i-partitiivi.

Ka i-tüveliste sõnade pluurali akusatiivi moodus-

tamiseks on Thor Helle tahtnud anda üldisema reegli, märkides järgmist: "Sõnades, mille pluraali nominatiivis esineb -id, on pluraali akusatiivis -a, nagu: kraid, kraa, usid, usa"¹.

Võttes jaotuse aluseks ainult tüvevokaali, ei mahu loomulikult mitte kõik sõnad vastava juhise alla. Nii mainitakse, et "mõningad vähesed", nagu kallis ak. pl. kallid jne. moodustavad siin erandi. a-partitiivi vormidena esineb veel grammatikas näiteid, nagu kiwwa (KA, 15) pütta (ib., 19) pülla (ib., 18), hopa (ib., 17) jt.

sid-formansiga on esitatud tundiid (KA, 14) ja mängiid (ib., 15).

Mõlemad formansid paralleelselt on antud vormides lila ~ lilliid (KA, 16).

i-tüvedes tuntakse seega sarnaselt eelneva grammatikaga a- ja sid-partitiivi.

u- ~ o-liste tüvede puhul on tähelepandav, et erinevalt Hornungi grammatika ühest näitest, on Thor Helle grammatikas esitatud rida sõnu, mille pluraali akusatiiv on o-line, kuigi selle kõrval esineb üldiselt sid-line paralleelvorm, nagu rohto (KA, 15), käsko ~ käskuid (ib., 16), kirpo ~ kirpuid (ib., 17), laulo ~ lauluid, muhko ~ muhkoid (ib., 16). Valdav osa o-tüvede pluraali akusatiivi näiteid on siiski ainult sid-lõpulised, nagu teguid

¹ A. T h o r H e l l e, KA, lk. 11.

(KA, 17) luggusid (ib., 19), himmusid (ib., 17) waimusid, likkusid (ib., 16). Kuigi Thor Helle ei ole grammatikas esitanud näiteid teisevältelistest u- ~ o-tävedest, leidub neid sõnaraamatus, kus sõnade happo (KA, Voc., 92), kaljo (ib., 106) ja tõmmo (ib., 189) puhul on osutatud tüüpsõnale himmo - ak. pl. himmosid.

Märgitav on, et u- ~ o-tävedes esitab Thor Helle grammatikas a-formansit ainult näites auka (KA, 16). Sõnaraamatus on -a otseselt antud veel sõnast rohhotirts (KA, Voc., 170), samale muutetüübile on viidatud aga ka sõnade erk (ib., 90); lauk (ib., 120), mulk (ib., 141) ja rõuk (ib., 170) puhul.

Grammatikas otseselt esile toomata jäänud sõnarahmadest leidub sõnaraamatus ka astmevaheldusliku ik-sufiksiga sõnu, nagu jändrik (KA, Voc., 96), kannatlik (ib., 107), koddanik (ib., 115), mis vastavalt tüüpsõna vormile likkusid, peaksid olema samuti sid-lõpulised (vrd. Hornungil uid-formans).

u- ~ o-tävedes esineb seega o-, a-, sid- ja astmevaheldusliku ik-sufiksi puhul sõnaraamatu järgi ka sid-partitiivi.

Eelnevast selgub, et Thor Helle on jätnud kõrvale Hornungi grammatikas esinonud kirde-eesti rannamurde jooned ja toonud märgatavalt vähem paralleelvorme. Oma reeglismiskatsetes ei jõua autor aga veel kahesilbiliste sõnade spetsiifika mõistmiseni.

Real juhtudel on Thor Helle näitevormid eelneva

grammatika käsitleusega täiesti ühtivad ja vastavad tüüpilisele põhja-eesti keskmurde pluurali partitiivi esinemusele.

Mis puutub järgsilpide o-sse lahtises silbis, siis Thor Helle on märkinud, et see võib vahelduda, nagu isto - istu (KA, 3). Kuigi kirjakeeles püsisid nii vastavad ainsuse tüve lõpphäälikud kui pluurali partitiivi formansid kogu ajajärgu kestel üsna järjekindlalt o-listena, võib oletada, et XVIII sajandi põhja-eesti murdeis tarvitati siin teatavas ulatuses ka u-d.

Muuhulgas on märgitav, et esimese silbi o- ja u-ga a-tüveliste sõnade puhul (poege) jälgib Thor Helle juba mõnevõrra kujunema hakanud idapoolseil murrakuil rajanevat kirjakeele traditsiooni, samal ajal kui põhja-eesti murrete läänepoolses esinemuses on vastavates vormides üldine i-partitiiv (vrd. lk. 24-25).

Tüüpiliseks põhja-eesti keskmurde jooneks on vormide õbro ja ohre esitamine nõrgas astmes (vrd. lk. 31).

Üldselt esitatakse Thor Helle keelekäsitluses e-tüvede pluurali akusatiivis mõningaid e-lisi vorme, nagu one, järke jne. Tänapäeva põhja-eesti mурded üldiselt ei tunne vastavaid sõnakujusid¹. Paar esiletulnud võib-olla juhuslikku murdenäidet on siin pärit sõnadest, millel on ainsuses ka konsonanttüvi, nagu

¹ Erandi moodustab siin vaid Kõpu kihelkond, mille esinemus ei saa antud juhul eeskujuks olla.

R i s käib müõda grasse (ÜSK); J õ e käze (KKI 3ol, 27); S i m kaze (K 32, 26).

Nii ei ole kõne all olevate Thor Helle poolt esitatud vormide puhul võimalik osutada otsestele murdekeelsetele eeskujudele.

Ka ilmselt ebarahvapärased (a)id-formansiga vormid elavad vaatluse all olnud keeleõpetuses edasi, kuigi ainult kahesilbiliste sõnade näiteis (tibaid, hannid).

Pluurali partitiivi vormidena rahvakeelele vastavaiks ei saa pidada ka nõrgaastmelisi sõnakujusid leo ja jallo.

Üldiselt võib öelda, et Thor Helle deklinatsioonioõpetus toetub käsitluse all olevate pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormide osas üsnagi järjekindlalt põhja-eesti keskmurdele, arvestamata isegi kõiki viimase paralleelvorre.

H u p e l i grammatika baseerub kahesilbiliste tüvede pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) osas täielikult Thor Helle eeskujudel.

a-tüveliste sõnade näidisvormidena tuuakse muuhulgas endiselt ka kohto (ES, 19), jallo (ib., 18) leo, õbro (ib., 17), hame (ib., 14), tibaid (ib., 13) jne.

Ühtiv on ka e-tüveliste sõnade käsitus, milles antakse endiselt reegel, et kui pluurali nominatiivis on -ed, moodustatakse akusatiiv -id või -i abil¹. e-tüvede

¹ Vrd. A. W. H u p e l, ES₁, lk. 11.

näidete hulgas tuuakse siingi üldtuntud vormide kõrval ka hannid (ES, 17), järke (ib., 18), lone (ib., 14) jne.

Neljasilbiliste e-tüveliste sõnade muutmise näitena esineb Hupelil eelnevates grammatikates tuntud vormi innimes i kõrval ka innimeis i märkusega, et viimast harvitatakse Põltsamaal¹. Vastava paradigmaga analoogiliselt käänduvate sõnadena on toodud ke- ~ kene-sufiksiga deminutiivija ka us-tuletisi, nagu lotus : lotus e (ES₁, 16). Seega parandab Hupel siin Hornungi seisukohta (Thor Hellel vastavaid vorme ei esine), mille järgi kolmandavärtelised us-tuletised kuuluvad id-partitiivi rühma. Edasi on kõne all olevasse gruppi ühendatud aga ka kolmesilbilised teisvärtelised tüved, nagu kattus ? kattuk e (ES₁, 16).

Üldjoontes ühtivad Thor Helle materjalidega ka i- ja ü- ~ o-tüvede pluurali akusatiivi vormid.

Nagu selgub, on Hupeli käsitluses uudne ainult kolmandavärteliste us-tuletiste esitamine i-formansiga ja see, et ta tutvustab kirjakeeles ka ida-eestilisi järgsilbi diftongiga vorme, nagu innimeis i,

vrd. K o d aruldaisi, inimeisi, aiguisi (Kettunen, VKD, 184) (vrd. ka lk. 27),

laiendades seega veelgi võimalike paralleelvormide hulka.

Üldiselt jätkab Hupeli grammatika antud juhul juha väljakujunenud traditsioone kõigi viimaste vigadega.

¹ Vrd. A. W. H u p e l, ES₁, lk. 16.

a - t ü v e d.

Kehesilbilised a-tüved.

Pluurali partitiivis -o. XVII ja XVIII sajandi grammatikud, suutmata küll reeglendada u- ja o-formansi esinemisjuhte a-tüvedes, toovad vastavaid näiteid järjekindlalt lühiväلتelistest tüvedest esimese silbi a ja i puhul (õ-st puuduvad näited), pikaväلتelistest tüvedest a, i, õ (märgitud õ-ga) ja enamasti ka ei puhul. Sellele lisandub veel mõningaid juhuslikke teistsuguste esimese silbi vokaalidega o-partitiivi vorme.

Kirjanduse keel, nagu selgub, on antud juhul põhilises osas teoreetilise keelekäsitlusega täiesti ühtiv. Ka siin leidub o-partitiivi näiteid esmaväلتelistest tüvedest esimese silbi a ja i, pikaväلتelistest a, i, õ ja mõningate paralleelvormidega ka ei puhul.

Esimeses silbis a.

A n d r ja A d r. V i r g. neid Sanno (II Moos. XX, 1; VKVM, 188); L R 1694 {anno (7); õ L L õ Kando (51); KKR 1695 Kallo (95, 247), Jalgo (61, 149), Aedo (89); J L H H 1701 neid Sanno (VKVM, 287); S t. K Marjo (VKVM, 304); U T 1715 Asjo (Matt. XI, 25), Paelo (Mar. I, 7); K A, Anh. waggo lambaid (350), kanno (363), juuk/e = karwo (356); H M J {anno (9);

P i i b. 1739 jalgo (III Moos. XI, 42), wina - marjo
(Matt. VII, 16; Moos. XIX, 10); H u p. hawo (LÖ, 27);
K R wähhi - lakko (487); A r v. marjo (JÖR, 9),
lakko (ib., 43); W i l l m. neid asjo (EJ, 75);
(EJ, 75); H o l t z kaero (ETS 1805, 8); L u c e
naelo (SJR, 139), marjo (ib., 48).

Esimeses silbis i.

A n d r. ja A d r. V i r g. Kirjo (Estr. I, 22; VKVM,
208); Ö L K Orjawit{o} (60); K K R 1695 Rihmo (278);
U T 1715 Siggo (Matt. VIII, 30); E R K 1732 kibbo-
wit{o} [30]; P i i b. 1739 riisto (IV Moos. XXXI, 51);
K R riisto (Sissejuhatus); A r v. wit{o} (J Ö R, 10);
H o l t z poolteit naela linno (ETS 1805, 8).

Esimeses silbis ö.

P R 1694 Nödö (16); K K R 1695 nödö (148), öbro
(104); H M J nöölo (56), öbro (48); H u p. öbro
(LÖ, 70); A r v. ouno (?) (JÖR, 9).

Esimeses silbis ei.

P i i b. 1739 paljo leibo (Matt. XVI, 33); H u p.
heino (LÖ, 107); H o l t z heino (ETS 1805, 12).

Ilmselt toetub vaadeldava ajajärgu kirjakeele tra-
ditsioon antud juhul otseselt rahvakeele suhteliselt sta-
biilsele esinemusele. Seejuures võib aga arvata, et kuigi
kirjakeel kasutas järjekindlalt o-formantsit, oli rahva
kõnekeeles alates hiljemalt XVIII sajandist tuntud ka
u-partitiiv (vrd. lk. 83).

Teoreetilise ja praktilise keelokäsitluse võrdle-

misel ilmneb, et Hornungi grammatikas toodud vormidele Lihho, Ninno ja Söto, Tühjo, Käbjo, samuti järgnevates keeleõpikutes esitatud vormile Kohto, samuti ka Thor Helle sõnaraamatus ette tulnud esimese silbi äi-ga vormidele ei ole kirjanduse keel vasteid pakkunud.

Pluurali partitiivis -i. a-tüvede i-partitiivi näiteid tuleb grammatikates ette esimese silbi e, ä, teatud sõnades (Iwwi, Ni||i, Kingi) i ja harva ka o ja ei puhul (viimaseid esineb ainult Hornangil).

Kirjanduse keeles leidub i-formansit mõningates esimese silbi i-ga (ivi, kingi, silmi), ä-ga, o-ga ja paaril juhul ka ü- ja ö-[=ö]/ga sõnades.

Esimeses silbis i.

K K R 1695 üks Wak Iwwi (278); J L H H 1701 üx Wak Iwwi [16]; S t. K Silmi (VKVM, 301); U T 1715 Kingi (Matt. III, 11; X, 10), Silmi (Matt. VI, 17); K A., A n h. kingi (343); P i i b. 1739 Silmi (Saalom, õp. sõn. VI, 13; II Moos. X, 28), kingi (Matt. III, 11).

Esimeses silbis ä.

K K R 1695 Päiwi (73, 93), Härgi (38); U T 1715 neid Päiwi (Matt. XXIV, 22), Härgi (Ap. teg. XIV, 13); K A, A n h. härgi (365); H M J päiwi (19); P i i b. 1739 päiwi (V Moos. XI, 28); A r v. Päiwi (J Ö R, 83); H o l t z jalla = päiwi (ETS 1805, 5); L u c e teo-päiwi (SJR, 138).

Esimeses silbis ü.

K K R 1695 pühhi Engliid (278).

Esimeses silbis o.

K K R 1695 Ok{i} (2); J. de la Gardie üles-
kutse Tallo = Poigi (VKVM, 288); U T 1715 Ok{i}
(Mar. IV, 32; Matt. XXI, 8). Willm. koeri (JM, 75).

Esimeses silbis õ.

K K R 1695 Kel Kõrwi on kuulma / kuulgo (37); U T
1715 ... Kõrwi teil on / ja ei kule / ... (Mar. VIII, 18).

Nagu selgub, on kirjakeele traditsioon kõne all ole-
val juhul küllaltki kõikum. Jälgides nii teoreetilist kui
praktilist keeletarvitust, torkab silma, et i-lisi vorme
tuleb esimese silbi o-ga tüvedes esile peamiselt ajajärgu
algupoolel (KKR 1695, J. de la Gardie üleskutse, UT 1715).
Hiljem kasutab i-partitiivi nähtavasti läänemurrete ees-
kujul vaid Willmann, produktiivsem on antud juhul aga -e
(kohte jne.).

Samuti tunneb ainult ajajärgu alguse kirjakeel
nähtavasti kirde-eeesti rannamurde eeskujul vormi Kõrwi
(vrd. Horn. Korw), hiljem juurdub siin kindlalt o-parti-
tiiv (vrd. Helle kõrwo).

Pluurali partitiivis -e. a-tüvede e-formans tuleb
grammatikates üsnagi järjekindlalt esile esimese silbi
o ja u, üksikjuhtudel ka ä puhul (Mände, ämme). Ainult
Hornungil esines siin esimese silbi o korral väheseid
i-lisi sõnakujusid.

Kirjenduse keeles leidub lisaks eelnevatele juh-
tudele veel väheseid esimese silbi ü-, e-, i-, õ- ja a-ga
vorme.

Esimeses silbis o.

L R 1694 omma Poege (113); Ö L L Ö Koere (113);
K K R 1695 Poege (164), Note (94); S t. K Oddre
(VKVM, 301); U T 1715 omma Poege (Matt. XXIII, 37),
Note (Mar. I, 18); P i i b. 1739 Oddre (Joh. ilm.
VI, 6); E R K 1732 Poege [35]; K A, A n h. poege
(396), koere (331); P i i b. 1739 odre (Ruti II, 17;
Joh. ilm. VI, 6), ohre (I Kun. V, 8; Ruti III, 2),
kohte (Hiiohi VIII, 26), poege (IV Moos. XXVII, 3;
Ruti I, 11), okle (III Moos. XXIII, 40; Matt. XXI, 8);
K R okle (456), kokke (2); H o l t z odre (ETS 1805,
8).

Esimeses silbis u.

L R 1694 Munne (195), Kurbe (198); Ö L L Ö [vrd.
kumbe (42)]; K K R 1695 [vrd. Kumbe (181)]; U T
1715 kurje (Matt. XX, 41; Mar. VI, 13); K a, A n h.
munne (354); P i i b. 1739 kurje (Matt. XII, 24;
Siir. tark. XXIII, 18), kuiwe (IV Moos. VI, 3); K R
munne (39).

Esimeses silbis ü.

P i i b. 1739 tühje (Hiiohi VIII, 26).

Esimeses silbis e.

U T 1715 neid wende (Ap. teg. XXVIII, 14); P i i b.
1739 ... ep olle wende ... (IV Moos. XXVII, 10).

Esimeses silbis ä.

P i i b. 1739 härge (Jes. XXII, 13).

Esimeses silbis i.

P i i b. 1739 pitke palweid (Matt. XXIII, 14).

Esimeses silbis ö.

P i i b 1739 ... agga örge ei olle temmal, ...

(III Moos. XI, 4); K R panne fiis ... wähi = lakko

ja örge ride peäle, ... (493), Koori oune (?) ... (38),

wärskid oune (?) (499).

Esimeses silbis a.

A r v. Sinna küsid wägga paljo asje ... (JÖR, 117).

Nagu antud näidetest selgub, on kõne all olevate vormide tarvitus kirjakeeles enam-vähem ühtlane vaid esimese silbi labiaalvokaaliga sõnades, milles peale e-formansi esineb vaid väheseid i-lisi paralleelkujusid. Vastavad e-lised vormid pärinevad, nagu juba mainitud, ilmselt keskmurde idapoolsete kihelkondade keeletarvitusest. Seevastu enamasti piibli keeles esile tulnud vormid, nagu asje, wende, pitke, örge, härge on juhuslikud ja tänapäeva põhja-estli murdekeel ei ole siin otseseid vasteid pakkunud. Üks seletusvõimalusi oleks siin muidugi, et nimetatud sõnakujud on moodustatud teiste e-vormide, näiteks odre, kurbe eeskujul.

Taolisi keelendeid nagu Hornungi grammatikas

Kowwe, Noide, Pohje ei ole läbitöötatud kirjanduse keeles esile tulnud.

Pluurali partitiivis -sid. Vaadeldava ajajärgu grammatikates on sid-formans a-tävedes üldiselt väheproduktiivne.

Ka kirjanduse keel pakub antud juhul sid-partitiivvist vaid väheseid näiteid.

K K R 1695 Wendaid (67, 193), ... arma{tame Wennaid (87); U T 1715 Koddaid, Emmaid, Wendaid (Mar. X, 30); P i i b. 1739 ö-piiskaid (Saalom. üleml. V, 2).

Seejuures on viimaseid tulnud esile vaid ajajärgu algupoleelt.

Ilmselt oli rahvakeele vokaalsete formanside kasutamise traditsioon eriti pikavältelistes a-tüvedes seevõrra järjekindel, et see ei jätnud ka kirjakeeles ruumi sid-listele vormidele.

Pluurali partitiivis -aid. Kahesilbiliste a-tüvede teiste formansite kõrval tuleb vähestes vormides esile ka aid-formans.

Grammatikate paradigmas ei ole vastavad näited just arvukad, ajajärgu kirjanduses leidub siin aga üksikuid vastavaid vorme mitmeski teoses.

H M J pahhaid wi{id (62); P i i b. 1739 pahhaid (Matt. XIII, 48), pühhaid asjo (IV Moos. XVIII, 32) palju tuggewaid linnaid (Os. VIII, 14), targaid (Matt. XXXIII, 34), tühjaid (III Moos. XXVI, 1); [vrd. H u p ommaid {öbro (LÖ, 70)}]; L u c e neid wannaid (SJR, 92).

Seejuures sisaldab just piibli keel rea selliseid sõnakujusid. Mainitud vormid ei pärine ilmselt rahva keeletavast, vaid on omaaegsete kirjameeste kunstlikud moodustised.

Pluurali partitiivis -ud. Teiste hulgas leidub vaatlusaluse perioodi kirjakeeles ka üksik ud-partitiivi vorm:

A n d r. ja A d r. V i r g. Perra}t neid A }jud (VKVM, 208).

Viimases on arvatavasti regulaarsele pluurali partitiivi vormile (asju) liidetud kolmesilbiliste tüvede eeskujul d-formans.

Kahesilbiliste a-tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved.

Pluurali partitiivis -i. Neljasilbilistes tüvedes on põhja-eeesti kirjakeelest läbitöötatud materjalides tulnud esile vaid üks vastav näide:

S t. K Suur Hulk ... Jallotummi (Joh. V, 3).

Viimase puhul võib oletada otsesest kirde-eeesti rannamurde eeskuju (vrd. lk. 76).

Pluurali partitiivis -e. Hornungi grammatikas esitatud mõningate kõne all olevasse sõnarühma kuuluvate e-partitiivi näidete kõrval leidub siin ka Stokholmi käsikirja läbitöötatud osas vastav vorm:

S t. K Sijs kut}o Wae}i, Wigga}id, Jallotumme (Luuk. XIV, 13).

Nähtavasti on nii vastavad i-kui e-partitiivi vormid juba XVIII sajandi alguse autoritele küllalt erandlikena tundunud, sest 1715.a. uues testamendis on mainitud

keelendid asendatud id-partitiivi vormidega.

Vaadeldava perioodi a-tüvede pluarali partitiivis esineb grammatikate ja kirjanduse keeles kahesilbilistest tüvedest o-, i-, e-, sid- ja aid-partitiivi, ainult kirjanduses ka ud-partitiivi. Vastavates neljasilbilistes tüvedes on leidunud e-, ainult kirjanduse keeles ka i-formansit. Suur osa mainitud formanseid, nagu selgub, on kasutusel ka tänapäeva kirjakeeles. Ühe või teise formansi tarvitamise ulatuses ja sageduses esineb siin siiski aga lahkuminekuid.

Üldiselt võib o- ja i-, enam-vähem ka sid-formansi kasutamist pidada kõige üldisemates joontes küllaltki sarnaseks tänapäeva keeleuusususega. Seevastu e-formansi esinemus on vaadeldaval perioodil peamiselt i, aga ka teiste formansite arvel tublisti ulatuslikum kui meie kaasaegses kirjakeeles. Tänapäeval hoopis tundmatud on aid- ja ud-vormid.

Sarnaselt käsitletud grammatikatega tuleb ka kirjanduse keeles küllalt sageli esile paralleelvormide kasutamist. Rea teoste ja autorite keeles on samatüübilistes sõnades tarvitatud erinevaid formanseid, nagu 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" Tallo - Poigi, aga ka Poege, nödro, öbro, aga Körwi; 1715.a. uues testamendis Ok i, aga Note; 1739.a. piiblis riisto, aga ö-piiska id, tühje, aga ka tühjaid; Arveliusel marjo aga asje, Lucel marjo, aga wannaid jne.

Eriti varieeruvaid vorme leidub grammatikate ja

kirjanduse näidete kokkuvõttena sõnadest, nagu tühi (o-, e- ja aid-formans), asi (-o, -e, -ud), hmm (-o, -e, -sid), leib (-i ja -o), koht (-o, -e), pikk ~ pitk (-i, -e), härp (-i, -e), koer (-e, -i) püha (-i, -aid), vend (-e, -sid) jne.

Seega tuleb nentida, et kõne all oleva perioodi kirjakeeles esineb üksikute stabiliseeruma hakkavate tendentside kõrval a-tüvede pluraali partitiivi tarvitamises küllalt palju ebajärjekindlust ja juhuslike vormide kasutamist.

e - t ü v e d.

Kahesilbilised e-tüved.

Pluraali partitiivis -i. e-tüvede i-lised kujud on grammatikates eriti vastavate pikaväiteliste sõnade tüübis kõige sagedasemad pluraali partitiivi vormid.

Samasugune olukord valitseb ka kirjanduse keeles.

A n d r. ja A d r. V i r g. omi Mehhi (Estr. I 17; VKVM, 207), Nori (Estr. II, 2; VKVM, 203), toi } i Rõn-
gaid (II Moos. XXVIII, 26; VKVM, 192); H a r t m.
Tei } i (Matt. XX, 3; VKVM, 234); P R 1694 { Samehhi
(75); Ö L K Lap } i (54), Nai } i (59); K K R 1695
Kä } i (61, 75), Lap } i (25), Mehhi (89, 162), tei } i (32),
huri (77), jälgi (65); S t. K neid tei } i (VKVM, 298);
U T 1715 Käs } i (Matt. XXVIII, 24), huri (Mar. XIII,

2), Pölwi (Matt. XXVIII, 39), lap{i} (Matt. VIII, 12; Matt. III, 9; Matt. II, 16), paljo Nae{i} (Matt. XXVII, 55); E R K 1732 lap{i} [3]; K A, A n h. šus{i} (348), tei{i} (397), H M J käs{i} (44), lap{i} (29, 75), tei{i} (57); P i i b. 1739 ellawaid šus{i} (III Moos. XVI, 12; Hiiohi XLI, 13), käs{i} (Siir. tark. XLII, 8), šuri (Matt. XXIV, 24), šlgi (II Moos. V, 7), mehhi (IV Moos. XIII, 2; Neem. XII, 44), kš{i} (Hiiohi XXII, 10), tei{i} (Matt. XX, 6; III Moos. XIV, 42); E R K 1762 lap{i} [3], mehhi [43]; H u p. lap{i} (LÖ, 33, 117), tei{i} (ib., 12). K R juri (2, 17), šlgi, raswa = soli (460), war{i} (470), lehti (454), šärgi (24); A r v. lap{i} (JÖR, 5), mehhi (ib., 91), noori (ib., 96), olgi (ib., 110), paljo tähti (ib., 114), toi{i} (ib., 19), nae{i} (ib., 91); W i l l m. lap{i} (EJ, 87); E R K 1798 lap{i} [32]; H o l t z kohto = mehhi (Iggauks ..., 13), lap{i} (ib., 20); L u c e. käs{i} (SJR, 130), šeltšimehhi (ib., 32), lap{i} (ib., 3, 92), šlgi (ib., 42).

Läbitöötatud teostes on kõige üldtuntumatest ja sagedamini tarvitatavatest e-tüvelistest sõnadest kasutatud järjekindlalt i-partitiivi vorme. Ilmselt on nimetatud tarvitatusviis olnud vastavuses ka rahvakeele üldise esinemusega.

Pluurali partitiivis -a ~ -ä. a-formansi tarvitamine e-tüvedes ei ole üldiselt produktiivne. Hornungi grammatika annab vastavast tüübist vaid ühe näite (Tähta). Järgnevatel keeleõpetustes puudub seegi juht, Thor Helle

esitab mainitud vorme vaid sõnaraamatus.

Kirjakeele praktilises tarvitamises tuleb vastavaid formanseid esile peamiselt sõnadest täht ja leht.

K A, A n h. täht (362); P i i b. 1739 furi täht
(Matt. XXIV, 24; XV, 3; V Moos. VI, 22), immetäht
(Neem. IX, 10; Joh. XX, 30) wigileht (I Moos. III,
7), öllipu leht (Neem. VIII, 15), leiska (Matt. XXIII,
24), H u p. pu leht (LÖ, 67), terwid läht a (ib., 5)
[vrd. Hup., ES₁ Wb. läht ed (lääd ed) 'Lingen'].

Ajajärgu algus ei ole siin pakkunud ainsatki vastavat a-formansiga sõnakuju. Piibli keeles esinevad nimeetatud vormid aga korduvalt, seejuures enamasti eesvokaalisel kujul. a-formansi kasutusele võtmine langeb siin see-
ga ajaliseelt ühte kirjakeele baasi üldise nihkumisega lää-
ne poole, kus a-partitiiv on antud juhul sagedasem.

Märgitav on, et lühivälvelistest tüvedest pärinevad pluraali partitiivi vormid, nagu Käs i, Süs i jne. esinevad vaadeldaval perioodil järjekindlalt i-listena.

Pluraali partitiivis -e. Ühe paralleelkujuna koh-
tame e-tüvedes piiratud ulatuses ka singulari partitiiviga sarnast e-list vormi. Teoreetilises käsitluses tuuakse vastavaid näiteid esmakordselt Thor Helle grammatikas ja sõnaraamatus.

Kirjakeele praktilises tarvituses leidub üksikuid selliseid vorme (küll ainult sõnadest täht ja leht) juba alates XVII sajandi lõpu trükistest.

K K R 1695 ... ükski ei woi neid Imme Tähte teha.

(83), ... kü*lli*id temmalt Tähte (?) Taewa*st* (46),
...*liis* on ni*l*uggu*id* Tähte enne nähtud (VKVM, 221);
U T 1715 palju Iametahte (Joh. XX, 30); P i i b.
1739 ... ja ei leidnud ühtegi *seält* pialt, kui agga
lehte ük*i* ... (Matt. XXI, 19) [vrd. Vas. T 1686 ...
nink es löwwa middäke *se* pähl /kui Lehhe*id* ütziinda
(ib.,)]]; K R torid Pinnati lehte (478).

Nagu eespool mainitud (vrd. lk. 83-84), on vastavad
kujud tänapäeva rahvakeeles üldiselt tundaamad. Märgitav
on aga, et kõne all olevaid vorme esineb mitmete põhja-
eestikeelsete teoste (KKR 1695, UT 1715, Piib. 1739, KR)
kõrval ka lõuna-eesti kirjanduses, näiteks

Vas. T ... kummardiwa omme Pölwe temmä een ... (Matt.
XXVII, 62) [vrd. ... beugten die Knie für ihm ... (id.)];

M e r p. ... näütap Koolmei*ster* neile weikes*l*ille neid
tähte (VOR, 6) jne.

Seega osutub, et antud juhul ei ole tegemist mitte
päris juhuslike vormidega, vaid et kogu ajajärgu kirja-
keeles oli olemas vastav nõrk traditsioon.

Pluurali partitiivis -sid. sid-partitiivi leidub
vaadeldavates tüvedes tunduvalt harvemini kui mitmesuguse
kvaliteediga vokaalseid formanseid. Ajajärgu keeleõpetus-
tes tuleb sid-formans esile kõigepealt lühivärtelistes
tüvedes (Nägge*id*, Nimme*id*), selle kõrval, eriti Hornungi
grammatikas aga ka pikavärtelistes näidetes (Lehte*id*,
Ka*ke**id*).

Kirjanduse keeles esineb vastavaid sõnakujusid

võrdlemisi harva.

K K R 1695 Hingeid (53), Immetähteid (VKVM, 18),
Tähteid (3, 138, 161); J L H H 1701 Immetähteid
(VKVM, 287); U T 1715 Öeid (Mar. X, 30); E R K 1732
polleid [28], hingeid [11]; P i i b. 1739 wina-
mäggeid (I Moos, XXVIII, 39) wina=mäggiid (II Kun.
V, 26), hingeid (III Moos. XI, 43), foneid (Hiibi
XX, 17); A r v. neid tähteid (JÖR, 118).

Kõige sagedamini, nagu selgub, on sid-partitiivi
vorme kasutatud peale lühiväلتeliste tüvede sõnast hing
ja kõikuva esinemusega sõnast täht.

Pluurali partitiivis -id. Teiste formantsite kõr-
val tuleb kahe silbilistes e-tüvedes vähesel määral esile
ka id-partitiivi. Thor Helle ja Hupeli grammatika toovad
ainsa vastava näitena hannid. Kirjandusest lisanduvad
sila laätid ja ölgid.

K R ... panne poolteist kortert laätid, ... [vrd.
Hup., ES₁, Wb. laäted (laäted)]; E R K 1798 ... ja
kes selle kuu ot[an ep olle veel ommad rukkid mahha
teinud, [aap tallewal aastal lühhike[st ölgid [41].

Nimetatud vormid on rahvakeelele täiesti vöö-
rad.

Kahe silbiliste e-tüvedega analoogiliselt
käänduvad pikemad tüved.

Pluurali partitiivis -i. Sufiksitega us-, line-,
lane-, kene-, mine-taletiste pluurali partitiivi kõige

keele esinemusele. Hupeli grammatikas esitatud ida-eestilisele kujule innimeis{i} läbitöötatud kirjanduse keeles vas-teid ei ole leidunud.

Pluurali partitiivis -id. Üldise i-formansi kõrval tuuakse käsitletavates e-tüvedes vaid harva id-lisi sõna-kujusid. Vastavaid vorme esineb keeleõpikutest vaid Hor-nungil kolmesilbiliseks lühenenud us-tuletistes (Ahnu{i}id jne.). Kirjanduse keel on pakkunud siin ainult paar näi-det, kus samuti us-sõnades on kasutatud id-formansit.

P R 1694 mitmeuggu*id* Ek{i}itus*id* (60); P i i b.
1739 palju kurja ja ahhastus{i}id (V Moos. XXXI, 17);
H u p haigus{i}id (LÖ, 1, 39).

Vastavaid sõnakujusid on tulnud esile ka lõuna-ees-ti kirjakeelest:

V a s. T niuggutzid Oppu{i}id (Matt. XV, 9; Mar. VII, 7);
M a r p. nuhtlus{i}id (VOR, 53), wainlai{i}id (ib., 39) jne.

Võib öelda, et mainitud vorme leidub us-tuletistest mõnel määral ka rahva keeletarvituses:

vrđ. P ä r N u r m e kartiuzid, aiguzid (A.V.); J M d
aiguzeid, varguzeid, tarkkuzeid (Tsiteeritud E. Koff,
Mitm. os., lk. 24 järgi).

Vaadeldud e-tüveliste sõnade pluurali partitiivi formansitena võivad esineda seega nii grammatikates kui kirjanduse keeles kahesilbilistes tüvedes -i, -e, -a, -sid ja -id, eelnevatega analoogiliselt käänduvates pikemates

tüvedes -i ja -id.

Tänapäeva kirjakeel, nagu teada, tunneb siin peamiselt i-, vähemal määral ka sid-formansit. Kuigi i-partitiiv on vaadeldavalgi perioodil kõige sagedasem, esineb peale grammatikate näidisevormide siin paralleelkujusid ka kõigi ajajärgu tähtsamate autorite ja teoste keeles.

Nii näiteks leidub 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" vorme nagu, jälgi, aga ka Tähte ja Immetähteid; 1715.a. uues testamendis Immetähte, aga Pölwi; 1739.a. piiblis ölgi, aga lehte ja ka lehta, samuti rummalusi, ekitusi, aga ahhastusid; Hupelil teii, aga lehta, samuti haigusi ja ka haigusid; Arveliusel tähti ja tähteid; "Köki ja Kokka Ramat'us" ölgi, aga läätid; 1798.a. "Eesti = Ma Rahwa Kalendris" lapi, aga ölgid jne.

Kõige kõikumavam näib olevat sõnade täht ja leht plaurali partitiivi formans, mis on tulnud ette i-, a-, e- ja sid- kujul.

i - t ü v e d.

Kahesilbilised i-tüved.

Plaurali partitiivis -i. Kahesilbiliste i-tüveliste sõnade i-partitiivi kohta põhja-estis grammatikad näiteid ei paku. Läbitöötatud kirjandusest võiks mõningate kahtlustega vastavateks vormideks pidada sõnakujusid

Kiwwi¹ ja Wangi.

K K R 1695 ... läkkitas Titus seitseteistkümmend tuhat walmit noort Meest ... Kiwwi (?) kandma ... (VKVM, 229);

J L H H 1701 läkkitas Titus ... Kiwwi (?) kandma ...

[25] [vrd. ... läkkitas Titus ... kiwwa kandma ... (KKR

1735, 342); ... et Jummal woib neist sinnaist Kiwwist

Abrahamile Lapfi jata (U T 1715, Matt. III, 19)].

J L H H 1701 Nink ollex weel ennamb löchki leikatut / ko Titus ei ollex la knut häda nink keelda / et Wangi (?) ei piddant tappetama [23].

Kuigi vastavate keelendite puhul võiks olla võimalusi tõlgendada neid ainsuslike vormidena, pole ka võimatu, et siin on tegemist vanemate häälikuseaduslike pluraali partitiivi kujudega, mis XVII sajandi lõpu kirjakeeles võisid veel harva esile tulla.

Võrdluseks olgu mainitud, et Hupel esitab oma grammatika lõuna-eesti keele käsitluses sõna kiwwi singulari genitiivi vormina kiwwe - kiwwi ja pluraali akusatiivis kiwwi (ES₁, 23), samuti ka poii (ib., 21). Üksikuid vastavaid vorme leidub ka lõuna-eesti kirjakeele praktilises tarvitamises, nagu

¹ XVII sajandi lõpul esineb sõnast kivi nii e-list kui i-list ainsuse tüve. 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" on aga tarvitatud enamasti i-list kuju: Kaus kiwwist We=Atjad (VKVM, 219) jne.

V E } Ärat } id wör } ti, kalgi } önnu (63); M a r p.
} Ärat } id terräwid kiwwi (VOR, 40), neid } aurembid
poi } i (ib., 8) jne.

Murdekeeles on üksikute vastavate vormide kasutami-
sest teateid vaid kirde-eesi rannamurde piirkonnast ja
Hiiumaalt:

e R palkii (Veske, Verh. ⁶⁶⁶ VIII, 4, 7 - 8); siin on pal-
ja kivi (Vilberg, EKirj. 1910, 341); K u u kivisi ~ kivi
(K lo, 17); H l j sänizid ~ sáni (K 22, 18), mänDi,
pütti, kivi, sängi, kotti (AES 31, 64); V J E ulk
kivi (H 27, 71); R e i särkki, püri (AES 89, 94 - 95).

Kui XVII sajandi põhja-eesi rahvakeeles esineski
kõne all olevat i-formansit laiemalt kui kirde-eesi ranna-
murdes, siis tõenäoliselt oli selle kasutamine juba siis
küllalt haruldane.

Plaurali partitiivis -a. Teoreetiline keelekäsit-
lus tunneb i-tüvede a-partitiivi nii palataliseeritud kui
palataliseerimata tüvedes alates Hornungi grammatikast.

Kirjanduse keel on pakkunud siin suhteliselt vähe
näiteid.

K K R 1695 tükka (39); K K R 1735 kiwwa (342);
H M J kaarta (48); P i i b. 1739 teiliskiwwa (I
Moos. XI, 3), kiwwa (III Moos. XIV, 42), } eedripalka
(I Kun. VII, 12), kilpa (II Ajar., XXXII, 5), sknaluka
(I Kun. VII, 4), neid poi } a (Ruti II, 9); H o l t z
hopa (ETS 1805, 27).

Kuna vaadeldavast perioodist läbitöötatud kirjan-

duses on i-tävelisi sõnu üldse vähe esile tulnud, on üksikute formansite esinemissageduse kohta raske seisukohta võtta. Ainus XVII sajandi lõpukümnendist pärinev näide (täkka) sunnib siiski järeldama, et nimetatud ajajärgu kirjakeeles ei olnud vastavad vormid produktiivsed. Seevastu piibli keeles on a-formans i-tüvedes küllaltki sage.

Seega näib, et ka antud juhul on XVIII sajandi kolmekümnendate kuni neljakümnendate aastate kirjakeeles pääsenud mõjule lääne-eestimurdeline esinemus, kus a-partitiiv on sagedasem kui näiteks keskmurdes:

vrđ. T Ő s rista, tükka, P J g unta, penkke, L i h
u'ssa, keppa; M ä r älla, vokka; L N g tōppa, unta
jne. (Tsiteeritud E. Koff, Mitm. os., lk. 60 - 61
järgi)¹.

Pluurali partitiivis -e. Vaadeldava ajajärgu põhja-eesti grammatikad i-tüvedes e-partitiivi ei tunne

Ka kirjakeel ei tarvita mainitud formansit peale paari mõnevõrra küsimärgiliseks jääva erandjuhu piibli keeles.

P i i b. 1739 ... }a te püre rahwale ümberringi ...
(II Moos. XVIII, 12), }eit}e wär}e (IV Moos. XXIII, 1)
[vrđ. ühhe wär}i (IV Moos. XXIII, 2)].

Tänapäeva põhja-eesti murdekeel ei kasuta teatavasti i-tüvedes e-partitiivi.

Seejuures on märgitav, et tänapäeva lõuna-eesti

¹ Vrd. A. U n i v e r e, ESAR. I, lk. 118 jj.

murdeis i-tüvedes üldtuntud e-formans ei ole vaadeldava ajajärgu lõuna-eesi kirjakeeles produktiivne. Rida läbitöötatud teoseid on pakkunud siin vaid vormid Pire (TPR 1743, 76) ja wähke (TRK 1799, [43/]). Seejuures esitab ka Hupeli grammatika vähesed vastavad lõuna-eesi vormid i-listena (vrd. lk. 103).

Pluurali partitiivis -sid. Ajajärgu kahesilbiliste tüvede teoreetilises käsitluses esineb a-kõrval sid-formansit rohkesti Hornungil, suhteliselt vähem näiteid on pakkunud Thor Helle ja Hupel.

Läbitöötatud kirjandusest on tulnud esile võrdlemisi vähe vastavaid vorme.

K K R 1695 Kiwwiid (53), Uid (75), Ellawid Wangiid (VKVM, 229); U T 1715 usid (Mar. XVI, 18), Krantid (Ap. teg. XIV, 13); K K R 1735 Wangiid (342); P i i b. 1739 jahho kokiid (IV Moos. VI, 15) L u c e tundiid (SJR, 178).

Seejuures torkab siingi silma, et käsitletava perioodi alguses leidub sid-formansit sagedamini kui XVIII sajandi kolmekümnendaist aastaist alates. Mitmesaja lehekülje ulatuses läbitöötatud piibli keeles on tulnud esile vaid üks vastav näide (kokiid). Hilisematest autoritest kohtame sid-formansit vaid Lucel, kes töötas Saaremaal, kus põhiliselt ei tunta a-mitmust.

Pluurali partitiivis -(i)d. Mis puutub kahesilbiliste i-tüvede pluurali partitiivi (i)d-listesse vormidesse, siis need langevad häälikuliselt pluurali nomina-

tiivi vastavate vormidega ühte. Et kõne all oleval perioodil on pluurali partitiivi asemel küllaltki sageli nominatiivi vorme tarvitatud, on mainitud kahe käände vahel antud juhul raske vahet teha.

Siiski leidub mõningaid moonutatud keelendeid, nagu

H M J pahhaid wiid (62); P i i b, 1739 wirokipuid, mirrid ja aloid (Saalom. üleml. IV, 14); A r v. ni palju usid ja puddolasi (JÖR, 13), mida tuleks tõenäoliselt tõlgendada pluurali partitiivi vormidena.

Kahesilbiliste i-tüvedega analoogiliselt
käänduvad pikemad tüved.

Pluurali partitiivis -(i)d. Neljasilbilised i-tüved kuuluvad enamasti võõr- ja laensõnade hulka. Grammatikad ei paku siin pluurali partitiivi vormide kohta otseseid näiteid. Nähtavasti on nimetatud sõnad arvatud enamasilbiliste i-tüvede ühtsesse gruppi, mille formantsiks on üldiselt -(i)d.

Kirjanduse keeles on vastavatübilisi vorme ilmselt suhteliselt harva kasutatud.

U T 1715 neid Warierid ja Sadduerid (Matt. II, 7); P i i b, 1739 palju neid Warierid ja Sadduerid (Matt. III, 7); K R Wotta suuri Sjampionid (458).

Kuigi nimetatud vormid on rahvakeele grammatili-

sele struktuurile võõrad, on nad kõne all oleval perioodil vaadeldavas tüübis ainuesinemuslikud.

Grammatikad tunnevad kaheasilbilistes i-tüvelistes sõnades kaht formansit: -a ja -sid. Kirjanduse keeles leidub kõne all olevas sõnarühmas üksikjuhtudel ka i-, e- ja (i)d-partitiivi. Vastavates neljasilbilistes tüvedes on tulnud esile vaid (i)d-formansit.

Vaatamata sellele, et i-tüveliste sõnade pluraali partitiivi vorme on läbitöötatud kirjanduses leidunud võrdlemisi napilt, võib nendegi esinemuses märgata üksikute autorite ja teoste piires kõikuvusi. Nii on 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" tulnud sid-formansi (Kiwwi{id}) kui kõige sagedasema kõrval esile ka vorme nagu Kiwwi ja tukka; 1735.a. "Koddo = ning Kirko = Ramat' us" on toodud kiwwa, aga Wangi{id}; 1739.a. piiblis poi{a}, koki{id}, aga ka pire ja isegi wi{id}.

Läbitöötatud ulatuslikumatest teostest on ainult 1715.a. uue testamendi keeles kasutatud sid-vorme ilma paralleelkujudeta.

u - ~ o - t ü v e d.

Kaheasilbilised u - ~ o - tüved.

Pluraali partitiivis -u ~ -o. Pluraali partitiivi häälikuseaduslik u - ~ o-formans tuleb ette kõigis ajajärgu grammatikais. Kui Hornung annab siin ainult vormi

Wiiko, siis Thor Helle ja viimase materjale kopeeriv
Hupel toovad koos sid-liste paralleelkujudega vormid nagu
rohto, käsko, muhko, laulo.

Ajajärgu kirjanduse keel ei paku mainitud näiteid
just rohkesti, siiski aga üsna mitmest sõnast.

A n d r. ja A d r. V i r g. Keik puhtad Lindu }ööge ...
(V Moos. XIV, 11; VKVM 194) /Vrd. Alle reine Vögel
e}set (V Moos. XIV, 11)}; Ö L K peame agga neid Patto
ülestannistama/ ... (41 - 42); K K R 1695 ... palju
wäggewad Teggo tehnu (102); U T 1715 Ning aja}id
palju kurje Waimo wälja/ ... (Mar. VI 13); P i i b.
1739 ... ei te mitte neid käsko möda ... (IV Moos. .
XIII, 26), Ja Jummal löi keik}uggu tibadega lindo ...
(I Moos, I, 21), ... kiskus Sedawi lindo merre poolt
ja aias neid mahha leri ... (IV Moos. XI, 31); H u p.
neid rohto (LÜ, 53).

Kõne all olevate vormide tarvitamine rea autorite
poolt näitab, et kirjakeeles oli vastav traditsioon ole-
mas. Sellega ühenduses võib ka oletada, et vaadeldava aja-
järgu rahvakeeles tunti taolisi sõnakujusid peale kirde-
-eesti rannamurde ja sellele lähedaste alade veel mujalgi
põhja-eesti murdeis.

Pluurali partitiivislea. Käsitlusaluse perioodi
allikatest toob vastavaid a-formansiga vorme kõige ulatus-
likumalt esile Hornungi grammatika (Sirpa, Kirpa, Pölda,
Linda jne.). Thor Helle ja Hupel annavad oma keeleõpetus-
tes vaid vormi auka.

Kirjakeele praktilises tarvituses, nagu selgub, ei ole a-formans vastavas täübis produktiivne.

K A, A n h. auka (362); P i i b. 1739 auka (I Moos. XIV, 10); H u p. palju auka (LÖ, 68); L Ö M silma-
pilka (23).

Vastapidi Hornungi grammatikale ei paku XVII sajandi lõpu ja XVIII sajandi alguse praktiline keeletarvitus siin ainsatki vastet. Nii nagu XVIII sajandi grammatikad toovad vaid vormi auka, on viimane ainukeseks vastavaks korduvalt esinevaks sõnakujuks ka kirjanduse keeles.

Kuivõrd kirjakeele a-liste näidete vägagi tagasihoidlik esinemus vastas kaasaja rahvakeelele, on raske öelda. Tänapäeva põhja-eesti murdekeeles leidub u - o-tüvedest a-formansit üsnagi sageli.

Pluurali partitiivis -i. Üksiku juhusliku vormina leidub kahesilbiliste u - o-tüvede pluurali partitiivis ka i-formansit: U T 1715 ... {öi Rohhotirt i (Mar. I, 6). Grammatikad ei paku siin ainsatki näidet. Ka tänapäeva põhja-eesti murdekeel ei tunne üldiselt vastavaid vorme.

Pluurali partitiivis -sid. Kahesilbiliste u - o-tüveliste sõnade kõige sagedasemaks pluurali partitiivi formansiks ajajärgu grammatikates on -sid.

Sama võib öelda ka kirjakeele praktilise tarvituse kohta.

K K R 1695 Immeteggu sid (49, 129, 231), Teggu sid

(77, 105), Lugguid (116, 126), Waimuid (105),
Lauloid (116, 126), Käkuid (44); U T 1715 Ihhuid
(Matt. XXVII, 62), Tegguid (Matt. VII, 22), Waimuid
(Mar. I, 27), Pölluid (Mar. X, 29); H M J juttuid
(33), lauluid (12) ; P i i b. 1739 arruid (Hiiohi
XX, 17), ihhuid (Matt. XXVII, 52), teggid (Matt.
VII, 22), unnenägguid (Joeli III, 1), waimuid (Matt.
XII, 24), käkuid (Moos. XXI, 21), rohtuid (Saalom.
ülem. IV, 14), pattuid (Saalom. õp. sõn. XXIII, 17;
K R rohhuid (Sissejuhatus, [2/]); L u c e kasid
(SJR, 77).

Kui sid-formansit esineb üldiselt kõigil autoreil,
siis mõnel juhul, nagu "Hanso ja Mardi jut'us", "Köki ja
Kokka Ramat'us" ja Lucel on vastavad vormid nii lühi- kui
pikavärtelistest u- - o-tüvedest pluurali partitiivis
täiesti ainuesineslikud.

Võib oletada, et ka käsitletava perioodi põhja-ees-
ti murdeis oli sid-formans kõne all olevas sõnatüübis
kõige tuntum.

Pluurali partitiivis -uid. Teoreetilises kirjan-
duses ainult Hornungi grammatikas esinevatele vormidele
Pattuid ja Wedruid leidub vasteid ainult 1694.a. "Õnfa
Lutri Kateki{mus'es" vormi Pattuid (42, 43, 84) näol.
Nähtavasti on mainitud sõnakuju kasutatud vaid ajajärgu
algusperioodil, hiljem on siirdunud aga sid-partitiivile. 1

Kahesilbiliste u- ~ o-tüvedega analoogi-
liselt käänduvad pikemad tüved.

Pluurali partitiivis -o. Nii nagu kahesilbilistes tüvedes esineb vähesel määral häälikuliselt seaduspärast u- ~ o-formantsit, tuleb seda tõenäoliselt esile ka mõningais astmevaheldusliku ik-sufiksiga sõnades.

Grammatikad vastavaid näiteid ei esita, neid leidub vaid XVII sajandi lõpu kirikukirjanduse keeles.

A n d r. ja A d r. V i r g. ... ja andis Kuninglikko
Andeit wälja. (Estr. II, 18, VKVM, 210) [vrd. ... und
gab königliche Geſchenke aus. (Estr. II, 18)]; Ö L K
ſelgid uſklikko ſüddamid (38), ... kuulge ommad ihho-
likko I ſſandaid ... (55); K K R 1695 ... taewalikko
Asjo rägikſin (84), waimolikko Lauloſid (116).

Üheks võimaluseks on muidugi pidada eespool esi-
tatud sõnakujusid arvuliselt mittekongruentseerunud täien-
deiks.

Sellele vaatamata jätab aga üsnagi sage pluura-
li partitiivi kongruents mainitud teostes¹ siiski ka
võimaluse vastavaid vorme mõnel juhul pluurali partitii-
vi kujudena tõlgendada.

¹ Vrd. A n d r. ja A d r. V i r g. Kuldaſid Juma-
lid (II Moos. XX, 23; VKVM, 189), otſida Nori kaunid
Neitſid (Estr. II, 2; VKVM, 208) jne.; Ö L K - esitatud
näites esimene täiend on pluurali partitiivi vormis; K K R
1695 haid Püiwi (93), pühhi Engliid (278) jne.

Pealegi leidub taolisi vorme real juhtudel ka lõuna-eesi kirjakeeles, nagu

J u t l u s 1700 ... küüaga n. küüe lebbi teüa neid
uklükko n. öme öige orjit woib hoida n. kaitza (VKVM,
278), T P R 1743 Rõmu{ta I}}and, kik Kurbe nink
Murrelikko ... (76); M a r p. neid tallulikko t{irko-
kes{i (VOR, 21) jne.

Mainitud vormid ei tule seal esile mitte üksi atribuudi positsioonis, milles kongruents võiks puuda-
da, vaid ka adjektiivide substantiveerunud kujudes.

Kui lõuna-eesi kirjakeeles leidub kõne all ole-
vat o-partitiivi veel XIX sajandi esimesel poolelgi, siis
põhja-eesi kirjakeeles kaovad vastavad vormid nähtavasti
juba XVIII sajandi alguses.

Pluurali partitiivis -uid. uid-formansiga plu-
rali partitiivi vorme esitab astmevaheldusliku ik-sufiksiga
taletistest põhja-eesi grammatikutest ainult Hornung. Hu-
peli käsitluses leidub uid-lisi näiteid ainult lõuna-eesi
osas.

Läbitöötatud materjalide hulgas on vastavaid vorme
tulnud esile vaid käsitletava perioodi esimesest poolest.

P R 1694 uklükkuid Öppetajaid (16); K K R 1695
Kodanikkuid (VKVM, 225); H M J waimolikkuid laulu-
id (12); P i i b. 1739 imelikkuid asjo (Neem. IX,27).

Kõne all oleva ajajärgu kirjamehed ei ole siin
tõenäoliselt eristanud astmevaheldusliku ja astmevaheldu-
seta ik-sufiksi muuteid.

Mis puutub uid-partitiivi esinemusse põhja-eesi murdekeeles, siis võib öelda, et mõningaid vastavaid vorme siin tuntakse.

Kahesilbiliste u- ~ o-tüvede pluurali partitiivis esitavad grammatikad o-, a- ja sid-formansit, ik-tuletistest tuuakse uid-, Thor Helle sõnaraamatu järgi ka sid-partitiivi. Kirjakeele praktiline tarvitamine lisab eelnevale kahesilbiliste tüvede osas uid-, ühel juhul i- ja astmevaheldusliku ik-sufiksiga tüvede osas o-formansi.

Nimetatud küllalt arvukast formansite hulgast on tänapäeva kirjakeeles, nagu teada, antud juhul jäänud kasutusele vaid sid-formans. Viimane on ka käsitletava perioodi põhja-eesi kirjakeeles kahesilbilistes tüvedes kõige produktiivsem. Astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletistes esineb ajajärgu alguse kirjanduses -uid kõrval tõenäoliselt ka e-partitiivi, mis XVIII sajandil näib aga kaduvat.

Nagu eelnevalt käsitletud sõnatüüpide puhul, tuleb ka u- ~ o-tüvede suhteliselt väikesearvulise näidete hulga juures esile paralleelvormide tarvitamist, nagu "Önſa Lutri Katekiſmus'es" neid Patto ja Pattuid, 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" Teggo ja Tegguſid, samuti taewalikko Asjo, aga Koddanikkuid; 1715.a. uues testamendis Waimo ja Waimuſid, 1739.a. piiblis käsko ja käſkuſid jne.

Seevastu vorm auka esineb aga mitme autori keele- tarvituses pidevalt samakujulisena.

Eespool esitatud materjalide põhjal selgub, et XVII sajandi lõpu kuni XIX sajandi alguse kirjakeeles esineb kahe silbiliste ja viimastega analoogiliselt käänduvate tüvede plaarali partitiivis formanseid, nagu -o, -u, -i, -e, -a, -sid, -aid, -uid, -id ja -ud.

u- ~ o-partitiiv esineb:

- 1) kahe silbilistes lühivärtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on a, i ja pikavärtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on a, i, õ (märgitud enamasti õ-ga), osaliselt ka ei, peale selle mitmetes juhuslikes vormides (Tühjo jne.);
- 2) vähestes kahe silbilistes u- ~ o-tüvedes (Käsko jne.);
- 3) tõenäoliselt mõningates astmevaheldusliku ik-sufiksiga u- ~ o-tüvedes (Kuninglikko jne.).

u- ~ o-formansi esinemus on XVII - XVIII sajandil ulatuslikum kui tänapäeval, sest u- ~ o-partitiivi tuntakse mainitud ajajärgul mõnevõrra ka kahe silbilistest ja viimastega analoogiliselt käänduvatest u- ~ o-tüvedest.

i-partitiiv esineb:

- 1) varasemast ä-st pärinevates a-tüvedes, millest otseseid näiteid on esmavärtelistest tüvedest esimese silbi i ja ü puhul (lwwi, pühi) ja pikavärtelistest tüvedest esimese silbi e, ä, i puhul (metsi, päiwi, kingi, silmi); eba-järjekindlalt ka mõningais genuinseis a-tüvedes, mille esimeses silbis on o, õ (märgitud õ-ga) (Koeri, Körwi);
- 2) üksikus tu-karitiiv-adjektiivi vormis (Jallotummi);

- 3) järjekindlalt kahesilbilistes e-tüvedes (Kä||i, nai||i);
- 4) enamikus kahesilbiliste e-tüvedega analoogiliselt käänduvates tuletistes (Kawwalu||i jt.);
- 5) küsimärgiliselt paaril juhul i-tüvedes (Kiwwi);
- 6) ühes näites u- ~ o-tüvest (Rohhotirt||i).

Seega on peale a- ja e-tüvede pluraali partitiivi, kus i-formans on tuntud tänapäevalgi, viimane võinud vähesel määral esile tulla veel i- ja juhuslikult u- ~ o-tüvedes.

Kokkuvõttes on i-partitiivi esinemissagedus vaadeldaval perioodil enamasti e-formansi ulatuslikuma leviku arvel aga piiratum kui tänapäeval.

e-partitiiv esineb:

- 1) nii esma- kui pikavältelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on o, u (Munne, Looke), peale selle juhuslikes vormides (Wende, pitke jne.);
- 2) vähestes tu-karitiiv-adjektiivide häälikuajalooliselt seaduspärastes vormides (Wallatumme jne.);
- 3) mõningates e-tüvedes (loone, järke);
- 4) harva i-tüvedes (pire).

Nagu selgub, on pluraali partitiivi e-formansi esinemus XVII - XIX sajandi kirjakeeles erinev tänapäevast. Nii kasutatakse peale lühivälteliste esimese silbi labiaalvokaaliga a-tüvede (nuge) ka samatübilistes pikavältelistes ja mõnikord isegi neljasilbilistes tüvedes e-formansit. Vähesel määral tuntakse e-lisi vorme ka e-tüvede pluraali partitiivis. Kui i-tüvede e-formans on juurutatud kirja-keelde alles XX sajandil, siis paaris juhuslikus näites

tuleb seda esile ka XVIII sajandil.

a-partitiiv esineb:

- 1) i-tüvelistes sõnades (kiwwa, palka);
- 2) vähesel määral e-tüvelistes sõnades (tühta, lehta);
- 3) mõningal hulgal u- ~ o-tüvedest (põlda, auka).

Käsitletav ajajärk tunneb põhja-eesi mandrimurrete keeletavale omaselt i-, e- ja u- ~ o-tüvedes ka a-formansit, mis XX sajandi kirjakeeles on täiesti kõrvale jäetud.

sid-partitiiv esineb:

- 1) mõnel määral kahesilbilistes, sagedamini lühivältelistes a-tüvedes (Paja{id}, Hurta{id});
- 2) kahesilbilistes, sagedamini lühivältelistes e-tüvedes (Nimme{id}, Kaske{id});
- 3) kahesilbilistes i-tüvedes (Kiwwi{id}, Sani{id});
- 4) kõige sagedamini u- ~ o-tüvedes (Teggu{id}, kä{ku}{id});
- 5) Thor Helle viidete järgi astmevaheldusliku ik-sufiksiga taletistes.

Nagu selgub, leidub kõigi kahesilbiliste sõnatüüpide pluurali partitiivis sid-vorme. Seevastu kahesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvates pikemates tüvedes ei ole esinenud sid-formansit. Küllalt sagedased on sid-lised kujud i- ja u- ~ o-tüvelistes sõnades. Selle kõrval on ka lühivältelistes a- ja e-tüvedes sid-partitiiv mitmetel juhtudel ainuesinemuslik.

Seejuures peab aga märkima, et kuigi Thor Helle ja Hupeli grammatika andsid kõne all oleva formansi tarvitamiseks küllalt avarad piirid (vrd. lk. 55, 58), ei

ole kirjanduse keeles id-vormide kasutamisega käsitletud sõnatüüpides siiski eriliselt liialdatud.

id- (aid-, uid-)partitiiv esineb:

- 1) vähestes vormides a-tüvedest (linnaid);
- 2) paaris näites e-tüvedest (ölgid);
- 3) mõningail juhtudel peamiselt kolmesilbiliseks lühene-
nud kolmandavälitelistes us-tuletistes (haigusid);
- 4) tõenäoliselt paaris kaheasilbilises i-tüves (wiid);
- 5) vähestes esiletulnud neljasilbilistes i-tüvelistes
sõnades (Sjampionid);
- 6) paaris u-tüvedest pärinevas vormis (Pattuid);
- 7) kaasrõhulise astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletiste
pluurali partitiivis (Kodanikkuid).

Võib öelda, et kui us- ja ik-tuletiste id- ja uid-partitiivi kujudele on tõenäoliselt leidunud vähesed vasteid ka kaasaegses murdetavas, siis ülejäänud juhtudel on siin tegemist keelenditega, mis on rahvakeele grammatilisele struktuurile võõrad.

Kõne all olevate astmevahelduslike sõnatüüpide kohta on mainitav, et antud juhul tuleb esile rida nõrga-astmelisi vorme. Siingi võib eristada põhja-cesti kesk-
murdele omaseid sõnakujusid Übro (KKR 1695, HMJ, Hup.),
nödro (PR 1694, KKR 1695), Oddre (St. K. UT 1715), odre
(Piib. 1739, Holtz) jne. (vrd. lk. 31) tõenäoliselt rah-
vakeelele võõrastest vormidest, nagu Wennaid (KKR 1695),
Pöllnid, Öeid (UT 1715), rohhuid (KR) jne.

Üldiselt on kaheasilbiliste ja viimastega analoogiliselt käänduvate tüvede plaurali partitiivi tarvitamine käsitletaval ajajärgul veel küllalt kõikuv. Üksikute stabiliseeruma hakkavate tendentside kõrval esineb real juhtudel samast tüvest mitmete murretele omaseid paralleelvorme ja ka sõnakujusid, millest mõned üldse ei vasta rahvakeelele.

3. KOLMESILBILISED JA NENDEGA ANALOOGILISELT KÄÄNDUVAD TÜVED.

Üsnagi ulatuslikku materjali pakub ajastu kirja-keel ka kolmesilbilistest ja viimastega analoogiliselt muutuvatest pikematest tüvedest.

H o r n u n g i grammatikas torkab nimetatud sõnärühma käsitluses silma paralleelvormide rohkus juba esimeses vastavas paradigmas.

Nii esitatakse traditsioonilisest näidissõnast Jummal plaurali akusatiivis (resp. partitiivis) vormid, nagu Jummalaid ~ Jummalid ~ Jummalud ~ Jummaluid (GE, 13). Viimase kahe sõnakuju kohta on küll mainitud, et neid tarvitatakse harva vaid nendest sõnadest, mis lõpevad al-ga.

Kontraheerunud a-tüvedest toob Hornung s-lõpuliste sõnade näitevormina Taewaid. Sarnaselt käänduvatena esitatakse Porjas, noukas, Rattas, Angerjas (GE, 18) jne.

Ka sõnast Aa {t antakse pluurali akusatiivi vormina Aa {taid (ib., 21).

Esitatud lisamärkuses selgitatakse aga, et diftongilise "aid-lõpu" kõrval tarvitatakse mõnel pool ka "lõppe" -iid, -id ja -i¹.

Seega võivad pluurali akusatiivis esineda vormid Kindaid ~ Kindiid või ka Wargid, Warbid, Wöraid ~ Wörid ~ Wöri (GE, 19). Vokaalse i-formansi kõrvale toob Hornung veel ka samatuübilise o-formansi nagu Kald : Kalla ~ Kalda - Kaldo ~ Kaldaid 'ein hoher Ufer am Meer oder an cinem Bach' (GE, 36).

Kontraheerunud a-tüvede pluurali akusatiivis on esitatud seega formansid -aid, -id, -iid ja -i, -o.

Sarnaselt eelneva grupiga on Hornungil ka kolmesilbiliste kontraheerumata a-tüvede kõige sagedasemaks pluurali partitiivi formansiks diftongiline -aid, nagu Küünraid (GE, 58) Wapraid (ib., 59), Wahtraid, Ahtraid (ib., 57) jne. Viimase kõrval tuuakse küllalt sageli aga ka id-line paralleelvorm, nagu Aknaid ~ Aknid, Katlaid ~ Katlid (GE, 14), Walwajaid ~ Walwajid (ib., 43), millega analoogiliselt käänduvate tüvedega on antud ka rida lühivärtelisi eda-adjektiive: Höbbe gen. sg. Höbbeda, Kärre, Sögge (ib., 43) jne.

Nagu juba osutatud, esitatakse Jummal-sõnast veel ka vormid Jummalud ja Jummaluid, milliseid aga ülejäänud sõnade puhul ei ole otseselt antud.

¹ Vrd. J. Hornung, GE, lk. 19.

Teiste hulgas on Hornung käsitletavast sõnatüübist toonud veel ka paar vokaalset formansit, nagu A}ti 'ein Gefäß' - A}tjaid ~ A}tjo (GE, 47) ja Koorm 'ein Fuder, eine Last' - Koorme (GE, 21).

Seega võib kolmesilbiliste kontraheerumata a-tüvede pluurali akusatiivis esineda formanseid, nagu -aid ja -id, üksikjuhtudel ka -ud, -uid, -o ja -e.

Kolmesilbilistes kontraheerunud e-tüvedes on kõige tavalisem id-partitiiv, nagu Ridid (GE, 52), Mottid (ib., 51), millega analoogiliselt käänduvate sõnadena on esitatud Perre (ib., 51), Katte, Imme, Wanne (ib., 52), aga ka pikavärtelised eda-adjektiivid Kalge 'hart' - Kalgid ja Julge, Walge, Körge, Sirge, Haige (ib., 52).

Märgitav on, et diftongilist, s.o. eid-formansit e-tüvedes üldse ei esine, küll on aga paaris näites iid-formans: Kirwiid, honiid (ib., 18). Üksikuks i-partitiivi näiteks vaadeldavas rühmas on Hone - Honi (ib., 52) ja sid-partitiivi näiteks Bes (sg. gen. Ikke) - Ikke{id (ib., 56).

Kontraheerunud e-tüvedest esineb seega eelkõige id-, vähemas ulatuses ka iid-, i- ja sid-partitiivi.

Kontraheerumata e-tüvedes on pluurali partitiiv üldiselt id-line nii sõnades Tüttrid (GE, 57), A}semid, Habbemid (ib., 56), Süddamid (ib., 57), kandlid (sg. gen. Kandle) (ib., 14) kui ka kolmesilbilistes ja kaheasilbiliseks lühenenud ne- ja s-taletistes, nagu Tulli{id,

Hobbuid ~ Hobbeid (ib., 17), Mändid, Lepid, Kuukid, Haabid (ib., 53) ja nendega sarnaselt käänduvates sõnades Orras, Warres (ib., 16).

Mainitav on, et Hornung on kõne all oleva grupiga analoogiliselt käänanud ka kolmesilbilisi kolmandavälte-
lisi us-taletisi, tuues vormid Ahnuid, Körkuid (vrd. lk. 69).

Erinevalt eelmistest vormidest esineb ainult sõnast Papper : Papre pluraali akusatiivis Paprid kõrval ka Papriid, seega iid-partitiiv.

Kontraheerumata e-tüvede üldise formansina võib märkida seega-id, üksikjuhul ka -iid.

Kontraheerunud i-tüvedest on näiteid vähe. Täübiga Ahnus - Ahnuid sarnaselt käänduvate sõnadena on esitatud ka s-taletised: Nairis, Kallis, walmis (GE, 16), mis peaksid olema sellele vastavalt pluraali akusatiivis samuti id-lised. Ainult sõnast Ruis on vastavaks vormiks Rukkiid (ib., 57).

Antud juhul saab seega kõnelda vaid iid-partitiivist ja oletada ka id-partitiivi.

Üldine on iid-partitiiv kontraheerumata i-tüvedes, mille pluraali akusatiivis leidub näiteid, nagu Wodiid (GE, 52), Tapriid, Wankriid, Tündriid, Toowriid (ib., 59) Waringiid (sg. gen. Waringi) (ib., 15), Kowwaid (sõnast Kowwai) (ib., 58) jne.

Ühel juhul tuuakse eelneva formansi kõrval ka paralleelne sid-vorm, nimelt Wekiid ~ Wekiid (ib., 48).

Märgitav on, et sõna Wikatti on toodud Hornungil pluurali akusatiivis kujul Wikkatimmi (vrd. lk. 69).

Kontraheerunud u- ~ o-tüvelistest sõnadest pluurali partitiivi näiteid ei esitata (sõnast Kohhus on vastav vorm jäetud andmata).

Kontraheerumata u- ~ o-tüvedes esitatakse diftongiline uid-partitiiv: Kangruid (GE, 15), Tuhkruid (ib., 60), Kirrikuid (nii sõnast Kirrik kui Kirk) (ib., 30). Viimastega analoogiliselt käänduvate sõnadena tuuakse veel Tüdruk - Tüdrük (ib., 35) ja umbisikulise tegumoe mineviku partitsiibi vorm Walmituid (ib., 60). Teiste hulgas on esitatad näide ka tu-karitiiv-adjektiivide vormide muutmisest, kus sõnast Wallato (sg. gen. Wallato ~ Wallatumma) antakse pluurali akusatiivis paralleelvormid Wallatuid ~ Wallatumme (GE, 44) (vrd. lk. 68), millega sarnaselt käänduvad Jalloto, Korwito (ib., 44) jt.

Nagu eespool käsitletust selgub, on kolmesilbiliste ja nendega sarnaselt käänduvate tüvede pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) esinemus Hornungil üsnagi variantide rohke. Antud rühmas võivad esile tulla formsid, nagu -aid, -uid, -id, -ud, -iid ja ka -o, -i, -e.

Diftongilist pluurali partitiivi kohtame nii kontraheerunud kui kontraheerumata a-tüvedes ja kontraheerumata u- ~ o-tüvedes (Tacwaid, Wapraid, Tuhkruid) (kontraheerunud u- ~ o-tüvedest puuduvad näited).

Vastavad diftongilised vormid esindavad tüüpilisi põhja-eesti keskmurde jooni ja näitavad ühtlasi, et mainitud formansid olid XVII sajandil järelikult ulatuslikult üldistunud ka kontraheerumata a- ja u- ~ o-tüvedesse. Kõne all olevate vormide murdelise tausta lähemal kindlaksmääramisel selgub aga, et kuigi paralleelne id-formans võis XVII sajandi põhja-eesti keskmurde keeles olla mõnevõrra sagedasem kui tänapäeval, näib vastav esinemus kõige sarnasem olevat nimetatud murde äärealade keeletavaga. Antud juhul võiks siin osutada põhja-eesti keskmurde kirdeala keeletarvitusele (Kad, Hlj, Rak, VNg, Lüg, VJg, VMr, Sim), kus diftongiline ja id-partitiiv tänapäevalgi tulevad esile paralleelselt.

Tähelepanu äratavad iid-partitiivi vormid, mida esineb nii kontraheerunud kui sagedamini veel kontraheerumata i-tüvedes, nagu Rukiid, samuti ka Wodiid, Wankriid jne., peale selle veel e-tüvedes, nagu Kirwiid, honiid, samuti Papriid ja ka a-tüvelises Kindiid.

Mainitud vormide puhul on raske ütelda, milline on olnud nende häälduslik kaju. Kui i-tüvede suhtes võiks arvata, et siin on tahetud ortograafiliselt ära märkida vahet ainsuse ja mitmuse vormide vahel (sg. ak. Wankrid, pl. ak. Wankriid), siis a- ja e-tüvedes ei saa vastav tarvidus aluseks olla. Arvestades Hornungi kirjaviisi üldist järjekindlust, peaks kahe vokaaliga märgitud kinnine silp edasi andma pikka vokaali.

Mis puutub XX sajandi murdekeelde, siis siin on

registreeritud taolisi järgsilbi pika vokaaliga näiteid real juhtudel lõuna-eeski keelealalt, eeskätt tartu murdest ja võru murde edelaosast.

Vrd. S a n aigid, ünid, koõgid, ka rattid, varesid, penebid (Kettunen, EKÄH, 177), tarezid, koõtussid, vaigid; R õ n hobesid ~ hobesit (Tunkelo, Suomi V, 58), H a r kuklid, sädemid, rattid, vähämsid jne. (S.N.)¹.

Üsnagi arvukaid läbitöötatud põhja-eeski ja kirde-eeski rannamurde materjalid ei ole aga millegi pärast otseselt selliseid näiteid pakkunud. Seevastu aspirantide E. Turu ja E. Pajusalu teatel võivad Jõhvis ja Lüganuses kõige vanema põlvkonna esindajate keeletarvituses siiski vastavaid vorme harakordadel kuulda.

Vrd. J õ h M ä e t a g u s e ütled et ma neid oBozid ei taha näha, R i d a k ü l a minä olen luGend neid vanä aigazi rämattid, üks kevade ostetti ũzi oBuzid (asp. E. Turu 1955.a. suvel kogutud materjalidest); L ü g karttulid, veskid (asp. E. Pa-

¹ Seejuures on huvitav märkida, et ka J. Gutsclaff esitab oma lõuna-eeski murdelises grammatikas (1648) pluraali akusatiivis vorme, nagu I||andid (OG, 31, 32), Neid Jumalid (ib., 32), neid Kindid (ib., 30). Võttes aluseks, et tsirkumfleks märgib Gutsclaffil pikka vokaali (vrd. OG, 18 jt.), pole sugugi võimatu, et mainitud vormidega on tahetud edasi anda vastavaid rahvakeelele omaseid järgsilbi pika i-ga sõnakujusid.

jusalu teateil).

Mainitav on, et ka M. Veske on kuulnud kirde-eesti rannamurdest järgsilbi pika vokaaliga pluurali partitiivi vorme, kuid ainult kahesilbilistes tüvedes, nagu palkii, pakkuu (Verh. VIII, 4, 7 - 8).

Asjaolud, nagu Hornungi üldiselt küllalt tööpä-rane rahvakeele vormide registreerimine ja tema märkimis-viisi järjekindlus sunnivad oletama, et nimetatud vormide puhul ei tohiks olla tegemist siiski mitte täieliku ju-huslikkusega.

Võttes arvesse ülemaal esitatud, kuigi nappe, tea-teid järgsilbi pika i esinemusest, pole siiski päris võimatu, et vastavate Hornungi poolt esitatud pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormide aluseks võisid olla mõned, siis juba kõige tõenäolisemalt kirde-eesti ranna-murdes kuulnud rahvakeelsed sõnakujud. Kindlamaid tõen-deid võiks siin tunda aga vaid murrete ja häälikute aja-loo üksikasjalisem uurimine.

Teiste hulgas väärivad tähelepanu veel vormid Jummalud ja Jummaluid. Ka viimased pärinevad tõenäoli-selt kirde-eesti rannamurdest, kus kolmesilbiliste a-tü-veliste sõnade pluurali tüvi on võinud muutuda u-liseks.

Vrd. K u u jumalu (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline näzn, os., lk. 29 järgi); V N g katsuju, mägija (KKI, 276, 14); ästu, joukku 'jõukaid' (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline näzn, os. lk. 17 järgi); J õ h vañrukkuid (?) (Tsiteeritud E. Koff, op. cit., lk.

29 - 30 järgi).

Omapärase rühma vaadeldavas grammatikas moodustavad nii kontraheerunud kui kontraheerumata tüved, millest esineb vokaalse formansiga vorme, nagu Wöraid ~ Wörid kõrval Wöri, Kaldaid kõrval Kaldo, honiid kõrval Honi, A/tjaid kõrval A/tjo ja Koorme.

Viimastega analoogilisi pluurali partitiivi kuju-
sid esineb kolmesilbilistest tüvedest üsna sageli ka tä-
napäeva kirde-eesti rannamurdes ja viimasele lähedastel
aladel.

Vrd. K u u haigi, värski; H l j aigi; V N g vaigi,
āstu, rīdi, erni, tūtri; J ō h rīdi, kūndli; L ü g
rīdi, siemni (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline nits,
os., lk. 17 ja 49 järgi); R a k erni (T 8, 13), jüksi
(ibid., 14).

Kuigi võiks arvata, et taolised sõnakujud ei ole
kirde-eesti rannamurdes eriti vanad, tundub võimalikuna,
et Hornung on vastavaid vorme esitades just nimetatud
murdeala keeletarvitust edasi andnud.

Rahvakeelele vastavaiks võiks antud juhul pidada
ka paari sid-partitiivi vormi, nagu We{ki/{id, Ikke{id,
kus nimetatud formans näib pluurali partitiivi ilmekamalt
esile toovat.

Nagu selgub, on Hornung käesolevaski sõnatüübis
esitanud üsna rohkesti paralleelvorme, milles põhja-eesti
keskmurde esinemus on läbi põimitud kirde-eesti ranna-
murde sõnakujudega.

Thor Helle grammatika pakub Hornungiga võrreldes kolme- ja enamasilbiliste tüvede kohta näiteid vähem.

Vastavat tüüpi esindavas paradigmas antakse sõnast Jummal siin paralleelvormid Jummalaid ja Jummalid (KA, 12).

Kontraheerunud a-tüvede näiteis tuuakse d-lise partitiivi puhul aga ainult diftongilised vormid, nagu Kunningsaid, pilpaid, lambaid (KA, 18), aastaid (ib., 13). id-formansiga paralleelkujusid vastavates näidetes otsest ei leida. Küll esitatakse diftongilise partitiivi kõrval aga vokaaliga lõppev vorm lambo (KA, 18, 72). Teoreetilises keelekäsitluses esmakordselt tuuakse a-tüvede vastavast rühmast ka sid-lõpuline vorm taewa/id (KA, 18).

Kontraheerunud a-tüvede formansiteks on Thor Hellel praktiliselt seega -aid, -o ja -sid.

Diftongilised on ka kõik näited kontraheerumata a-tüvedest, nagu küünlaid (KA, 16), aknaid (ib., 17), rõõm/aid (ib., 18), tullewaid (ib., 20), pimmedaid (ib., 14), väetimaid (ib., 15) jne.

Peale Jummalid - kuju ei esine mainitud sõnatüübi näidetes -aid kõrval ainsatki id-list paralleelvormi.

e-tüveliste sõnade kohta esineb, nagu eespool juba mainitud, märkus, et kui neil on pluurali nominatiivis -ed, siis pluurali akusatiivis on enamasti -id, mõningais ka -i¹. Antud juhise osimene pool kehtib kõigepealt

¹ Vrd. A. Thor Helle, KA, lk. 14.

muidugi kolmesilbiliste tüvede kohta. Nii tunnevad ka vähesed grammatikas esitatud kontraheerunud e-tüvelised sõnad pluurali akusatiivis ainult id-formansit: ridid, õigid (KA, 14), millega analoogiliselt käänduvaina on sõnaraamatus märgitud veel imme (KA, Voc., 99), kõnne (ib., 116) ja murre 'der Dialectus' (ib., 142).

Üldiselt on olukord samasugune ka kontraheerumata e-tüvedes, nagu wõtmid (KA, 15), taprid (sg. gen. tapre), weikid (ib., 18). Seejuures on aga märgitud, et sõnad, mille lõpul on -nne ~ -ne ja mis genitiivis saavad lõpu -s|e ~ -|e, käänduvad kõik nagu innimenne¹. Näitena on toodud Taslane : tas|a|e, sõnaraamatus ka küttis (KA Voc., 123), ilwes (ib., 99), mille pluurali akusatiiv vastava juhise järgi oleks samuti vokaallõpuline.

Tegelikult on aga sõnaraamatus näiteks sõna hobbone (KA, Voc., 94) puhul esitatud pluurali akusatiivis sid- (resp. id-)formans.

Seega võib öelda, et kontraheerumata e-tüvedes esineb antud juhul id-formans, teoreetiliselt võiks kõnelda aga ka i-formansist.

Kolmesilbilistest i-tüvedest leidub näiteid suhteliselt vähe.

Kontraheerunud sõnadest on toodud ainult vormid kallid (KA, 18) ja neitid (ib., 19).

Kontraheerumata tüvedest tulevad esile wikkatid ja autori poolt võõrsõnadeks nimetatud jüngrid, prohwetid, inglid, ohwrid (KA, 11).

¹ Vrd. A T h o r H e l l e, KA, lk. 14.

u- ~ o-tüvelistest sõnadest leidub näiteid vaid kontraheerumata tüvedest, nagu ramatuid (KA, 19) ja tüdrukuid (ib., 72).

Mainitav on aga, et sõnaraamatus sõnade hurtlik, hunnik ja jodik puhul on viidatud tüüpsõnale likk, mille pl. ak. on likkuid. Nähtavasti pole siin astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletisi ja vaatlusalust sõnatüüpi osatud eristada.

Otseselt on seega u- ~ o-tüvede pluurali akusatiivi formansiks -uid, puhtteoreetilise tõlgenduse järgi ka -sid.

Thor Helle grammatika kolmesilbiliste tüvede pluurali akusatiivi vormide esituses torkab silma, et siin on loobatud suuremast osast Hornungi toodud paralleelvormidest, kusjuures üldiselt on jäetud kõrvale viimase kirde-eesi rannamurdelised jooned.

d-le eelnevat diftongi kohtame a- ja u- ~ o-tüvedes (pilpaid, aknaid, tüdrukuid). Kõigis e- ja i-tüvedes on üldiseks formansiks -id (wõtmid, ridid, wikkatid, kallid).

Kaaluvas osas on siin aluseks nähtavasti põhja-eesi keskmurde keeletava. Arvestades seejuures asjaolu, et ka mainitud murdeala keel ei ole täiesti ühtlane, võime siin konstateerida isegi teatavat normeerivat tendentsi.

Üldiselt läänemurdeliseks on peetud Thor Helle esitatud vokaallõpulist vormi lambo.

Vrd. K a a pêndru (KKI, 292, 33); K h n lambu, roičku (KKI 305, 39); T õ s, A u d, H ä ä rikku, kangu 'kan-

gaid', kindu (Saareste, EK 1939, 225).

Eelnevatega analoogilisi sõnakujusid leidub aga ka kirde-eesti rannamurdes (vrd. lk. 126).

Mis puutub vormi taewaid ja sõnaraamatus viimase tüübi alla juhatatud rattas, rikkas, haljas jne. pluraali partitiivi sid-liste kujude vastavusse rahvakeelega, siis selles suhtes ei saa küll Thor Helle vorme tüüpiliseks pidada.

H u p e l i grammatika ei paku, nagu juba eespool-
ses käsitluses mainitud, võrreldes Thor Hellega oluliselt uut.

a-tüvede puhul on siin lisaks eelnevale keeloõpi-
kule märgitud, et nagu jummal käänduvad ka kõik kompara-
tiivi ja superlatiivi vormid. Sealjuures esitatud näiteis
on toodud aga vaid id-formans - uremid (ES₁, 15).

Teiste nädisvormide hulgas antakse ka o-formansiga
lambo jne.

Samuti ühtib e-tüveliste sõnade pluraali partitiiv
eelneva grammatikaga. Seejuures on näitega inimenne ana-
loogiliselt käänduvate sõnadena toodud kolmesilbiliseks
lühenenud kolmandavärteliste us-taletiste hulgas ka katus-
-tüüp, mis seega samuti peaks saama vastavale tüübile vöö-
ra i-formansi¹

Omapäraseks näiteks käsitletavas grammatikas on
pluraali akusatiivi vorm habbemed (ES₁, 18), mis langeb

¹ Vrd. A. W. H u p e l i, ES₁, lk. 18.

ühte plaurali nominatiiviga ja on ilmselt vigane.

Vähesed i- ja u- - o-tüvede näited ühtivad täiesti selneva keeleõpetusega.

Järgnevalt vaadeldakse kolmesilbiliste ja viimastega analoogiliselt käänduvate tüvede plaurali partitiivi tarvitamist XVII sajandi lõpu kuni XIX sajandi alguse kirjanduse keeles ja kõrvutatakse vastavat olukorda grammatikate seisukohtadega.

a - t ü v e d.

Kontraheerunud a-tüved.

Plaurali partitiivis -aid. Kontraheerunud a-tüvede aid-formans on ajajärgu grammatikates üldtuntud. Thor Helle ja Hupeli vastavates paradigmades on nimetatud formans isegi ainuesinemuslik.

Sellele põhja-eeesti keskmurde diftongilisele uusu- sele vastab ainult üksikute eranditega ka kogu vaadeldava perioodi kirjakeele praktiline tarvitus.

A n d r. ja A d r. V i r g. Reiwaid (II Moos. XXVIII, 3; VKVM, 190), Röngaid (II Moos. XXVIII, 26; VKVM, 192), puhtaid (V Moos. XIV, 11; VKVM, 194); K K R 1695

wöraid, (67, 127), Kunningaid (111), Hambaid (162);
U T 1715 wöraid (Matt. XXII, 11); K A, A n h. woöraid
(325), lambaid (350); P i i b. 1739 woöraid (Jer. II,
25), hambaid (Siir. tark. XXX, 10) lambaid (Matt. X, 16),
aastaid (III Moos. XXV, 16; Hiibi XVI, 22); W i l l m.
kunningaid (JM, 53); L u c e woöraid (SJR, 110).

Seejuures on mitmes teoses, nagu Virginiuste tõl-
kes, 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us", Hupelil ja
Lucel vastavad vormid täiesti ainuesinemuslikud.

Pluurali partitiivis -id. Grammatikatest esineb
vaadeldavast tüvest otseseid id-formansiga näiteid ainult
Hornungil. Ajajärgu kirjakeel, nagu selgub, tunneb dif-
tongiliste vormide kõrval ainult väheseid id-lisi sõnaku-
jusid.

U T 1715 lambid (Joh. ilm. XVIII, 13); E R K 1798
reiwid [37].

Üldiselt näib, et piibli keelel rajanev traditsioon
jättis kõne all olevad vormid kõrvale.

Pluurali partitiivis -o. Kontraheerunud a-tüvede
o-partitiivi esineb vähesel määral ajajärgu kõigis gram-
matikates.

Kirjakeele praktilise tarvitamise näiteis tuleb
siin esile ainult vorm lambo.

K A, A n h. lambo (365); P i i b, 1739 lambo (Juud.
XI, 19; Jes. XXII, 13; Mark. XIV, 27; Joh. II, 14);
W i l l m. lambo (JM, 75).

Viimast on kasutanud ilmselt lääne- ja saare^t-murde

eeskujal piibli tõlkijad. Hilisematest autoritest on vastavat formantsit tarvitanud Willmann, kes töötas Saaremaal.

Kontraheerumata a-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Ajajärgu keeleõpikutest esitab id-formantsit paralleelselt diftongilisega ulatuslikumalt ainult Hornung. Järgnevates grammatikates tuleb see esile ainult paaris näites.

Kõne all oleva ajajärgu kirjanduse keel üldiselt tunneb vastavaid vorme.

A n d r. ja A d r. V i r g. muid Jumalid (II Moos. XX, 3; VKVM, 188), katid (Estr. II, 3; VKVM, 208);
C r e i d i u s tõteggijid (Matt. XX, 1; VKVM 233);
F o r s. el-la-wid (eP Aab.; VKVM, 241); Ö L K
Wannamid (654), Ülleimid (53), Iffandid (6) Ellawid
(16, 73), Õppetajid (52); P R 1694 Ülleimid (8),
Andjid (95); K K R 1695 Juremid (172, 274), Iffan-
did (274), wüggewid (105); S t. K Tõteggijid (VKVM,
292); U T 1715 Wannamid (Ap. teg. XIV, 23), Õigedid
(Matt. IX, 13), Hoidjid (Matt. XXVIII, 11), Tullijid
ja Minnijid (Mar. VI, 31); H M J parremid (15);
P i i b. 1739 hõbbe = jummalid (II Moos, XX, 20);
H u p. Samblid (LÖ, Lo); K R Sibbulid (459), ahwenid
(24), uritid (451); L u c e palju Samblid (SJR, 59).

Praktiline keeletarvitus osutab, et id-formans on olnud vaadeldavates a-tüvedes suhteliselt produktiivsem XVII sajandi lõpus ja XVIII sajandi alguses. Piibli tõlkes (läbitöötatud materjal on pakkunud vaid ühe näite - hõbbe = jummalid), samuti hilisemas kirjanduses esineb ainult üksikuid vastavaid sõnakujusid.

Märgitav on, et komparatiivi vormide näiteis tuleb esile siiski peaaegu alati id-formans (wannemid jne.) (vrd. Hup., ES₁, 15).

Pluurali partitiivis -aid. Hornungi grammatikas leidub aid-formansi kõrval sageli ka veel id-formansit. Thor Helle ja Hupeli keeleõpikutes on diftongiline kuju aga täiesti valdav.

Analoogiline nähtus ilmneb üldiselt ka kirjanduse keeles.

Ö L K Jummalaid (13), I{ssandaid (55); L R 1694
Le{{edaid (199); P R 1694 wallitsejaid (8), Öppe-
tajaid (16); K K R 1695 madalaid (154), Le{{edaid (71)
Kirjatundjaid (162) Tekstaid (67); U T 1715 U{kijaid
(Eessõna; VKVM, 325); E R K 1732 ellawaid hinge{id
/ll/; K A, A n h. makkaraid (331), tuttawaid (ib., 370);
H M J rummalaid (33); P i i b. 1739 kuninga = emman-
daid (Saal. üleml. VI, 8), jummalaid (II Kun. VII, 35;
III Moos. XIX, 4) a{tjaid (II Kun. IV, 3), pimmedaid
(Matt. VII, 22; I Kun. I, 10), keletumaid (Matt. XVI,
30), jallotumaid (Matt. XVI, 30), meletumaid (Siir.tark.
XXIII, 18), ümberdajaid (Jund. VIII, 7); V H J öppe-
tajaid (63); H u p. meletumaid (LÖ, 101), maiapidda-

jaid (ib., 67); H o l t z rummalaid (Iggaüks .., 24),
turblaid (STS 1805, 9) keigeparremaid (ib., 12), teggi-
aid (ib., 5), jammedaid (ib., 16); W i l l m. ellalaid
(EJ, 48).

Kui siingi XVII sajandi lõpu kirjakeeles tuleb esile id- ja aid- vorme paralleelselt, siis piiblis ja hilisema-
tes teostes on viimati nimetatud formans valdavas ülekaas-
lus.

Pluurali partitiivis -e. Hornungi grammatikas lei-
dub näidena, kus kõne all olevas sõnatüübis esineb vokaalne
formans (Koorme). Läbitöötatud kirjandus pakub siin vaid
ühe vastava vormi 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us":
Kandke teine teie Koorme (116).

XVIII sajandi alguses on vastavad tõenäoliselt
kirde-eesi rannamurdelised sõnakujud kirjakeelest ilmselt
kõrvale jäänud.

Vaadeldava perioodi kirjakeel on pakkunud kontra-
heerunud a-tüvelistest sõnadest aid-, id-, iid-, o-, i- ja
sid-partitiivi. Kahe viimase morfeemi abil moodustatud
vorme leidub küll ainult grammatikates. Kontraheerumata
tüvedes tuleb siin ette formanseid, nagu -aid, -id ja ena-
masti ainult grammatikas ^{te} -uid, -uid, -o ja -e. Kõige sage-
dasem on antud juhul siiski nii kontraheerumata kui kont-
raheerunud tüvedes diftongiline aid-kuju, millega eriti
ajajärgu algupoolel esineb paralleelselt ka id-lisi vorme.
Grammatikates esitatud vokaalse formansiga näidetele leidub

kirjakeele praktilises tarvituses vaid üksikuid vasteid (Koorne, lambo). Kirjanduse keeles täiesti tundmatud on Hornungi toodud vormid Jummaluid, Jummalud, Kindiid, Wöri.

Vaatamata sellele, et kirjanduse keel ei kasuta kõiki teoreetilises käsitluses antud formanseid, esineb siiski kõigis ulatuslikumates teostes paralleelvorme. Kui kontraheeranud tüvedes tuleb aid-formansi kõrval ette suhteliselt vähe paralleelvorme, nagu 1715.a. uues testamendis Wöraid, aga Lambid, samuti 1739.a. piiblis lambaid, aga lambo, siis palju sagedasem on id- ja aid-liste vormide samaaegne esinemus kontraheerumata tüvedes. Viimases grupis võib osutada paralleelkujudele, nagu "Önfa Lutri Kateki|mus'es" I||landid ja ka I||landaid, 1694.a. "Palwe Ramat'us" Üllemid, aga Öppetajaid, 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" maddalaid, Kirjetundjaid, aga ka I||landid, wüggewid, millele lisandub veel vokaallõpuline Koorne, 1715.a. uues testamendis U|kjaid, sagedamini aga Wannamid, Hoidjid; "Hanso ja Wardi jutus" parremid, aga rummalaid; 1739.a. piiblis hõbbe = jummalid ja ka jummalaid, Hupelil lamblid, aga meletumaid jne.

Märgitav on, et komparatiivi vormid esinevad üsna järjekindlalt id-formansiga (Wannamid, Üllemid). Ainus diftongiline kuju läbitöötatud materjali hulgas (keige-parremaid) on siin pärit juba XIX sajandi algusest.

Lõpuke väärivad tähelepanu veel 1694.a. lauluraamat, 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" ja 1715.a. uues testamendis esile tulnud vormid Öigedid ja Le||ledaid. On

omaette probleem, kas antud sõnakujusid tuleb pidada vane-
mateks häälikuseaduslikeks vormideks või analoogiamoodus-
tisteks. Ilmselt on aga rahvakeel vaadeldaval perioodil
ootuspäraste kontraheerunud kujude kõrval tundnud siin ka
mõningaid pikemaid vorme¹.

e - t ü v e d.

Kontraheerunud e-tüved.

Pluurali partitiivis -eid. XVII kuni XVIII sajandi
grammatikad ei tunne käsitletava sõnatüübi e-tüvedes dif-
tongilist formansit.

Kirjanduses esineb siin vaid üks näide: A n d r. ja
A d r. V i r g. ... ja andis kuninglikko Andeit wälja ...
(Estr. II, 18; VKVM, 210).

Arvestades asjaolu, et tänapäeva põhja-eesti kesk-
murdes on eid-lised vormid antud juhul teiste paralleel-
kujude hulgas mõnikord isegi ülekaalus (vrd. lk. 33), tun-
dub uskumatuna, et nad vaadeldaval ajajärgul kontraheeru-

¹ Märgitav on, et eda-adjektiivide vastavaid kujusid
esineb ka teistes käänetes, nagu Le{ek, le||e|t - le||eda|t
(Göös., Man., 29); Sihs {ahwat Teimal nehd Öigedat ko {tma ...
(PE, olemasolevatest lehekülgedest [33]); ... ja la||eb
Wihma {addada Öigedade ja üllekohtu|te päle (UT 1715, Matt.
V, 45) jne.

nud e-tüvedes hoopis puudusid. Näib, et kirjakeel on jätnud siin rahvakeele vastavad vormid hoopis tähele panemata.

Pluurali partitiivis -id. Kontraheerunud e-tüvede pluurali partitiivi formantsiks on grammatikates enamikul juhtudel -id.

Samasugune on olukord üldiselt ka kirjanduse keeles.

Ö L K Andid (50), felgid (38); K K R 1695 Andid (18),
pehmid Ridid (6), Öigid (93), haigid (148), körgid
(154); S t. K pehmid Ridid (VKVM, 291); U T 1715
Kombid (Ap. teg. XVI, 21), Andid (Matt. VII, 11),
Ridid (Matt. XXIV, 18; Joh. ilm. XVI, 15); E R K 1732
nahk = ridid [30]; K A, A n h. walgid kanno (363);
H M J andid (29); P i i b. 1739 ridid (III Moos. XXI,
lo; Koht. XIV, 12); kirwid (I Kun. VI, 7), torid (IV
Moos. VI, 3) öigid (Matt. IX, 13; Saalom. õp. sõn. XXIX,
2), haigid (Matt. X, 18; Joh. V, 3); H u p. haigid
(LÖ, 14); K R hernid (15, 32), torid (478), terwid (5),
wärskid (499); W i l l m. andid (EJ, 68); E R K 1798
honid [32].

Enamikus teostes on vastavad id-lised pluurali partitiivi vormid, välja arvatud vähesed lühivärtelised tüved (pere-tüüp), täiesti ainuesinemuslikud. Kirjakeel on siin kõrvale jätnud rahvakeeles tõenäoliselt mõnel määral esinenud diftongilised vormid ja fikseerinud kindlalt id-partitiivi.

Pluurali partitiivis -i. Vokaalset formansit leidub kontraheerunud e-tüvedes grammatikatest ainult Hornungil vormi Honi näol.

Kirjandusest on siin esile tulnud vaid väheseid näiteid eeskätt käsitletava perioodi algusest.

K K R 1695 Paii (85, 86); S t. K täis Paii (Luuk. XVI, 20), Ärge noudke körgi Asjo (Paul. Raam., XII, 16), Ähwardas Tuult ning Laini (Luuk. VIII, 24); U T 1715 täis Paii (Luuk. XVI, 20), körgi Asjo (Paul. Room. XII, 16); H u p. ... mis fise Jummal tedda on featnud ning ei noua körki¹ asjo (LÖ, 100).

Esitatud vormide puhul on üheks võimaluseks, et vastavaid sõnu on puuduliku keeleoskuse tõttu käänatud kahe- ja neljasilbiliste tüvede eeskujul. Et aga Hornungi grammatika samatüübiliste näidete põhjal võiks oletada, et mainitud vorme tunti ka XVII - XVIII sajandi kirde-eesti rannamurdes, pole siin ajajärgu alguses otsene rahvakeelne eeskujugi võimatu.

Pluurali partitiivis -sid. Grammatikates esineb sid-formans kontraheerunud e-tüvedes ainult Hornungil vormis Ikkeid. Järgnevate keeleõpetuste käänamisparadigmades ei ole vastavaid sõnakujusid otseselt toodud, kuigi nende kasutamine sid-formansi üldise tarvitamisõiguse tõttu on teoorias lubatud.

¹ Tugevat klusiili nii sõnas körki kui featnud tuleb pidada ilmselt ortograafiliseks veaks.

Kirjanduse keelest on sid-partitiivi vorme võrdlemisi vähe esile tulnud.

U T 1715 Kõnnefid (Matt. VII, 24); H M J mõttefid (31, 33); P i i b 1739 perrefid (IV Moos. I, 24), palvefid (Matt XXIII, 14); L u c e paifid (SJR, 91).

Siiski võib öelda, et lühivärtelistes kontraheerunud e-tüvedes on sid täiesti ainuesinemuslik, pikavärtelistes tüvedes on vastavaid näiteid aga suhteliselt harva leidunud.

Kontraheerumata e-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Kontraheerumata kolmesilbilistest ja viimastega analoogiliselt käänduvatest e-tüvedest annavad grammatikad valdavas osas id-formansi. Sellele vastab ka enamik kirjandusest esiletulnud näiteid alates Virginiustest ja lõpetades Lucega.

A n d r. ja A d r. V i r g. Somufid (V Moos. XIV, 9; VKVM, 194), Kuldafid Jumalid (II Moos. XX, 23; VKVM, 189); L R 1694 Süddamid (253); Ö L K Süddamid (38), Sürmufid (57); K K R 1695 Afid (160, 64), Somukfid (166), Wennakfid (159), ja jannufid (53); S c h u l t é n kohhufid (VKVM, 319); U T 1715 ufi Sannomid (?) (Ap. teg. XVII, 21) (vrd. Gös., Man., Voc.: fannum / fannumet; Helle, KA, Voc.: fannumed), Hobbofid (Joh. ilm. XVIII, 13), Piddalitöbbifid (Matt. X, 8), Sullafid (Matt. XXV, 14; Matt. XXI, 35), E R K 1732 tätrifid [35]; K A, A n h. wennakfid (363), puifid, luifid, nakkfid (1b., 369);

P i i b. 1739 tulle = asjemid (III Moos. XI, 55),
lannumid (II Saam. I, 20) (vrd. Jaud. I, 7: lannumed),
koldfid (III Moos. XIII, 32), puddolujukfid ja weikfid
(I Moos. XII, 6), lullafid (Matt. XX, 36, Jaud. VIII,
7; Joh. VII, 32); V H J pattufid innimesfi (27); H u p.
weikfid (LÖ, 70, 76, 103), többifid (ib., 3); K R
koldfid (15); E R K 1798 willatfid, linnatfid [37];
L u c e hobbofid (SJR, 110).

Mis puutab vastavate vormide suhtesse murdekeelega, siis tänapäeva põhja-eeesti keskmurre pakub siin arvukaid diftongilisi näiteid, kuigi eriti äärealadel tuleb ette ka segaesinemust (vrd. lk. 33-34). oid-formansi täielik puudumine annab põhjust oletuseks, et -id oli tolle ajas- tu, eriti selle alguse põhja-eeesti rahvakeeles tõepoolest ulatuslikumalt tarvitusel kui tänapäeval. Analoogiline diftongiline formans oleks seega järk-järgult asunud id-li- se asemele.

Pluurali partitiivis -i. id-formansi kõrval esineb ne- ja s-sõnades vähesel määral ka i-partitiivi. Kuigi grammatikad ei ole taolisi näiteid otseselt esitanud, on Thor Helle ja Hupel toonud sõnad taslane ja kattus nelja- silbiliste e-tüvede (inimene-) tüübis, mille pluurali akusatiiv on antud keeleõpetustes eranditult i-line.

Kirjanduse keel tunneb mõningaid vastavaid vorme otseselt.

L R 1694 waeifi Lapfi (199); weikfi (184); P R 1694
weikfi (40); K K R 1695 waeifi Lapfi (71), waiifi (184);

S t. K Waefi (Lauk, XIV, 13); H M J meid waefi (49),
waefi pattufiid (27; K R finnifi (474); A r v. lojufi
(JÖR, 108) hobbofi (ib., 25), fullafi (ib., 65); L Ö M
[vrd. nifuggufi (26)].

Mis puutub nimetatud sõnakujude rahvakeelsesse alu-
sesse, siis ajajärgu algusest esile tulnud vormide puhul
pole siin, nagu kontraheerunud tüvede vokaaliga lõppevate
vormide puhulgi, rahvakeele eeskuju võimatu.

Vrd. J Ö e vaeseid ~ vaesi (KKI M 301, 68), kaikseid ~
kaiksi (ib., 66); H L j vaezi ~ vaezeid (K 22, 17);
J Ö h vaesi (KKI M 350, 156), punasi, õrassi (ES KT
111, 85).

Vaadeldava perioodi lõpust pärinevate vastavate
keelendite puhul pole aga arvatavasti põhjust otsida mur-
delisi eeskujusid. Tõenäolisem on panna need autorite
puuduliku eesti keele oskuse arvele.

Arveliusel, olgu tähendatud, ei esine seejuures
kõne all olevast sõnatüübist üldse teistsuguseid vorme.

Nagu eelnevast selgub, on käsitletaval perioodil
kontraheerunud e-tüvedest võinud esineda formansid, nagu
-eid, -id, -iid, -i ja -sid. Seejuures tuleb -iid ette
vaid Hornungi grammatikas, -eid aga ainult kirjanduse
keeles. Kontraheerumata tüvedest on toodud id-, iid-, ed-
ja i-partitiivi, kusjuures kirjanduses on leidunud vaid
id- ja i-lisi vorme.

Kõigist plaurali partitiivi nimetatud formansitest

on õieti produktiivne vaid -id, ülejäänud morfeemid esinevad ainult juhuslikes näidetes.

Vaatamata rea formantsite vähesele kasutamisele, võib siiski tähele panna paralleelvormide tarvitamist ka ühe teose piires, nagu 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" Andid, aga Pai{i}, "Hanso ja Mardi jut'us" andid, aga mõtte{id}, 1739.a. piiblis haigid, aga palwe{id}. Samuti tuleb esile kõikuvusi kontraheerumata e-tüvedest moodustatud vormides, nagu "Koddo ning Kirgo Ramat'us" Somuk{id}, nälja{id}, aga ka wae{i}; "Köki ja Kokka Ramat'us" kolda{id}, aga linni{i} jne.

Märgitav on, et Hornungi grammatikas esitatud nii kontraheerunud kui kontraheerumata iid-vormidele (Kirwiid, honiid, Papriid), samuti Hupeli üksikule ed-kujule (habbe-med) ei ole leidunud kirjanduse keeles vasteid.

i - t ü v e d.

Kontraheerunud i-tüved.

Plaurali partitiivis -id. Kontraheerunud i-tüvelistes sõnades annavad grammatikad id-formansi. Ainus kõrvalkaldumine esineb siin Hornungil vormi Rukkiid näol.

Kirjakeele praktiline tarvitamine on antud juhul keeleõpetuste üldesinemusega kooskõlas.

A n d r. ja A d r. V i r g. Nori kaunid Neit{id}
(Estr. II, 2; VKVM, 208), L R 1694 ... kallid Andid

kannavad ... (19), Neid kaunid Andid (82); H M J palju kaunid waimolikkuid lauluid (12), ... mis Jummal olli annud, rukkid, woid ja Uhhe lamba (47); K R muid kallid rohhuid (Sissejuhatus, /2/); A r v. kakskümmend tündri rukkid (?) (JÖR, 76); H o l t z üks küllimit rukkid, üks küllimit odre (ETS 1805, 8).

Tähelepanu äratab, et kuigi antud juhul plaurali nominatiivi ja partitiivi kujud ühtivad, ei esine kirjan-duse keeles siiski paralleelkujusid, nagu näiteks tänapäe-va põhja-eesti keskmurdes.

Kontraheerumata i-tüved.

Plaurali partitiivis -id. id-formans tuleb ette kolmesilbilistes kontraheerumata i-tüvedes grammatikatest vaid Thor Hellel ja Hupelil. Hornung tunneb siin ainult iid-partitiivi.

Kuigi antud juhul plaurali nominatiivi ja partitiivi häälikulise kokkulangemise tõttu on vastavaid vorme mõnigi kord raske eristada, võib id-lisi plaurali parti-tiivi kujusid leida kahtlemata kogu ajajärgu kirjakeeles.

L R 1694 Neid Jüngrid (33), Haid puhtaid Ohwrid (65);
K K R 1695 Tölnerid ja Pattuid (180), juur Halk
Rüütlid ning Jallawägge (VKVM, 221), ... juhtunud
nägema ... Kaldpenningid noppiwa ... (VKVM, 229),
läkkitaks ... Legioni Englid (200); J L H H 1701 juhr
Halk Rühtlit (VKVM, 286); L e w e n h a u p t i t e a-

d a a n n e neid rōwliid (VKVM, 316); U T 1715 Siis kelis temma omma Jüngrid (Matt. XVI, 20); kaksteist-kümmend Legioni Inglit (Matt. XXVI, 53), neid Rōwliid (Matt. XXII, 7); P i i b. 1739 weikfid ja eesliid ja füllafid ja kameliid (I Moos. XII, 6), paljo tölnerid ja pattufid (Matt. IX, 10), paljo prohwetid (Matt. XIII, 17); L Ö M ... kaela ja tinningid (vrd. Hup., ES₁, Wb.: tinningi koht 'die Schläfe am Haupt') foendama ... (16), ... ja fiis woib Pulwrid (?) prakida, ... (25); A r v. ... katske fiin neid pokstawid ramatus ... (JÖR, 99).

Enamikus teostes, sealhulgas ka piibli keeles, on kõne all olevad vormid täiesti ainuesinemuslikud. Ainult XVII sajandi lõpu kirjakeeles leidub siin paralleelselt iid-formansit.

Põhja-eeesti rahvakeeles on vastavad häälikuseaduslikud iid-lised vormid üldtuntud, kuigi esineb ka paralleelkujusid (vrd. lk. 34-35).

Pihurali partitiivis -iid. Grammatikates esitab iid-partitiivi ainult Hornung, kes vastavas rühmas teistsuguseid vorme ei tunnegi.

Nagu selgub, leidub taolisi sõnakujusid ainult XVII sajandi lõpul Riias ilmunud kirikukirjanduse keeles.

P R 1694 ... et finna neile pūhi Engliiid / ... neid tenima läkitad (75), ... ka keik Kunninglikko Teenriid / hoia keige eest / ... (95), Wotta wasto meie Ohwriid / kumbe finna iiffe meile olled annud / ... (67); K K R 1695 ... ja temmaga läks paljo temma Jüngrid (119),

Siis kelis temma omma Jüngriid (174), Eks finna ka
olle feinnatfe Innimeffe Jüngriid (203), ... ei olle
ka Freetriid tarwis (VKVM, 228), ... ke tappad
Prohwetiid / ja Kiwwidega furnuks wiskad / kummad
finno jure ommad läkkitud / ... (164).

Märgitav on, et kõik mainitud tüved kuuluvad laen-
sõnade hulka ja on oma puhtkirikliku sisu tõttu elavas
rahvakeeles tõenäoliselt harva esile tulnud.

Omaette probleemi moodustab küsimus, millist hää-
likulist kuju vastavad vormid edasi annavad. Et iid-for-
mans tuleb kirjanduses esile vaid i-tüvedes, oleks siin
põhjust oletada, et seda on hakatud kasutama pluurali no-
minatiivi ja partitiivi vormide eristamiseks.

Arvestades aga Hornungi grammatika näiteid ja as-
jaolu, et ka tänapäeva kirde-eesi rannamurdes leidub
mõnel juhul pluurali partitiivis järgsilbi pikka i-d
(vrd. lk. 125), pole päris võimatu, et vastavale traditsi-
oonile panid aluse siiski mõned rahvakeelest kuulnud vor-
mid.

Pluurali partitiivis -i. Grammatikad ei ole vaa-
deldavas sõnatüübis i-partitiivi toonud. Vaid paaris aja-
järgu alguse kirjatöös esineb siin vorme, nagu

S t. K ... maenit{eszid neid Jüngri (Ap. teg. XVIII,
27); U T 1715 palju Tölneri ja Pattuid (Matt. IX, 10).

Arvatavasti on vastavaile puhtkiriklikele sõnade-
le lihtsalt juhuslikult antud pluurali partitiivis vokaal-
ne formans, sest vastasel korral ei esineks ka ebajärje-

kindlust kõrvuti esitatud vormides (Tölner-i ja Pattu-~~id~~).

Kokkuvõttes võib iseloomustada, et kontraktatsioonile allunud kolmesilbilistes i-tüvedes esineb üldiselt id-formans, ainult Hornung on toonud ühe iid-partitiivi vormi. Kõikuvusi leidub aga kontraheerumata tüvedes, kus keeleõpetused tunnevad id-, iid- ja sid-partitiivi, kirjanduses leidub aga id-, iid- ja i-lisi kujusid.

Võrreldes eelnevalt käsitletud kolmesilbiliste tüvede pluraali partitiiviga on i-liste sõnade esinemus tublisti ühtlasem. Põhiline formans on siin -id. Ainult aja järgu alguse teostes leidub viimase kõrval kontraheerumata tüvedes mõningaid paralleelkujusid, nagu 1695.a. "Koddo ning Kirgo Ramat'us" Tölnerid, aga Jüngriid, 1715.a. uues testamendis Rööwliid, aga Tölneri.

Hornungi sid-lisele paralleelvormile weſkiid ~ weſkiid ei ole läbitöötatud materjal pakkunud vasteid.

u - ~ o - t ü v e d.

Kontraheerunud u- ~ o-tüved.

Pluraali partitiivis -uid. Kontraheerunud u - ~ o -tüveliste sõnade pluraali partitiivist ei paku grammatikad näiteid.

Kirjanduse keeles on leidunud siin vähesed vorme ainult partitsiibi päritoluga substantiivist surnu.

F o r s. (?) ſur=nuid (eP Aab.; VKVM, 241); P R 1694

Ellawid ja Surnuid (30); Ö L K Surnuid (16, 73).

Tõenäoliselt on kirjakeel antud juhul põhja-eesi rahvakeele üldisele ususale vastavalt kasutanud üsnagi järjekindlalt uid-partitiivi.

Kontraheerumata u- - o-tüved.

Pluurali partitiivis -uid. Kontraheerumata u- - o--tüvedest pakuvad ajajärgu grammatikad rea näiteid, kus uid-formans on sinnesinemuslik.

Samasugune on olukord ka kirjanduse keelest pärinevates sõnakujudes.

A n d r. ja A d r. V i r g. palju Tüdrukuid (Estr. II, 8; VKVM, 209); Ö L L Ö ... peaks püüdma oma Ärrawallituid / ... (11); P R 1694 Rõmusta keik tõbbid / kurwastuid ning kiuſatuid Süddamid (8); K K R 1695 Ramatuid (164); U T 1715 neid Ramatuid (Eessõna [4]); P i i b. 1739 ramatuid (Eessõna [8]); Neem. V, 17); W i l l m. tüdrukuid (EJ, 53).

Kirjakeele traditsioon toetub siin põhja-eesi murrete kõige sagedasemale esinemusele (vrd. lk. 35).

Mis puutub antud juhul paralleelvormidesse, siis läbitöötatud teosed, milles u- - o--tüved üldse on harva esile tulnud, pole pakkunud siin tõsiselt arvestatavat materjali. Konstruksioonides, nagu ... töid neamad palju kurjast waimudest waewatud temma jure / ... (UT 1715, Matt. VIII, 16) jne. on enamasti tegemist tahtliku

nominatiivi vormi kasutamiseega.

Üldiselt on seega kolmesilbiliste tüvede tüübis u- ~ o-tüvede pluraali partitiivi vormide esinemus kõige ühtlasem.

XVII sajandi lõpu kuni XIX sajandi alguse kirjakeele kolmesilbiliste ja viimastega analoogiliselt käänduvate tüvede pluraali partitiivi vormide analüüs osutab, et vastaval perioodil on tuntud aid-, eid-, uid-, id-, ud-, iid-, aga ka e-, i-, o- ja sid-partitiivi.

aid-partitiiv esineb:

1) üsnagi järjekindlalt kontraheerunud a-tüvedes (Tae-waid);

2) samadel tingimustel ka kontraheerumata a-tüvedes (Walwajaid);

aid-partitiiv on teiste paralleelvormide hulgas täiesti valdav. Võrreldes tänapäeva kirjakeelega, mis ei tunnegi siin paralleelkujusid, on nimetatud formansi esinemus aga siiski piiratum.

eid-partitiiv esineb:

1) ühel juhul Virginiuste tõlkes kontraheerunud e-tüvelisest sõnast Andeit.

Võrrelduna tänapäeva kirjakeelega, mis tarvitab antud juhul vaid eid-partitiivi, on siin olukord põhiliselt lahkuminev.

uid-partitiiv esineb:

- 1) kõigis esiletalunud kontraheerunud u- ~ o-tüvede näidetes (urnuid);
- 2) kõigis kontraheerumata u- ~ o-tüvedest pärinevates näidetes (ramatuid jne.);
- 3) Hornungi grammatikas ühes a-tüvelises vormis (Jummaluid).

Jättes kõrvale ühekordselt esinenud vormi, võib öelda, et uid-formansi tarvitamise poolest on käsitletava ajajärgu plaurali partitiivi esinemus kattuv tänapäeva kirjakeelega.

id-partitiiv esineb:

- 1) peamiselt ajajärgu algul vähestes kontraheerunud a-tüvedes (Lambid);
- 2) enamasti ajajärgu algul reas kontraheerumata a-tüvedes (töötelligid).
- 3) järjekindlalt kontraheerunud e-tüvedes (Riidid, õigid);
- 4) sama sagedusega ka kontraheerumata e-tüvedes (Affemid, weiklid);
- 5) valdavalt juhtudel kontraheerunud i-tüvedes (kaanid);
- 6) kontraheerumata i-tüvedes (eeslid) praktilises keeletarvituses alates XVII sajandi lõpust, teoreetilises keelekäsitluses alates Thor Helle grammatikast.

Kui d-le celneva diftongiga plaurali partitiivi formansi esinemus osutub tänapäeva kirjakeelega võrreldes piiratumaks, siis id-formansi puhul on olukord vastupidine.

Viimast tuleb ette nii a-, e- kui i-tüvedes. Kirjakeele hilisem areng on siin id-formansi asendanud kõigil juhtudel teistsuguste morfeemidega.

iid-partitiiv esineb:

- 1) ühel juhul Hornungi grammatikas kontraheerunud a-tüvelises sõnas (Kindiid);
- 2) Hornungi grammatikas paaris kontraheerunud e-tüvelises näites (Kirwiid);
- 3) ühel juhul Hornungi grammatikas kontraheerumata e-tüvelises sõnas (Papriid);
- 4) ühes Hornungi grammatika kontraheerunud i-tüvelises näites (Rukkiid);
- 5) ainult Hornungil järjekindlalt kontraheerumata i-tüvedes (Wodiid, Toowriid), mõnel juhul ka XVII sajandi lõpu kirjanduses.

Hornungi grammatikas ja XVII sajandi lõpu kiriku-kirjanduse keeles piiratult esinev iid-partitiiv on juba XVIII sajandi alguses kirjakeelest kõrvale jäänud.

ud-partitiiv esineb:

- 1) ühe võimaliku paralleelvormina Hornungi grammatikas al-lõpuliste sõnade paradigmas (Jummalud).

ed-partitiiv esineb:

- 1) ühel juhul Hupeli grammatikas kontraheerumata e-tüvedest pärinevas vormis habbemed.

o-partitiiv esineb:

- 1) mõningais näiteis kontraheerunud a-tüvedest (lambo);
- 2) Hornungil kontraheerumata a-tüvelises vormis Altjo.

Tänapäeva kirjakeel on vastavad lääne- ja kirde-
-eesti rannamurdelised kujud kõrvale jätnud.

i-partitiiv esineb:

- 1) ühe paralleelvormina Hornungi grammatikas kontraheeru-
nud a-tüvest (Wöri);
- 2) väheseis näiteis kontraheerunud e-tüvedes (Honi);
- 3) mõnel määral kirjanduse keeles ne- ja s-sõnades (wae{i});
- 4) paaril juhul kirjanduses kontraheerumata i-tüvedes
(neid Tölneri);

i-partitiivi esineb kolmesilbilistest a-, e- ja
i-tüvedest üldiselt harva. Kirjakeele edaspidises arengus
on mainitud vormid enamasti kadunud.

e-partitiiv esineb:

- 1) paaril juhul ajajärgu alguses kontraheerumata a-tüvest
pärinevas vormis Koorme.

sid-partitiiv esineb:

- 1) Thor Helle ja Hupeli grammatikates kontraheerunud a-tüve-
dest vormis taewa{id};
- 2) mõnedes nii lühi- kui pikavärtelistes kontraheerunud
e-tüvedes (Könne{id}, mötte{id});
- 3) ühel juhul Hornungi grammatikas kontraheerumata i-tüve-
lises vormis We{ki{id};

sid-partitiivi tuleb esile üksikutes kolmesilbi-
liste a-, e- ja i-tüvede näidetes. Tänapäeva kirjakeel ei
kasuta siin vastavat formsiit, välja arvatud kahe- ja kolmesilbili-
seks lühenenud esmavärtelised tüved (pere-tüüp).

Nagu eelnevalt vaadeldud sõnatüüpide puhul, esineb ka kõne all oleva ajajärgu kolmesilbiliste tüvede plaurali partitiivi tarvituses rida paralleelvorme ja kõikuvusi. Võrreldes kahesilbiliste tüvedega on siin olukord produktiivsete formansite osas aga siiski mõnevõrra stabiilsem.

Läbitöötatud materjali põhjal selgub, et plaurali partitiivi tarvitamine hakkab eesti kirjakeeles juurduma XVII sajandi lõpus. Mainitud vormide kasutusele võtmisega varasemate nominatiivi vormide asemel astub kirjakeel märgatava sammu rahvakeelele lähemale. Plaurali partitiivi vormide käsitlemine ja kasutamine vaatluse all olnud perioodil on aga sama kõikuv ja väljakujunemata kui kogu ajajärgu kirjakeel üldse.

Rohked murde- ja paralleelvormid saavad alguse eelkõige Hornungi grammatikast. Järgnev Thor Helle keeleõpetus ühtlustab oma normeeriva kallakuga muuhulgas mõnevõrra ka plaurali partitiivi, jättes kõrvale rea eeskätt kirde-eesti rannamurdele omaseid sõnakujusid. Sellele vaatamata sisaldavad nii viimati mainitud grammatika kui ka Hupeli keeleõpetus eriti kahesilbiliste tüvede osas veel küllaltki murdelisi paralleel-, ja isegi mõningaid rahvakeele struktuurile võõraid keelendeid.

Mis puutub plaurali partitiivi vormidele omaste korrapärasuste väljaselgitamisse ja reeglitamisse, siis

esimesi sellealaseid katseid on tehtud. Et aga esitatud juhised on liialt üldised - peale Hornungi üksiku märkme ik-tüübi suhtes ei jõuta kaugemale i- ja e-tüvede pluurali nominatiivi ja partitiivi üldise sõltuvuse konstateerimisest - , siis praktilist abi keeletarvitajaile on neist tähelepanekuist veel vähe.

Teoreetilistes seisukohtades esineb ajajärgu lõpu vaadetes võrreldes algusega rahvakeelsuse seisukohalt isegi tagasiminekut. Hornung märgib näiteks, et pluurali partitiivi vorme võib, vaatamata nende mitmekesisusele, siiski "kindlaks määrata". Thor Helle mainib vaid, et vastavad lõpud on väga mitmesugused ja lisab märkuse, et kes neid kasutada ei oska, võib kõigil juhtudel tarvitada ka sid-partitiivi. Hupel lubab muulastest keeleõppijaid veelgi kaugemale minna ja kasutada pluurali akusatiivi asemel ka pluurali nominatiivi vorme. Vastavat arengujoont kroonib aga Arveliuse seisukoht, mis "puhta mõistuse" nimel koguni nõuab, et "igasuguse aluseta" tarvitatud vokaal- ja eid-, aid-, äid-lõpud kõrvale heidetaks ja järjekindlalt pluurali nominatiivi kujulisi vorme tarvitataks.

Viimased seisukohad, mõeldud eelkõige kõnekeeles rakendamiseks, ajajärgu kirjavara keeles siiski järjekindlalt ei kajastu. Kirjakeele praktiline tarvitamine ühtib siin üldiselt küllaltki sageli keeleõpetuste paradigmanäidetes otseselt antud vormidega, peegeldades nii viimaste rahvakeelseid jooni kui vigu.

Muidugi leidub ka mõningaid kõne all olnud keelen-

deid, mis, üldiselt siiski vähestel juhtudel, esinevad kas ainult teoreetilises või praktilises käsitluses, nagu vormid Jummaluid ~ Jummalud, Wallatumme, Wikkatimmi, Kindiid, Kirwiid, Wöri, habbemed ainult vaadeldud grammatikais, kujud taewalikko, Kiwwi, Tölneri, pire ainult kirjanduse keeles.

Mis puutub plaurali partitiivi vormide rahvakeelsesesse tausta, siis ühtib see ajajärgu kirjakeele üldtendentsiga baseeruda eelkõige põhja-eesti keskmurdel. Seejuures esineb aga XVII sajandi lõpul rida ebatavalisi vorme, nagu Leibi, Ratlotimmi, Wöri, Honi, Kaldo jt. Viimased sarnlevad kõige enam kaasaegse kirde-eesti rannamurdega, mille jooned XVII sajandil ulatusid tänapäevast mõnevõrra lõuna ja lääne poole. XVIII sajandil näib seoses Thor Helle grammatika ja piibli keele aluseks võtmisega ka plaurali partitiivi tarvitamisse juurduvat teatavaid läänepoolseid sugemeid, nagu a-partitiivi ulatuslikum kasutamine kirjanduse keeles jne.

Märgitav on, et eriti XVII sajandi lõpust pärinevate plaurali partitiivi vormide seas leidub mõningaid keeleajalooliselt vanemaid kujusid, nagu id-formans ühesilbilistes diftong- ja ü-tüvedes (koid, Süüd), u- ~ o- ja võimalik ka, et i-tüvede häälikusaaduslikke vokaalseid formanseid (lindo, Kuninglikko, Kiwwi), vokaalset formansit neljasilbilistes tüvedes nagu Wallatumme, Wikatimme jne., mis peale kahesilbiliste u- ~ o-tüvede o-formansi XVIII sajandi alguse kirjakeeles on enamasti kadunud.

Kogu plaurali partitiivi vormide tarvitamise kõiku-
vuse ja kirevuse kõrval on aga ajajärgu jooksul siiski
märgata ka teatavate järjekindlate tendentside kujunemist.
Viimaseid ilmneb eelkõige selliste vormide puhul, mille
tarvitamine põhja-eeesti rahvakeeles, mõnikord ka ainult
selle keskmurdes, on võrdlemisi ühtlane. Nii võib suhte-
list järjekindlust märgata rea kahe silbiliste a-tüvede
o- (resp. u-), samuti i-formansi kasutamises, e-tüvede
i-formansi ja kolme silbiliste a- ning u- - o-tüvede aid-
ja uid-formansi tarvitamises. Mainitud vormide esinemus,
mis püsib ka kaasaegses traditsioonis, on seega rahvakee-
le eeskujudel kujunenud välja juba XVII sajandi lõpu
ja XVIII sajandi kirjakeeles.

III

PLUURALI PARTITIIV XIX SAJANDI
ESIMESE POOLE KIRJAKEELES
(1813 - 1857)

XIX sajandi esimene pool on ajajärk, mil kapitalismi arenemisega kujunenud uues ühiskondlikus olukorras asutakse järk-järgult murdma eesti kirikukirjanduse senist ülemvalitsust ja selle keele traditsioone.

Euroopa keeleteaduses juurdub XIX sajandi esimesel poolel induktiivsel uurimismeetodil põhinev võrdlev-ajalooline käsitus. Viimane hülgab keskaegsed kõigi keelte jaoks ühtsed vaatlusalused ja nõuab iga konkreetse keele uurimisel lähtumist temast endast ja sugulaskeelte võrdlevat arvestamist.

Vastavad seisukohad, hoolimata nende rakendamise poolikusest, ei jätnud oma positiivset mõju avaldamata ka eesti keele käsitlusele.

Kuigi muulastest pastorkonna ja keelehuviliste enamiku otseseks taotluseks oli ajakohase parandatud eesti kirikukeele loomine, aitasid mitmedki nende tööd rajada alust juba eesti keele tõeliselt teaduslikuks uurimiseks ja isegi arendamiseks.

Uudsetele lähtealustele toetudes tunnistatakse "Beiträge'de" päevil senine eesti keele teoreetiline käsitus võõrapäraseks ja varasem kirikukeel puruvigaseks. Ühtlasi asutakse samal ajal teed tasandama eesti rahvusliku

kirjakeele kujundamiseks. Viimasele alustugede rajamisel on oluline osa juba eestlaste hulgast võrsunud haritlastel, nagu Masingul, eriti aga Faehlmannil ja Kreutzwaldil, kelle eesti keele tundmine ja suhtumine sellesse olid oluliselt erinevad nii varasemate kui ka enamiku kaasaegsete muulastest kirjameeste omast.

Muntunud tingimustes hakatakse eesti keele grammatilist struktuuri nägema hoopis uues valguses. Käänete käsitlemisel on siin kõigepealt äratanud tähelepanu küll viimaste semasioloogiline külg. Vastava analüüsi tulemuseksena märgitakse üsna aegsasti, et nii senise akusatiivi kui ka teiste objektikäänete funktsioonid ei ole kaugeltki indo-euroopa keeltega ühtivad.

A. F. K n ü p f f e r ¹, kes esimesena asub mainitud küsimust uurima, püüab sellele lahendust leida eesti käändevormide jaotamisega määratud ja määramata deklinatsiooni, nagu need esinesid ka J. Strahlmanni soome keele grammatikas². Määramata deklinatsiooni kuulusid selle järgi ainsuse ja mitmuse akusatiiv ja i-mitmuse käänded.

Teistsugusele seisukohale asub aga J. F. H e l l e r, kelle arvates ei ole esimesed kolm käännet mitte "tõelised", vaid nn. konstruktsioonikäänded (st. vormid), millest igauht võidavat, vastavalt määratuse astmele, tar-

¹ Vrd. A. F. K n ü p f f e r, Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache, Reval [1817], lk. 7.

² Vrd. J. S t r a h l m a n n, Finnische Sprachlehre, Petersburg 1816, lk. 16 - 17.

vitada kord nominatiivselt, kord genitiivselt, kord akusatiivselt. Ükski neist ei näitavat aga otseselt oma nime kohast suhet¹.

Vastavaile nn. konstruktsioonikäänetele annab Heller nimetused definitivus, relativus ja indefinitivus, millest viimane märgib partitiivi.

Võttes käsitluse alla pluurali partitiivi morfoloogilise külje, tuleb siin meenutada, et vaatamata reale uudsetele mõtteavaldustele oli kuni vaadeldava ajajärgu neljakümnendate aastateni ainukeseks keeleõpetuseks A. W. H u p e l i grammatika "Ehstnische Sprachlehre", mis ilmus 1818.a. teises trükis. Viimase deklinatsiooniõpetus ühtib täielikult eelmise väljaandega. Esimesest trükist erinevalt on aga sõnaraamatus toodud siiski ka mõningaid morfoloogilisi vorme, mis vähesel määral pakuvad grammatika paradigmadele täiendavat materjali.

Esimeseks, kes pluurali partitiivi morfoloogilise külje kohta avaldab uudseid mõtteid, on K. J. P e t e r - s o n. Oma kirjutises "Ueber den Gebrauch des Nom., Gen. und Acc. bei einem Verb" "Beiträge'de" XII köites analüüsib temagi objektikäänete tarvitamist ja peatub seejuures ka pluurali akusatiivi vormide moodustamisel.

¹ Vrd. J. F. H e l l e r, Versuch über das Wesen u. den Gebrauch der ehstn. Casen, bes. d. sogen. Nom., Gen. u. Acc., Beitr. XV, Pernau 1822, lk. 3, 8, 9.

Sarnaselt Knüpfferiga jagab Petersongi käänevormid määratud ja määramata deklinatsiooni. Viimase pluurali akusatiivi üldise lõpuna toob ta -sid, mis liidetavat singulari akusatiivi määramata vormile (s.o. sg. partitiivile), kui viimane lõpeb vokaaliga, nagu ödde - öddesid ja genitiivile, kui singulari akusatiiv lõpeb konsonandiga.

Singulari akusatiivi aluseks võtmise osutab, et Peterson on märganud korrapärasust, mille järgi laadiva-helduse puhul pluurali akusatiiv (resp. partitiiv) on tänapäeva mõiste järgi alati tugevas astmes.

Väärale teele on Peterson sattunud aga oletuses, et id-vormid, nagu jummalaid ~ jummalid jne. pärinevad algkujust jummala - § = id, milles s on kadunud.

Eriti tähelepanuväärne on Petersoni käsitluses aga see osa, milles ta toob esile kindla seose ainsuse tüvevokaali ja pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) formansi vahel. Kuigi mainitud reegel jääb puudulikuks, on Peterson XIX sajandil esimene, kes vastupidi Hupelile osutab juba teatavatele korrapärasustele pluurali partitiivi moodustumises.

Möödamannes tuleks antud ühenduses mainida ka J. R o s e n p l ä n t e r i seisukohta¹, milles ta teeb ettepaneku tarvitada pluurali akusatiivis (resp. partitiivis)

¹ Vrd. J. R o s e n p l ä n t e r, Ueber die Declination der eh^ftni^fchen Familien = oder Zunamen, Beitr. XVIII, Pernau 1827, lk. 41, - 49.

vis) kõigist perekonnanimedest vaid sid-lõpulisi vorme, nagu Lut*l*i*l*id, Naeli*l*id jne. Mainitud ja teisigi sabloonseid käändemorfeeme rakendades tahab autor sel viisil vahet teha üld- ja pärisnimede vahel.

Ilmselt on mainitud seisukoha ülesandeks kergendada siiski eeskätt sakslaste vaeva eesti isikunimedele sobivate käändevormide leidmisel.

Eelnevalt nimetatud väiksematele kirjutistele lisanduvad alles sajandi keskel deklinatsiooniküsimusi ulatuslikumalt puudutavad tööd. Viimasteks on E d. A h r e n s i keeleõpetus "G r a m m a t i k d e r E s t n i s c h e n S p r a c h e" (1843, II tr. 1853) ja F. R. F a e h l - m a n n i Õpetatud Eesti Seltsi Toimetistes avaldatud kirjutis "U e b e r d i e D e c l i n a t i o n d e r e s t n i s c h e n N o m i n a" (1844), mis ilmusid peaaegu üheaegselt, valmides sealjuures teineteisest täiesti sõltumatult.

A h r e n s i grammatika on esimene põhiliselt rahvakeelest lähtunud keeleline käsiraamat. XIX sajandi alguse soome keele grammatikaid eeskujuks võttes on siin suhteliselt laialdasele näitematerjalile tuginedes osatud üsnagi ulatuslikult näha eesti keele struktuuri peamisi jooni. Rahvakeelse aluse osas on autor lähtunud kuusalu maamurrakust, mis võrdlemisi tüüpiliselt esindab põhja- - eesti keskmurret. Ahrensi enda iseloomustuse järgi ilmnevat murdelisi erinevusi vaid eesti keele sõnavaras,

sõnade muutmine olevat aga kõikjal ühesugune¹.

Deklinatsioonõpetuse osas toetub Ahrens Helli seisukohale, mille tõttu temalgi on partitiivi nimetuseks indefinitiiv. Eriti mitmekesiseina iseloomustatakse viimase pluraalseid vorme, mis tuletatavat "... singulari definitiivist, relatiivist või indefinitiivist. Esimesel juhul lõpeb ta ühega neljast vokaalist, teisel juhul id- ja kolmandal juhul sid-lõpuga. Lõpp -id moodustab a- ja u-ga diftongi, e ja i aga kaovad selle lõpu ees"².

Oma ulatusliku näitematerjaliga on Ahrensi grammatika õieti esimene käsitus, kus leidub näiteid noomeni enam-vähem kõigi tüüpide kohta. Seejuures on autor Petersoni juhendeid edasi arendades ja täiendades toonud juba üsnagi üksikasjalised reeglid pluraali indefinitiivi mitmesuguste vormide moodustamiseks.

Oluliseks teguriks, mis määrab ühe või teise "lõpu" rakendamise, on siin Ahrensi käänamissüsteemi põhialuste järgi sõna silpide arv. Selle kõrval on arvesse võetud aga ka ainsuse tüve ja mõnikord veel esimese silbi vokaali.

Üsnagi õigesti selgitab Ahrens üldiselt ka eesti keele rõhuolusid, ei oska aga näha nii viimaste kui ka kvantiteedisuhete osa pluraali partitiivi vormide kujunemises.

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₂, lk. 2.

² E. A h r e n s, GES₁, lk. 30.

Nähtavasti eeskätt mainitud asjaoludest tingituna esineb kõne all oleva keeleõpetuse valdavas osas rahva-keelele vastavate näidete kõrval siiski ka mõningaid selliseid pluraali partitiivi vorme, mis eesti keele grammatilise struktuuri seaduspärasuste seisukohalt on väärad.

Ahrensi grammatika teine trükk ei too kõne all olevas küsimuses oluliselt uut. Mainitav on siin uue kirja viisi tarvitusele võtmine, kusjuures sõnalõpulist lahtise silbi u-d hakatakse ka kirjas tähistama (varem -o). Endiselt jäädakse aga õ märkimisel grafeemi ö juurde.

Väärtuslikke teoreetilisi üldistusi on lisanud pluraali partitiivi käsitlusse F a e h l m a n n i eesti deklinatsiooniopetust puudutav kirjutis.

Faehlmann tundis eesti keelt nii praktiliselt kui teoreetiliselt kahtlemata paremini kui ükski varasem eesti kirjamees. Oma keeletarvituses toetus ta kindlalt põhja-eesti keskmurdele kui tema arvates kõige puhtamale ja laiemalt levinud dialektile¹.

Pooldades nagu Petersongi Knüpfferi seisukohta definiitse ja indefiniitse deklinatsiooni olemasolu suhtes, peab Faehlmann viimase kategooria pluraali akusatiivi (resp. partitiivi) eesti vormiõpetuse kõige raskemaks käändeks². Oma uurimise resultaadina tahab ta aga näidata, et

¹ Vrd. F. R. FÄHl m a n n, Verh. ⁶⁶⁶kd. I, v. 3, lk. 20.

² Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op.cit., lk. 30.

ka selle tema enda väljenduse järgi seni reeglistamatuks peetud vormi moodustamises "valitseb kindel korrapärasus nagu kõikjal eesti keeles"¹.

Olles üksikasjaliselt tutvunud tüve muutumise küsimustega, on Faehlmann jõudnud otsusele, et indefiniitse deklinatsiooni pluurali akusatiivis säilib tüve astmevahelduse korral alati "tüvevorm" (starre oder Stammform)².

Vastavalt sõna tüvevokaalile, silpide arvule ja rõhule võivad pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormid moodustuda "lõppude" -a, -e, -i, -u, -id, -si ja -id abil, millest viimane tüvevokaaliga liitudes kujundab diftongi³ (järelhikult -aid, -eid, -uid).

Seejuures on Faehlmann esimesena lahendanud ka küsimuse, millal on pluurali partitiivis "vokaal-", millal pikem, s.o. "id-lõpp". Käsitledes üldiselt täiesti õigesti eesti keele rõhusuhete sõltuvust silbi positsioonist, konstateerib ta: "Kui nimetatud akusatiivi lõpp langeb rõhulisse, s.o. esimesse või kolmandasse silpi, siis on ta vormilt pikem: päid, ... ; illu{aid, Langeb ta aga rõhutusse, s.o. teise või neljandasse silpi, siis on lihtne vokaal: kiwwa, {anta, ... inime{si, willet}u{si}"⁴.

¹ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, Verh.⁶⁶⁶ kd.I, v.3, lk.15.

² Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 30, 55.

³ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 30.

⁴ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 57.

Eelneva kõrval on Faehlmann aga märganud, et ka reas kahe silbilistes sõnades tuleb ette pikem, s.o. "id-löpp". Viimase esinemust on ta seletanud üsna õigesti järgmiselt: "Kui hääldamisel tekib konsonantide kuhjumise tõttu, eriti kui samal ajal vokaal on pikk, esimesel silbil peatus (kestab nagu kahe silbi hääldamise aja), siis on teine silp samuti rõhuline ja muutelöpp kohaldub viimase järgi"¹. Vastavate näidete hulgas esitatakse ka paksu-satiivi vormid aastat, aastaid jne.

Seejuures on Faehlmann vastavate varem kolmesilbiliste kontraheerumata tüvede ebakorrapärasusi selgitanud isegi otseselt sisekaoga, mille puhul "väljalangenud vokaal mõnel määral veel arvestatav on ..." ², Näidetena esitatakse katlaid, aknaid, millest aeglustatud hääldamisel (in gedehnter Rede) esinevat veel vorme nagu akkenaid jne.

Töö lõpposas avaldab Faehlmann ka oma seisukoha sid- ja si-formansite suhtes. Viimased erinevad tema arvates ainult selle poolest, et sid on rõhutatud, si aga lõdvalt hääldatud. Mis puutub mainitud formansite tarvitamise, siis autori seisukohalt on nende kasutamine paratamatu ainult kahe silbilistes u-tüvedes ³.

¹ F. R. F ä h l m a n n, Verh.⁶⁶⁶, kd. I, v.3, lk.41.

² F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 47.

³ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 57.

Muuhulgas on Faehlmann rõhutanud ka, et vastavat sid- ~ si-formansit ei tohi segamini ajada ne-, us-, is- ja as-tuletiste samasuguste "lõppudega"¹. Vastav märkus annab tunnistust sellest, et nimetatud juhul on s loetud orgaaniliselt tüvve kuuluvaks, nagu see tegelikult õige ongi.

Üldiselt ei poolda Faehlmann sid- ~ si-formansi ulatuslikumat kasutamist. Ta peab seda omaseks eeskätt sakslaste keeletarvitusele ja kahetseb, et viimane kipub ulatuslikumalt tungima ka rahvakeelde². Juhul, kui vähese keeleoskuse tõttu ollakse sunnitud sid-~si-lõppu appi võtma, kasutatagu seda vähemalt tugevas astmes, seega nahka{id} (mitte nagu Hupel nahha{id})³.

Üldiselt viib Faehlmanni kõne all olev töö eesti keele pluurali partitiivi teoreetilist käsitlust tubli sammu võrra edasi. Tuleb tõeliselt kahetseda, et autor ei jõudnud vastavat artiklit, nagu tal oli kavatsusel, grammatikaks kujundada.

Faehlmanni hilisemate tööde osas on mainitav, et artiklis "Maanerkht rag zur Declinatioⁿ s- l e h r e" (1846) on kõne all olevat käänat soovitatud nimetada indefinitiiviks⁴.

¹ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, Verh.^{GEG}, kd.I, v.3, lk.57.

² Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 61.

³ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, op. cit., lk. 57.

⁴ Vrd. F. R. F ä h l m a n n, Verh.^{GEG}, kd.I, v.4, lk.31.

Mis puutub pluurali nominatiivi vormide kasutamisse pluurali partitiivi asemel, siis ajastu teoreetilistest käsitlustest toob selle ainult eelneva perioodi seisukoh- ti kajastav Hupeli grammatika. Kirjanduse keelest on aga vastavad vormid visad kaduma. Teatavaid sageli tarvitatud piibellikke väljendeid ja viimase stiili matkivaid kon- struktsioone võib leida kogu vaadeldava perioodi kestel.

Viimaseid tuleb ette kõigepealt mitmete muulastest autorite keeletarvitusel, nagu see on küllalt tüüpiline Holtzile:

... kui Jakob ... hobbosed jotis (... L, 41),

... õppetama teid Römud tundma ... (L, 99);

vähemas ulatuses aga ka Mannteuffelile:

... höin pu al marjad ... (APV, 16),

... tullin wannad nabred waatama ... (ib., 25)

ja teistele.

Üldiselt vähestel juhtudel pole sellest päris vaba aga eestlaste enestegi kirjakeel, nagu

P e t e r s. O kui röm^us on minno südda, need illusad taeva tähhed nähhes (LPK, 181);

M a s. ... et otse kui pasuna puhkujad keige mailmale need lured teud kulutawad, mis nende hälitsejad tei- nud (O, 15);

F r e u n d l. Ka õnnistan ma ommad lapsed (ML, 3) jne.

Kuigi kirikukeeles kinni olevatel autoritel esineb veel järgnevalgi perioodil taolisi konstruktsioone, on siiski kogu Faehlmanni ja ka Kreutzwaldi sajandi viie- kümnendate aastate keeletarvitus neist juba täiesti vaba.

1. ÜHESILBILISED TÜVED.

Ühesilbilistest tüvedest pakub vaadeldav periood, eriti kirjakeele tegeliku tarvitamise osas võrdlemisi piiratud materjali.

Kõne all olevatest sõnatüvedest suhteliselt vähesel arvul esile tulnud pluurali akusatiivi näidetes domineerisid eelneval ajajärgul id-lised vormid. Ka H u - p e l i grammatika, samuti viimase teise trüki sõnaraamatu osa tunnevad ainult paari sid-partitiivi vormi, nagu wõid (ES₂, Wb., 289), teid (ib., 242), nende hulgas i-listest sõnadest vaid kliid ~ klieid (ib., 88).

Sarnaselt eelnevaga on A h r e n s k i üldreeglinina maininud, et sellised ühesilbilised tüved, mille relatiiv (resp. genitiiv) on definitiiviga (resp. nominatiiviga) sarnane, saavad pluurali indefiniitivis "id-lõpu"¹. Otseste vastavate näidetega maid, päid, on samas grupis esitatud ka sõnad, nagu ku, õ, lo, te ja ka pü, lü, tüi, koi, kae, tui, wäi, wõi (GES₁, 37).

Märgates aga nähtavasti, et rahvakeel ei tarvita siin real juhtudel id-vormi, mainib autor, et tänapäeval moodustavad mõningad vastavad sõnad pluurali indefiniitivi -sid abil, seega: kaeid, koiid, nõuid, püid, loiid, lüid, teid, töid, tuiid (GES₁, 37).

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 37.

Viimaste põhjal võib teha järelduse, et vastavat analoogialõppu esineb kõigepealt diftong- ja ü-tüvedes, võib esile tulla aga ka teistel juhtudel.

Seega on Ahrens esitanud nii id- kui sid- partiitiivi, jätnud nende tarvitamise vahekorra aga täpsemalt määratlemata.

Mainitud id-vormide eelistamine kestab ka F a e h l- m a n n i kirjutises, kus vastava tüübi kohta üeldakse, et "-id liidetakse vahetult sõna tüvele, kusjuures viimane tüvevokaaliga koos moodustab diftonge ..."¹. Näiteist nagu maid, loid, kuid, päid, öid ja ka püid, füid (Verh., 58) selgub, et vastav reegel kehtib pika a, o, u, ä, ö ja ka u puhul. Brandina üldisest esinemusest on vaid kaks sõna si-lised: töi ja teji (Verh., 58).

Eelneva grupi näidete hulgas leidub ka paar diftongtüvelist vormi, mis samuti on id-lised, nagu täid, koid, tuid (Verh., 58).

Faehlmanni esitatud diftong- ja ü-tüveliste näidete puhul kerkib küsimus nende vahekorrast tema kaasaegse rahvakeelega. Eelneval perioodil esitas mäletatavasti Hornung, kelle keeletarvitus pärineb ilmselt Faehlmannile tuntud murdealade lähedusest, mitmeid vastavaid vorme (vrd. lk. 60-61). Vaadeldaval ajajärgul on ka Ahrens toonud kõne all olevaid tüvesid id-liste vormide grupis. Nii näib täiesti võimalikuna, et ka XIX sajandi alguse rahvakeel on tundnud

¹ F. R. F ä h l m a n n, Verh., kd. I, v. 3, lk. 58.

Kirde-Eesti alal mõningaid taolisi vorme. Viimaste ainuesinemus, nagu kõne all olevas kirjutises, ei ole aga tõenäoline. Usutavam on, et Faehlmann, pidades sid- ~ si-partitiivi ebasoovitavaks, valis siin murdekeele paralleelkujudest vaid ühe vormi ja püüdis antud juhul kirjakeelt teadlikult suunata rahvakeelest ulatuslikumale id-partitiivi kasutamisele.

Vaadeldava perioodi kirjandus pakub eelneva ajajärguga sarnaselt ühesilbiliste tüvede pluurali partitiivi näiteid vaid suhteliselt väikese arvu korduvalt esinevate sõnade kohta.

Pluurali partitiivis -id. Nii nagu teoreetilistes kirjutistes, on ka kirjanduse keeles leidunud näidetes id-partitiiv pika vokaaliga lõppevates tüvedes kõige sagedasem.

H o l t z puid (L, 131); R o s e n p l. luid (Beitr. XI, 116), maid (ib., 154); M a s. maid (PV, 53; MN 1821, 287¹), puid (O, 5; MN 1821, 6, 135), haid (MN 1821, 13, 259); P e t e r s. tammipuid (LPK, 175), haid (ib., 177); M a n n t. haid (VN, 46; APV, 7); S o m m. toid (LL, 63); F r e u n d l. haid (PA, 11), puid (ib., 11), puid (ib., 80); J a n n s. truid (St. II, 17); L o s s. puid (Kr. I, 27); M e y. maid (Kr. II,

¹ Khesoleva ja kõigi järgnevate ajalehest "Marahwa Näddala-Leht" võetud näidete puhul on viidatud nimetatud väljaande lehekülgede üldpaginatsioonile.

133), puid (ib., 105); K r e u t z w. luid (VK, 31),
wiljapuid (S I, 17), einamaid (ib., 20), ärjapäid
(VK., 6).

Vastavaid vorme on tulnud otseselt esile a-, u-,
ä- ja ö-tüvedes.

Faehlmannil ja osalt Ahrensilgi leidunud i-lõpulise
diftongi ja ü-ga lõppevate tüvede id-listele kujudele ei
ole pakkunud kirjanduse keel ainsatki vastet.

Pluurali partitiivis -sid. Teoreetilises käsitluses
leidub antud juhul mõningaid sid-vorme vaid Ahrensil. Vas-
tavad näited pärinevad siin eelkõige diftongilistest, i-
ja ü-ga lõppevatest tüvedest.

Läbitöötatud kirjanduse keeles on nimetatud sõna-
kujusid harva esile tulnud.

M a s. nõuid (MN 1821, 76); E R K 1829 mähkmewoid
/20/; F r e u n d l. jahho - klid (PA, 11), täid
(ib., 46).

Mainitud väheste näidete põhjal võib osutada, et
sid-lised vormid on kirjanduses tõenäoliselt ainuesine-
muslikud diftongilistes ja i-ga lõppevates tüvedes (ü-tü-
vedest puuduvad läbiivaadatud teostes näited). Peale nime-
tatute on -sid tulnud esile vaid ühes ö-tüvelises vormis.
Üldiselt on pika vokaali puhul (välja arvatud i ja tõe-
näoliselt ka ü) sid-vormid seega haruldased.

Eelnevast selgub, et

id-partitiiv esineb:

- 1) teoreetilises käsitluses kõigis pika vokaaliga sõnatüvedes (piid, foid), praktilises tarvituses ei kuulu siia tõenäoliselt i- ja ü-tüved;
- 2) ainult teoreetiliselt mõningais diftongtüvedes (taid, koid).

si-d-partitiiv esineb:

- 1) mõnel määral teoreetilistes kirjutistes eeskätt diftongtüvedes (koiid, nöuid);
- 2) vähestel juhtudel ka pika vokaali puhul (püid, wöid).

si-partitiiv esineb:

- 1) mõnes näites Faehlmanni teoreetilises kirjutises (tösi, tesi).

Täiesti puuduvad näited ühesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvatest mitmesilbilistest sõnadest.

Üldistes joontes ühtib kõne all oleva perioodi ühesilbiliste tüvede pluraali partitiivi vormide esinemus eelneva ajajärguga. Siiski eelkõige Ahrensi grammatika näidete varal võib öelda, et id-partitiivi esinemissfäär on kirjakeeles hakanud mõnevõrra kitsenema.

2. KAHE SILBILISED JA NENDEGA ANALOOGILISELT KÄÄNDUVAD TÜVED.

Vaadeldava perioodi kirjakeeles esineb vähemal või rohkemal määral näiteid kõigist kahe silbilistest ja viimastega analoogiliselt käänduvatest sõnatüüpidest.

H u p e l i grammatika teine trükk kordab antud juhul täielikult esimese väljaande materjali. Mõningaid lisanäiteid pakuvad siin ainult sõnaraamatus antud morfoloogilised vormid.

Nii tuleb a-tüvedes o-partitiiv grammatikas esitatud esimese silbi a, i ja ö kõrval ühekordselt esile ka ä puhul, nagu kuär, -a -- käro (ES₂, Wb., 62), ei puhul - leibu (ib., 119) ja ilmselt vigase vormina ka o puhul - lops, -a -- lop{o} (ib., 128).

i-partitiivi vormidest antakse grammatika osas esitatud näidete kõrval ka lühivärtelised sõnakujud nis{i} (ES₂, Wb., 153) ja terri (ib., 244).

e-partitiivi kohtame varem esitatute kõrval veel lühivärtelises vormis ubbe - ubba{id} (ES₂, Wb., 259) ja esimese silbi e-ga sõnas wende (ib., 282).

Ainult sid-lõpulistena tulevad ette lühivärtelised vormid kodda{id} (ES₂, Wb., 89) ja kehha{id} (ib., 78).

Märgitav on, et grammatikas esitatud a-tüvede o-, i-, e-, sid- ja aid-listest vormidest viimast sõnaraamatus siiski ei leidu.

e-tüvedest tuuakse grammatika i-, e- ja sid-partitiiviga paralleelselt ka mõningaid a-lisi vorme, nagu läätja (ES₂, Wb., 111), tähta (ib., 235) lehtä (ib., 119) ja fulga (ib., 232), millest peale esimese on nimetatute kõrval olemas ka e-lised kujud. Ainult e-partitiiv tuleb peale grammatika näidete esile veel ka pluurali akusatiivi vormis ölge (ES₂, Wb., 160).

Reast pikavältelistest e-tüvedest on antud ainesinemusliku pluurali akusatiivi formansina -sid, nagu farefid (ES₂, Wb., 212), kelefid (ib., 77), hinge fid (ib., 43) ja ie fid 'hiisi' (ib., 53).

i- ja u- ~ o-tüvedest ei paku sõnaraamat oluliselt täiendavat materjali. Siingi tuntakse i-tüvedes a- ja sid-partitiivi, u- ~ o-tüvedes aga peamiste sid-liste vormide kõrval veel paari o-list ja a-list kuju. Mainitav on vaid, et i-tüvedes vormid käri fid (ES₂, Wb., 64) ja wärs, i - wärfelid (ib., 272) on antud ainult sid-kujulistena. Samuti on u- ~ o-tüvedes vormide rohtu fid (ES₂, Wb., 123) ja käsku fid (ib., 65) puhul jäetud mainimata nende grammatikas esitatud o-lised paralleelvormid (vrd. ES₂, 39, 41).

Hupel on viimane nimekam grammatik, kelle kahesilbiliste tüvede pluurali akusatiivi käsitus piirdub õigupoolest vaid näidisvormide esitamisega. Järgnevalt on hakatud välja selgitama ka kõne all olevate sõnakujude moodustamises kehtivaid korrapärasusi.

Pioneeriks sel alal, nagu juba mainitud, on P e t e r s o n, kes osutab otsesele sidemele singulari tüvevokaali ja pluraali akusatiivi vormi vahel. Kuigi tema arvates vastava käände üldiseks lõpuks on -sid, võidakse see ka ära jätta, kusjuures a muutub o-ks, nagu tibafid, tibo, samuti paelo, faio, jalgo; e - i-ks, nagu nori, furi, mehhi, pölwi; i - a-ks, nagu pütta, püsfa, hopa, fila, kiwwa või ka fili = fid - fila; o jääb o-ks; u-tüvedes tuleb esile ainult -fid (viimasel kahel juhul näited puuduvad)¹.

Antud lühikirjutise väheste näidete põhjal võib seega öelda, et Petersonil esineb kahe silbiliste tüvede pluraali akusatiivis vokaaliga lõppevat, sid-list ja ühel juhul ka aid-list partitiivi.

Eriti hinnatav on vokaaliga lõppevate vormide käsitus, mis, vaatamata oma puudulikkusele, paneb siiski aluse tänapäeva vastavale reeglile.

Küllalt arvukale näidete hulgale toetudes on vaatlusaluste vormide käsitlust süvendanud A h r e n s. Tema gi osutab ainsuse tüvevokaali ja pluraali indefinitiivi "lõppude" seosele, märkab aga sealjuures juba ka esimese silbi vokaali osa vastavas sõltuvuses. "Tüvevokaali a puhul", märgib Ahrens, "lõpeb pluraali indefiniitiv o-ga siis, kui sõna esimene vokaal on kõrge (a, e, i, ä, ö) ja

¹ Vrd. K. J. P e t e r s o n, Beitr. XII, lk.

e-ga, kui viimane on madal (o, u, ü)¹.

Antud reeglile täiesti vastavalt esineb o-partitiivi sid-liste vormide kõrval reas lühivältelistes tüvedes, nagu kallo, labbo, figgo, samuti sõnast kõwwa (GES₁, 43) - seega sarnaselt varasemate käsitlustega esimese silbi a, i, ja õ² puhul.

Järjekindlalt tuuakse o-partitiiv pikavältelistes tüvedes, mille esimeses silbis on a, nagu aio, kauno (GES₁, 34) jne.

Ülejäänud juhtudel on Ahrens põhireegli kõrval sunnitud osutama aga ka eranditele.

Nii on esimese silbi i puhul, nagu ridwo, riisto (GES₁, 34) esmakordselt juhitud tähelepanu ka erandsõnade grupile kingi, pitki, filmi (ib., 34).

Esimese silbi e-ga sõnades tuuakse vormid heino, leibo, aga ka hello, kello (GES₁, 34) kehro, kehwo (ib., 36). Seejuures osutatakse küll ka i-liste vormide võimalikkusele.

Esimese silbi õ puhul esineb kõigis esimese silbi tegeliku õ-ga sõnades o-partitiiv, hõlmo, põno (GES₁, 34) jne.

Peale eelnevate on Ahrens vastava reegli alla arvanud ka esimese silbi õ-ga sõnad (õto - GES₁, 34), tuues seejuures küll märkuse, et kuna õ [=o] asetseb "madalate" vokaalide piiril, siis on keelepruuk siin mõnevõrra ebakindel, tarvitatakse nii põro kui põre (GES₁, 34) ja

¹ E. A h r e n s, GES₁, lk. 34.

² E. A h r e n s märgib õ-d veel õ-ga.

üldisest reeglist kõrvale kalduvalt ka pöide (ib., 35). Reegli järgi esineb o-partitiivi veel esimese silbi ä puhul, näiteks äio, käio (GES₁, 37) ja ka ämmu (GES₂, 38), käppo, pärno, ränko, wänto (ib., 34). o-liste vormide grupis tuuakse samuti sõna walli (GES₁, 47).

Seevastu esimese silbi "madala" vokaali puhul (o, u, ü) on a-tüvede plaurali indefinitiiv reegli järgi e-line. Vastavate näidetena esitatakse ubbe (GES₁, 44), koere, poege, kohte (ib., 35), ohre (ib., 36), kuhje (ib., 47), foje (ib., 37), nurke, muste samuti külme, fulde, rünke (ib., 35).

Nagu juba mainitud, võib aga ka esimese silbi ö puhul esineda e-partitiivi, seega pöide ja samuti põre (GES₁, 35).

a-tüvede plaurali indefinitiivi i-lisi vorme peetakse üldiselt harvadeks eranditeks, milliseid tuleb ette esimese silbi i-ga rühmas: kingi, pitki, filmi (GES₁, 34) ja ka sõnades iva, nisja (ib., 43), esimese silbi e-ga vormides: pesji (ib., 43), lehma, leppi, lesti, metji, leppi, wendi (ib., 34), samuti ä-ga vormis päiwi (ib., 34) ja lõpuks Ahrensi arvates palataliseeritud tüvedes: härgi, märgi, pergi (ib., 35).

Nagu selgub, esineb kõne all olevas sõnatüübis i-partitiivi eeskätt esimese silbi e ja ä puhul.

Seega on Ahrens i-liste vormide esinemissfääri andnud küllalt kitsa.

Lõpuks leidub Ahrensil peamiselt lühivärtelistes

a-tüvedes ka sid-partitiivi, nagu tubbalid (GES₁, 44) ja emmalid, millega analoogiliselt käänduvad veel sõnad, nagu külla, künna, märra, näsa (ib., 43) ja ka lubba, padda, radda, lõdda jne. (ib., 44). Teisevärtelistest a-tüvedest on mainitud, et tuleb tarvitada rublalid, mitte ruble (GES₁, 36).

Seega esineb Ahrensil a-tüveliste sõnade plaurali indefinitiivis o- (II trükis u-), i-, e- ja sid-lisi vorme.

e-tüvede esmavärtelised sõnad on toodud plaurali indefinitiivis sid-listena, nagu nimmelid, tõbbelid (GES₁, 48) jne., samuti teisevärteline laglelid (ib., 36). Kolmandavärteliste sõnade kohta on antud reegel, mille järgi plaurali indefinitiivi "lõpuks" on singulari nominatiivis palataliseerimata tüvedes -sid, nagu hinge^lid. Sama formansi saavad ka sõnad am, ang, kuk, öng, kõrb (GES₁, 35) jne. Toodud näited kuuluvad kõik ühetüveliste noomenite hulka.

Vokaaliga lõppevatest vormidest esineb Ahrensil antud juhul ainult i-partitiivi. Viimast kohtame lühivärteliste sõnade plaurali indefinitiivis, nagu käsli, lüsli, hanni (GES₁, 48) jne. Pikavärteliste tüvede grupis lubab Ahrens i-lisi vorme, nagu selgub, kahetüvelistes noomenites, näiteks keli ja viimasega analoogiliselt käänduvatest sõnadest hääli, leem, joon, äär (GES₁, 36); samuti õili 'õisi', küli ja eelnevatega samatüübilistest sõnadest hiis, kõis, paas, reis (ib., 36 - 37) jne.

Reeglipäraselt on pluurali indefiniitv i-line ka nendes sõnades, mille singulari nominatiiv on autori arvates palataliseeritud, seega: hirwi, jerwi, nurmi, parwi, lõlmi, lõrmi, kaski, kuuski, leski, lääski, lõlgi jne., samuti ht-listes laht, leht, täht ja ka sõnades kits, küps, lill (GES₁, 35).

Et äsja kõne all olnud sõnarühmas ei ole palatalisatsioon kaugeltki üle-eestiline nähtus, siis ei ole viimane sautnud tõmmata ka mingit kindlat piiri sid-liste ja i-liste vormide vahele.

Teistest e-tüvedest eraldi on Ahrens vaadelnud kahesilbilisi ne- ja s-tuletisi, mille pluurali indefiniitv on üldiselt id-line. Viimaste alla on paigutatud sõnade kune, luine, maine kõrval ka naene (GES₁, 47) naeid (ib., 61). Sõnast teine tuuakse siiski vorm teii (GES₁, 47).

Ka kahesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvate tuletiste osas on Ahrensi käsitus ebaühtlane. Teatavate sufiksrite, nagu -kene, -line, -mine ja mõningate neljasilbiliste ne-tuletiste puhul (innimene, esime) on autor märganud, et nende viimane silp on järjekindlalt rõhuta¹. Mainitud juhul pluurali indefiniitv "lüheneb id-lõpp i-ks"². Kõne all olevale reeglile alluvad nii sisekaota kui sisekaolised tüved, nagu innimene - mei ja samas grupis toodud allumine, ealine, eidekene,

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 18, 50.

² Vrd. E. A h r e n s, op. cit., lk. 50.

samuti jürgni ja viimasega koos esitatud sõnad keelmine, pealmine, lõuke (GES₁, 50) jne.

Teistsugune olukord valitseb aga lane- ja us-tule-tistes, mille eelneva rühmaga analoogilisi rõhusuhteid Ahrens ei ole märganud. Nimetatud tuletiste puhul on autor sõnade klassidesse jaotamisel ja käänamisel lähtunud ainult silpide arvust. Nii on neljasilbilised sisekaota tüved Somelane, Wennelane (GES₁, lk. 50) paigutatud innimene-tüüpi, kus "-id lüheneb i-ks", kolmesilbilised sisekaolised tüved waenlane, Letlane, Muhtlane tuuakse aga tüüpsõna pattune - -tuid all - seega id-liste vormide rühmas.

Samasugune käsitlus kordub ka us-tuletistes. Siingi on esma- ja teisevältelistest tüvedest toodud pluurali indefinitiivis i-line vorm, nagu koggodus - -dui, millega analoogiliselt käänduvate sõnadena on esitatud äppar-dus, allandus, armastus jne. (GES₁, 49). Seevastu sisekaolised (kolmesilbiliseks lühenenud) us-tuletised, nagu haigus, ahnus, argus, heldus, julgus, nende hulgas ka terwis (GES₁, 39) (Ahrens on nimetanud neid abstraktseteks sõnadeks) on paigutatud kolmesilbilise harjas - jallus--tüübiga ühtsesse klassi. Vastava silpide arvul põhineva jaotuse alusel on pluurali indefinitiiv siin järjekindlalt id-line, nagu haiguid (GES₁, 39) jne.

e-tüvede kohta on märgitav veel, et Ahrensil käänduvad sõnad pilve, räime, taine (GES₁, lk. 45) kohalikule

murdele vastavalt kolmesilbiliste tüvede eeskujul (vrd. lk. 234).

Eelnevast selgub, et Ahrens on seega kahesilbilistes e-tüvedes toonud i-, sid- ja ka id-partitiivi, käsitletud pikemais sõnades i- ja id-partitiivi.

i-tüvedest esineb lühivärteliste sõnade osas vähe näiteid. Viimastest on tulli ja körri (GES₁, 43) paigutatud sid-lõpuliste gruppi.

Pikavärteliste tüvede kohta kehtib aga reegel, mille järgi vastavad palataliseerimata sõnad lõpevad pluurali indefinitiivis sid-ga, palataliseeritud aga a-ga¹.

Esimeste hulka kuulub seega näide hakkiid ja viimasega analoogilised vormid sõnadest jõhw, kep, läng, samuti mitmuslikest sõnadest kärid, rangid, tangid (GES₁, 35) jne. Seejuures on aga mainitud, et siin mitmetes sõnades võivad sid-liste vormide kõrval esineda ka a-lised, nagu keppa, tukka, tukka või pluurali indefinitiiv on ainult a-line, nagu pükja, wähka, hopa (GES₁, 35).

Palataliseeritud i-tüvede reeglipärane indefinitiiv on a-line, nagu arma, halla, kasja, poija, kotta, kulla, tonta jne. (GES₁, 35). Kuid siingi on toodud sõnu, mida tarvitatakse ainult sid-lõpulistena, nagu pil, lil, wil, talts, körb, samuti Ahrensi poolt võörsõnadeks nimetatud pruun, arft, kool, korw, müür, pood jne. (GES₁, 35).

Kahesilbilistes i-tüvedes tunneb Ahrens seega a-

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 35.

ja sid-partitiivi.

u- ~ o-tüvedes on lühivälistes sõnades pluraali indefinitiiv alati sid-line, seega jagguid (GES₁, 44), ladduid, millega sarnaselt muutuvad ka sõnad rahho, ello, tanno, karro (ib., 43).

Samuti on pikavälisteski u- ~ o-tüvedes reegli-
pärased vormid sid-lised, näiteks aeruid, samuti sõna-
dest kaew, laul, lip (GES₁, 35) jne. Sama formansi saa-
vad ka teisevälistes sõnad kahjo ja kaljo (GES₁, 43).
Siiski on ka mainitud juhul mõningatest u- ~ o-tüvedest
antud -sid kõrval veel a-lisigi vorme, nagu lasta, jada,
auka, hilpa, kimpa, kirpa (GES₁, 36).

Lõpuks tuuakse vokaaliga lõppevate pluraali inde-
finitiivi vormide hulgas ka vähesed o-lisi kujusid,
nagu takko, tango, peergo, lindo, filko (GES₁, 36).

Nagu selgub, esineb Ahrensil vaadeldavas tüübis
mõnel määral ka id-partitiivi. Nimelt on sõnad happo,
tõmmo, Trino ja ka kirjo (GES₁, 44) antud kolmesilbilis-
te tüvede grupis, mille järgi nende pluraali indefinitiiv
tuleks moodustada aastaid eeskujul.

Kaasrõhulise ik-sufiksiga sõnu on Ahrens käsitle-
nud nii kahe- kui kolmesilbiliste tüvede osas. Seejuures
on esimesel juhul tegemist vastavate kolmandavälistes
tüvedega, milles pluraali indefinitiivi lõpuna esitatakse
-sid või -si, nagu uklik - uid või ui¹. Samasuguste

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 38.

kaasrõhulise sufiksiga taletistena tuuakse veel sõnad aulik, heitlik, künnik (GES₁, 38) jne. Vastavate esma- ja teisevälteliste tüvede käsitluses on Ahrens maininud aga, et siin tuleb tarvitada si-lisi vorme sid-liste asemel¹, seega koddanik - -niku, samuti sõnadest äbbarik, allandlik, kaswandik, ilmalik (GES₁, 49) jne.

Kahesilbilistest u- - o- tüvedest on Ahrens andnud seega sid-, a-, o- (II tr. u-) ja id-partitiivi; ik-sufik siga taletistest sid- ja si-lisi vorme.

Nagu eelnevast selgub, on Ahrensi käsitlusosaluste sõnade kohta esitatud materjal üldiselt rohke ja tihe, haarates esmakordselt peaaegu kõiki kahesilbilisi ja viimastega analoogiliselt käänduvaid sõnatüpe.

Erinevalt eelnevatest grammatikatest on siin toodud üsnagi üksikasjalised reeglid pluurali indefinitiivi (resp. partitiivi) moodustamiseks. Kuigi viimased osutavad praktilise tarvitamise seisukohalt sageli veel raskepäraseks, on püütud nende abil normeerida kõiki kahesilbilisi ja nendega analoogiliselt muutuvaid sõnatüpe. Seejuures esineb küll rahvakeele seisukohalt ka eksimusi. Viimased on tingitud eeskätt sellest, et Ahrens, tundmata eesti keele rõhu- ja vältesuhteid, on lähtunud mõnigi kord pluurali indefinitiivi "lõpu" määramisel mehhaaniliselt silpide arvust. Selle tulemusena esineb vääri vorme eeskätt ne- ja s- sõnadest, nagu naiid, hazuzid, on osuta-

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 49.

tud "id-lõpule" sõnade Mutlane, waenlane puhul jne.

Rea plaurali indefinitiivi (resp. partitiivi) kujude suhtes ühtib Ahrensi käsitus varasemas kirjakeeles välja kujunenud plaurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormidega. Seevastu si-partitiivi esitatakse eesti keele teoreetilises käsitluses siin esmakordselt. Vaatamata -si esinemissfääri piiratasele (ainult ik-tuletistes), tähendab see uue formansi kirjakeelde toomist ja seega viimase küllaltki arvuka paralleelvormide hulga suurendamist.

Käsitletud vormide murdelise tausta suhtes võib öelda, et need kuusala maamurrakuna enamasti ühtivad põhja-eesti keskmärde üldise unususega. Seejuures sisaldab grammatika aga ka põhja-eesti murrete arhailisi jooni, nagu vormid lindo, peergo, nähtavasti ka hani jt.

Kui vastavaid u- ~ o-tüvede plaurali partitiivi kujusid tuntakse vähesel määral veel tänapäevagi murdekeeles (vrd. lk. 74), siis häälikuajalooliselt samuti seaduspärastele hani ja taoliste vormidele ei ole läbitöötatud põhja-eesti murdematerjalid pakkunud vasteid.

Kõne all oleva sõnakujuga analoogilisi i-partitiivi vorme leidub ainult lõuna-eesti mardes:

vrd. H r g läppi 'lävesid' (M 41, 31), U r v lävi
(KKI M 267, 9); K a n niimi, tulli (K 17, 16); R ä p niimi
mi (M 23, 42); S e niimi, tüvi (M 28, 8); L e i tüvi
(AES 178, 11) jne.,

kusjuures küll tüvekonsonant on nimetatud murdealale omaselt gemineerunud.

Mis puutub Ahrensi plaurali indefinitiivi paralleelvormidesse teatava tüve piires, siis siin on püütud üsnagi üksikasjaliselt välja selgitada rühmi, millele on omased vokaallõpulised vormid, millele sid-lised jne. Üksiku sõnatüübi ulatuses on seejuures fikseeritud enamasti vaid üks formans, teatava tüve piires leidub seega aga rida paralleelvorme.

Nii näiteks on e-tüvede puhul püütud vägagi täpselt (hing-, keel-, järv-, leht- ja naine-tüübi eristamine) osutada, millisel juhul tuleb kasutada sid-, millisel vokaallõpulist ja isegi id-partitiivi. Rahvakeeles aga, nagu murdematerjalide jälgimine näitab, ei ilmne siin otsest rangeid vahesid hing- keel- leht- järv-tüübi plaurali partitiivi esinemuses. Enamikust sõnadest võidakse paralleelselt kasutada nii i- kui sid-partitiivi ja veel teisigi formanseid.

Plaurali indefinitiivi üksikute formansite tarvitamisjuhtude selgitamiseks on Ahrens püüdnud mõnel juhul (a- ja i-tüvedes) teoreetilises käsitluses esmakordselt toetuda ka palatalisatsioonile. Et aga autor ei ole suutnud palatalisatsiooni alati õigesti määrata, pole viimast kujunenud mingit usaldusväärset kriteeriumi plaurali partitiivi vormide moodustamisel.

a-tüveliste sõnade plaurali indefinitiivi vormide rägastiku reeglistamisel on Ahrens jõudnud üsnagi lähedale rahvakeeles esinevatele seaduspärasustele. Mõnes osas

on Ahrensi juhendid jäänud siin püsima ka tänapäeva pluurali partitiivi reegleis. Võttes arvesse, et ö alla mahuvad ka esimese silbi ö-ga sõnad, leidub siin meie kaasajaga võrreldes erinevusi peamiselt esimese silbi ä ja e puhul.

Ilmselt ei ole Ahrens osanud näha, et pluurali indefinitiivi (resp. partitiivi) vormi lõpphäälikut määrava tegurina on a-tüvedes mõnikord otstarbekohane osutada mitte esimese silbi üksikvokaalile, vaid diftongile (ei, hi). Mis puutub aga näidete leibo, käio kõrval esitatud vormidesse hello, kehwo, käppo, pärno, wänto jne., siis siin ei ole tõenäoliselt tegemist mitte vaid reeglile mугan-datud vormidega. Leidub ju nii Kirde-Eesti rannaalal kui kesk- ja idamurdeski mõnikord sõnakujusid, milles ootuspärase i- või e-partitiivi asemel tuleb esile u- - o-line vorm.

Vrd. V N g suõ, ju patju (M 78, 9); V a i orju (M 32, 18); T ü r kiŋgu, pärnu (K 21, 20); K o e ränkku senü (A.V.); P a l kiŋgu (K 38, 40); Ä k s pärnu (K 13, 14); T r m eksu, etsu (Tsitseritud E. Koff, Mitm. os., lk. 41 järgi); K o d männö (: männäd) 'kiefern', väntto (Kettunen, VKD, 202) jne.

Seega võib oletada, et ka Ahrensi vastavatel vormidel on olemas murdekeelne alus.

Märgitav on veel, et Ahrensil esineb a-tüvedes e-partitiivi esimese silbi ö ja ü puhul sõnades nagu külme, fülde, pöre, pöide. Kirjakeele varasem traditsioon,

samuti läbitöötatud murdematerjalid, võimalik küll, et nimetatud sõnavormide suhteliselt harva esinemuse tõttu, ei ole siin peale j-liste tüvede (tühje), pakkunud otse-seid vasteid¹.

Üldiseloomustusena võib öelda, et kõne all olnud grammatikas on püütud kahesilbiliste ja nendega analoogiliselt käänduvate tuletiste osas fikseerida rahvakeele mitmesuguseid eri vorme ka kirjakeeles. Seejuures avaldub üksikute sõnatüüpide pluurali indefinitiivi vormide kindlaksmääramises üsnagi tugev normeeriv tendents. Sõltuvalt aga mitmesuguste sõnakujude fikseerimisest ühe tüve piires, jääb kirjakeelt ühtlustav toime antud juhul Ahrensi käsitluses võrdlemisi nõrgaks.

Kahesilbiliste tüvede pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) arvukaid vorme on Ahrensigaga samaaegselt reeglistanud ka F a e h l m a n n. Viimanegi on osutanud kõne all oleva käände "lõppude" sõltuvusele ainsuse tüvest, a-tüvede puhul aga ka esimese silbi vokaalist. Kirjutise piiratud ulatuse tõttu ei ole esitatud näidete hulk alati just arvukas, üldiselt on käsitletud aga enamikku kahesilbilisi ja nendega analoogiliselt käänduvaid sõnatüpe.

Faehlmanni reeglite järgi on kahesilbiliste a-tüve-

¹ Vastavaid vorme leidub põhja-estli keelcalal küll mulgi murde vahetus läheduses.

de plaurali akusatiiv regulaarselt u-line. Näidetena esitatakse nii lühivärtelisi vorme kallu, kañu, ſiggu kui ka pikavärtelisi waldu, rindu, wõlgu, linu, aedu (Verh., 58) jne. Antud näitesõnades tuleb u-partitiivi esile seega esimese silbi a, i, õ ja enamasti ka ei puhul.

Mainitud üldreegli kõrval toob Faehlmann aga ka kolm nn. erandrühma, milles ta püüab reeglistada teistsuguste vokaalidega lõppevate vormide esinemust. Esiteks, selgitab ta, on heakõla tõttu esimese silbi u, ü ja o puhul "lõpuks" -e, nagu muñe, nugge, ubbe, samuti ſukke, kuhje, külme, tühje, okje, orje (Verh., 58) jne.

Teiseks - esimese silbi o- ja u-ga diftongide puhul võib plaurali akusatiiv lõppeda nii u-ga kui e-ga, seega nii laud-e kui -u, samuti sõnades raud, paun, õun jne. (Verh., 58). Lähemal vaatlemisel selgub, et kõne all olevasse rühma kuuluvad näited, milles u on diftongi järelkomponendiks. Diftongide ui ja oi puhul on aga mainitud, et siin on ainuesinemuslikuks "lõpuks" -e: kuiwe, koibe jne. (Verh., 58).

Kolmandas erandrühmas on plaurali akusatiiv i-line. Viimases on toodud, nagu selgub, varasematest ä-tüvedest pärinevad sõnad, näiteks ſepi, päwi - päwi, ſilmi, leppi, pikki jne. Eraldi on rõhutatud siin gruppi, mille genitiivis on g > j, nagu ärji, märji, ſelji (Verh., 58). Esimese silbi o-ga sõnadest on mainitud rühma paigutatud koeri ja poegi (Verh., 58). Sõnast leib on antud nii leibu kui leibi (Verh., 58).

Ainukesed sid-lised vormid a-tüvedes on kañu ja õmi kõrval esitatud vähem soovitatud paralleelkujud kanajid ja ema^jid (Verh., 57). Ainsa si-lise vormina tuuakse ill^aai (Verh., 57), millest lühem vorm olevat täiesti kadunud.

Seega esineb Faehlmannil a-tüvedest u-, e-, i-, sid- ja si-partitiivi.

Kahesilbiliste e-tüvede plaurali akusatiiv on i-line, nagu jüllⁱi (Verh., 56) õlgi, kaski, õni, jälgi (ib., 59), küllⁱi (ib., 56) jne. Selle kõrval, on öeldud, esineb aga kõigis vastavates sõnades mõnikord -i asemel ka -a, nagu j^alga, k^arga, õlga, kaska, tõr^aja jne. (Verh.,

a-partitiivi ei tooda ainult ne-tuletistes, nagu teⁱi, naiⁱi (Verh., 60). Viimased kuuluvad Faehlmannil eri deklinatsioonile, mis ei tunne antud juhul a-d.

Kahesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvate tuletiste plaurali akusatiivi vormid on aga alati i-lised, nagu iñimeⁱi, willet^asi (Verh., 57), õiguⁱi (ib., 59), warblaⁱi, jõrmilⁱi, illakeⁱi (ib., 60) jne.

Niisiis fikseerib Faehlmann kahesilbilistes e-tüvedes nii i- kui a-partitiivi, vastavates pikemates sõnades ainult i-lise vormi.

i-tüvede plaurali akusatiivi esinemus on Faehlmannil ühtlustatud. Kõigil juhtudel esinevad a-lised vormid, seega: kiwwa, kotta, keppa, poⁱsa, wähka jne. (Verh., 59). sid-formansiga tuleb kogu kirjutises esile vaid keppiⁱid (Verh., 57) kui ebasoovitava vormi näide.

u- ~ o-tüved moodustavad ainukesse grupi, kus pluurali akusatiiv on regulaarselt sid- ~ si-line, näiteks õnusi(d) (Verh., 42), maddusiid, aukusiid (ib., 56), kurkusiid, wörkusiid, lindusiid jne. (ib., 59).

Sama kehtib ka kaasrõhulise ik-sufiksiga tuletiste kohta, nagu kaamarikkusi(d) (Verh., 42). Siin, olgu märgitud, on Faehlmann viimased kindlalt eristanud kolmesilbilistest tüvedest (kirrikuid jne.).

Eespool käsitletust ilmneb, et Faehlmann on kahe-silbiliste ja nendega analoogiliselt käänduvate tüvede pluurali akusatiivi kohta esitanud üldiselt napid, kuid üsnagi kindlapiirilised reeglid. Viimaste põhjal fikseeritud vormid erinevad mitmeti varasemast kirjakeele tavast ja ka Ahrensi normidest. Samal ajal kajastub neis põhja-cesti keskmurre mitte vahetul, vaid ümbertöötatud kujul.

Jättes otsustavalt kõrvale vanemas kirjakeeles ja murdeis esinenud paralleelvormide enamiku, on autor fikseerinud siin teatava sõnatüübi pluurali akusatiivis real juhtudel ainult ühe kuju.

Võimalikult palju on püütud vältida sid- ~ si-vormide tarvitamist. Seejuures on vokaaliga lõppevat sõnakuju eelistatud isegi esmavältelises vormis emi. Milline oleks kujunenud aga nimi-, pada-, kalju-tüüpi sõnade pluurali akusatiiv, selle kohta puuduvad Faehlmannil näited.

Eesti keele teoorias on uudne si- ja sid-formantsite täiesti paralleelne esitamine. Mainitud seisukoht

andis õigustuse vastavate juba varem trükisõnas leidunud si-vormide otseseks kasutamiseks kirjakeeles, samal ajal rohkendas aga juba niigi arvukate paralleelvormide hulka.

Fachlmanni kirjutise põhjal võib arvata, et põhjaeesti murdeis tänapäeval vägagi sagedased si-vormid olid, kui mitte varem, siis XIX sajandi esimesel poolel keskmurdes juba küllaltki levinud.

Tähelepanu äratav, et Fachlmanni reeglid lubavad a-partitiivi ulatuslikumalt kui seda esineb eelneva perioodi kirjakeeles ja Ahrensi grammatikas. a-lised vormid on i-tüvedes täiesti üldised, i-liste kujude kõrval sagedased aga ka e-tüvedes. Viimasel juhul tunti a-partitiivi varem ainult üksikutest sõnadest (lehta, tähta). Võrreldes Lääne-Virumaa ja Ida-Järvamaa murdekeelega, kus a-partitiiv i-tüvedes ei ole kaugeltki ainuesinemuslik (vrd. lk. 28), e-tüvedes tuleb isegi võrdlemisi harva esile (vrd. lk. 26), on Fachlmann a-liste vormide kasutamissfääri tublisti avarama fikseerinud.

Eelneva perioodi tavast laialdasem on samuti e-partitiivi esinemus a-tüvedes. Nii näiteks on Fachlmann fikseerinud e-partitiivi ainuvormina ka esimese silbi ü puhul (külme jne.) ja paralleelkujuna juhtudel, kus u, o (näiteis vaid u) on vastavat tüüpi sõnade esimese silbi diftongi järelkomponendiks (laud-e ja -u).

Kaasaegse keskmurde põhjapoolseist murrakuist vastavaid näiteid otseselt registreeritud ei ole.

Üksikuks kirdeeesti rannamurdega ühtivaks jooneks

on vormi leibu kõrval toodud leibi (vrd. lk. 74).

Kokkuvõttes võib seega öelda, et Faehlmanni kahe- silbiliste ja viimastega analoogiliselt käänduvate tüve- de pluurali akusatiivi vormid baseeruvad üldiselt kesk- murde idamurrakuil, sisaldavad aga viimastega võrreldes tublisti vähem paralleelvorre.

Lõpuks on mainitav, et Faehlmann on õieti esimene eesti keele uurija, kel ei esine kõne all oleva sõnatüübi pluurali akusatiivi (resp. partitiivi) vormides rahvakeele struktuuri seisukohalt otseselt vigaseid keelendeid.

Järgnevalt antakse ülevaade kahe- silbiliste tüvede ja nendega analoogiliselt käänduvate sõnade pluurali parti- tiivi vormide kasutamisest vaadeldava perioodi kirjanduse keeles ja võrreldakse vastavat esinemust teoreetilise kee- lekäsitluse seisukohtadega.

a - t ü v e d.

Kahe- silbilised a- tüved.

Pluurali partitiivis -u ~ -o. Mitmed eesti keele grammatikaga tegelnud kee- leme- hed on XIX sajandi esimesel poolel püüdnud reeglistada pluurali partitiivi -u ~ -o esinemust a- tüvedes. Nii esitab Peterson käsitletava tüve pluurali akusatiivi vormi lõppvokaalina ilma reservatsiooni-

deta -o. Samasuguse üldreegli annab ka Faehlmann, kes toob siiski rea erandeid sõnadest, mille esimeses silbis on o, u, ü, samuti sõnadest, mille singulari genitiivis toimub tüvemautus g > j jne. Ahrens annab o-lise vormi esimese silbi a, e, i, ä, ja ö puhul, kuigi ka temal on seejuures erandsõnu.

Eelneva ajajärgu kirjakeele praktiline tarvitamine pakkus antud juhul o-partitiivi näiteid esimese silbi a, i, ö [=ö] ja ei-ga sõnadest.

XIX sajandi esimese poole kirjanduse keeles leidub nii lühi- kui pikavärtelistes a-tüvedes u- ~ o-lisi vorme üsnagi järjekindlalt neil juhtudel, kui esimeses silbis on a, i, ö, ei, harukordadel aga ka siis, kui esimeses silbis on o või ä.

Esimeses silbis a.

H o l t z marjo (L, 104); R o s e n p l. paelo
(Beitr. XI, 48); E R K 1818 marjo [32]; M a s.
kallu (MN 1821, 117), laewo (O, 36; MN 1821, 6),
aidu (MN 1821, 136), laudu (ib., 49); P e t e r s.
asjo (LPK, 174); M a n n t. jalgo (VN, 7; APV, 52);
S o m m. hawo (VS, 23), patjo (ib., 19); F a e h l m.
laudu, (MRK 1845, 51); F r e u n d l. kaero (PA, 11),
hawo (ib., 31); J a n n s. marjo (St. II, 192), asjo
(ib., 115); E R K 1851 janno (2); L o s s. laewo
(Kr. I, 19); M e y. kannu (Kr. II, 108); K r e u t z w.
wanno (S I, 4), jalgu (MM, 3), wargu (ib., 9).

Esimeses silbis i.

H o l t z foido = riisto (L, 45); R o s e n p l.
linno 'linu' (Beitr. XI, 116); E R K 1819 kingu (40);
M a s. linno 'linu' (MN 1821, 49), kibbowitfo (PV, 123),
kiisku (MN 1821, 119); P e t e r s. rindo (LPE, 125),
M a n n t. ilmo (AVP, 9), willo (ib., 46); S o m m.
foariisto (VS, 37); F a e h l m. tibu (MRK 1846, 51),
F r e u n d l. ilmo (PA, 4); J a n n s. foariisto
(St. II, 34); M e y. willu (Kr. II, 69); K r e u t z w.
siwu (PS, 10), rindu (ib., 25).

Esimeses silbis ö.

H o l t z foanno (L, 194), foebro (ib., 184); E R K
1819 körwo [33]; M a s. foanna (MN 1821, 59), öunu
(PV, 96); P e t e r s. foebro (LPE, 171); M a n n t.
körwo (APV, 45); S o m m. möko (VS, 17), foebro (ib.,
37); F a e h l m. körwu (TVK 1842, 56); fanno, foebro
(St II, 192); K ö r b. foebro (VT 1850, 43);
K r e u t z w. sönu (PS, 11), nöido (S I, 5), körwu
(MM, 11), wölgo (VK, 21).

Esimeses silbis ei.

M a s. heinu (MN 1821, 71) leibu (ib., 228); S o m m.
leibo (VS, 53); F r e u n d l. heino (PA, 11); M e y.
heino (Kr. II, 116) jne.

Esimeses silbis o.

S o m m. orju (VS, 30), fojo (ib., 82).

Esimeses silbis ü.

M a s käsno (O, 17).

Seega ühtib siin kõne all olevate pluurali partitiivi vormide enamik eelneval ajajärgul väljakujunenud kirjakeele traditsiooniga ja ühtlasi põhja-eesti murrete kõige tavalisema esinemusega. Üksikuid kõrvalekaldumisi üldpildist leidub vaid esimese silbi o ja ä puhul. Masingu ja võib-olla ka Sommeri¹ paari vastavat keelendit võib siin tõenäoliselt koos taoliste Ahrensi vormidega pidada Kirde- ja Ida-Eesti alade murdesugemeiks (vrd. lk. 188).

Ahrensi grammatikas esimeses silbis monoftongina esineva e-ga sõnakujudele (kello jne.) ei ole aga leidnud kirjanduses vasteid.

Pluurali partitiivia -i. Ajajärgu teoreetiline käsitlus esitab a-tüvedes i-partitiivi vorme võrdlemisi tagasihoidlikult. Et nii Ahrens kui Faehlmann ei küüni siin kindlat reeglit andma, siis toovad nad vastavad, nagu selgub, varasemad ä-tüvelised sõnad erandina. Ahrens esitab seejuures küll juba ka järjekindlalt i-lise pikki - kingi - silmi - erandrühma.

Eelneva perioodi kirjakeeles leidus antud juhul i-lisi vorme peamiselt esimese silbi i, ä, ü, mõnikord ka o ja õ puhul.

Vaadeldaval ajajärgul kohtame i-partitiivi võrdlemisi üldiselt esimese silbi e ja ä korral, üsnagi järjekindlalt sõnades pikk, silm, king, ka iya ja vähemal määral veel esimese silbi o-, u- ja ü-ga sõnades.

¹ J. Sommer on elanud muuhulgas ka Tallinnas ja Rakveres.

Esimeses silbis e.

H o l t z met*si* (L. 175); M a n n t. lehmi (APV, 18) ;
F r e u n d l. terri (PA, 41); K ö r b. lehmi (VT
1850, 46) K r e u t z w. lehmi (Vk., 26) jne.

Esimeses silbis ä.

R o s e n p l. päiwi (Beitr. XI, 38); E R K 1818
jälgi [39]; E R K 1819 här*gi* [44]; M a s. här*gi* (MN
1821, 289), päwi (O, 12); P e t e r s. päiwi (LPK,
177); M a n n t. päiwi (AVP, 39); S o m m. päiwi (LL,
52); F a e h l m. päiwi (MRK 1843, 41); J a n n s.
nuttöpäiwi (St. II, 159); K r e u t z w. här*gi* (MM, 13).

Esimeses silbis i.

R o s e n p l. silmi (Beitr. XI, 67); ERK 1819
silmi (44); M a s. kingi (O, 6); M a n n t. silmi
AVP, 3); S o m m. silmi (LL, 9); F r e u n d l.
pitki (PA, 86); J a n n s. silmi (St. II, 155);
K r e u t z w. wilja = iw*wi* (VK, 27).

Esimeses silbis o.

R o s e n p l. kohti (Beitr. XI, 78); M a s. poegi
(PV, 34, 45; MN 1821, 85), koeri (MN, 1821, 130);
S o m m. kohti (VS, 21); F r e u n d l. poegi (PA,
54), kordi (ib., 71); K r e u t z w. jahhi=koeri (MM,
13, 2).

Esimeses silbis u.

R o s e n p l. nurki (Beitr. XI, 26).

Esimeses silbis ü.

S o m m. külmi (LL, 10).

Üldiselt osutub, et varasematest a-tüvedest pärinevates sõnades on i-partitiivi võinud esineda enam-vähem kõigil autoreil. Seevastu esimese silbi o ja u puhul on läänepoolsele eesti murdele omaseid i-lisi vorme kasutanud eeskätt sealsete alade kirjamehed, nagu Rosenplänter, Freundlich ja Sommer. Idapoolsetel murrakutel baseerivate Kreutzwaldi ja Masingu töödes on leitud vastavaid keelendeid vaid vormides poegi ja koeri. Mäletatavasti esitasid ka Faehlmann ja Hornung üldise e-formansi kõrval antud sõnadest erandlikult i-lisi vorme.

Vastav traditsioon näib pärinevat otseselt kirde- ja idapoolsete alade põhja-eesti murrakuist, kus vaatlusaluses tüübis sagedaste e-vormide kõrval on kõne all olevad sõnad järjekindlalt i-lised.

Vrd. V J g koeri, luami, aga: mokke, otse, okse, sukke (Tsiteeritud E. Koff, Mitm. os., lk. 49 järgi);

S i m puegi, kueri (K 32, 36), aga: pulme, odre, lõme, reha Bulkke (A.V.); K J n poegi, koeri, üli-
Gõndi, aga: konne, otre, okse, sukke, pereGõnde
(Tsiteeritud E. Koff, Mitm. os., lk. 49 järgi);

K o d poegi, koeri, aga: konne, nokke, pulme, lüme
(Kettunen, VKD, 195) jne.

Mainitav on veel, et Faehlmanni leibi-vormile ei leitud läbitõttatud kirjanduse keeles vasteid.

Eelneval perioodil üldiselt vähestel juhtudel kasutatud vastava esimese silbi õ-ga vormed (kõrvi) ei

ole aga kirjakeeles enam üldse esile tulnud.

Pluurali partitiivis -e. Küllaltki sageli tunneb käsitletava ajajärgu kirjakeel a-tüvedes e-lisi vorme. Faehlmann esitab vastavad sõnad erandjuhmana, milles esimese silbi o, u ja ü korral eufoonia tõttu esinevat -e. Samadele esimese silbi vokaalidele osutab vastava e-vormi puhul ka Ahrens.

Belneval perioodil tunti kirjakeele tegelikus tarvituses e-partitiivi enamasti esimese silbi o ja u, j-listes sõnades (tühje) ka ü puhul. Eeskätt piibli keeles on üksikuid vastavaid näiteid tulnud esile ka esimese silbi e, ö ja ä korral.

Läbitõotatud kirjanduses leidub e-formansit kõigepealt esimese silbi o ja u puhul, vähemal määral aga ka esimese silbi ü- ja isegi a-, e- ja i-ga sõnades.

Esimeses silbis o.

H o l t z odre (L, 137); R o s e n p l. kohte (Beitr. XI, 105); M a s. ok{e (PV, 79), ohje (ib., 27), õddre¹ (MN, 1821, 49), pohle (ib., 26), kihhelkonde (ib., 94) lõukoere (PV, 124); E R K 1829 lomegi, koore [19]; F a e h l m. odre (MRK 1846, 45); L o s s. odre (Kr. I, 52).

Esimeses silbis u.

M a s. munne (PV, 33), muste (ib., 31; MN 1821, 170), lukke (ib., 226) nurke (O, 35); E R K 1829 munne [20]; J a n n s. nurke (St. II, 159); M i c k w. kolme=nurke (Kr. II, 173); K r e u t z w. pulme (VK,

¹ O.W. Masing kasutab idamurde mõjul õ pro o.

18; PS, 10).

Esimeses silbis ü.

M a n n t. tühje (VN, 9); F a e h l m, tühje (TVK 1842, 57).

Esimeses silbis a.

M a s. ... hundid tagga kaiid, ja ware ... ärra-
wiid. (MN, 1821, 86).

Esimeses silbis e.

M a s. mete (MN 1821, 273), lehme (ib., 110).

Esimeses silbis i.

M a s. ... palju ka linne, nimmelt: Ria, Wolmari, ...
(MN 1821, 91).

Vaadeldavas küsimuses jätkab kirjakeel möödunud ajajärgu idapoolsetel murrakutel rajanevat tava, mille alusel e-lised vordid on laiemalt levinud kui i-lised. Kõige ulatuslikumalt on e-partitiivi tarvitanud Masing (mauhulgas ka esimese silbi a, e ja i puhul), sellest pole päris kõrvale jäänud aga ka läänepoolsed autorid, nagu Rosenplänter ja Jannsen.

Fachlmanni teoreetilises kirjutises toodud a-tüvede esimese silbi diftongi u-lise järelkomponendiga sõnade e-list paralleelvormi (laud-e ja -u) praktilises keeletarvituses ei esine, autor kasutab siin isegi u-list kuju (vrd. lk. 195).

Pluurali partitiivis -sid. Pluurali partitiivi sid-lisi vorme esitavad mauhulgas ka a-tüvedes vähemal või rohkemal määral kõik grammatikud. Seejuures soovitab

Fachmann viimast küll võimalikult vähe tarvitada. Suhteliselt sagedamini tunneb teoreetiline käsitus vastavat formansit lühiväلتelistest tüvedest (reas vormides Hupelil, Ahrensil). Fachmann eelistab aga siingi vokaallõpulisid vorme (emi pro emaid).

Mis puutub eelneva perioodi kirjakeelde, siis läbitöötatud kirjanduses leidus siin vastavaid vorme võrdlemisi vähe. Näib, et XIX sajandi alguses on -sid kasutamine hakanud a-tüvedes sagenema.

H o l t z pulkaid (L, 190); R o s e n p l. rehhaid (Beitr. XI, 29), we=kappaid (ib., 32), Kuiwaid (ib., 76); E R K 1819 oddaid [38]; M a s. pahhaid (O, 17), pesaid (MW 1821, 85, 161), majaid (ib., 138), kullaid (ib., 219); E R K 1829 kehhaid [21]; S o m m. majaid (VS, 4), urno kehhaid (ib., 117), püsi=oddaid (ib., 11), prauaid (ib., 69), härraid (LL, 17); E R K 1841 kullaid [43]; F r e u n d l. terraid (PA, 43); J a n n s tubbaid (St. II, 159); L o s s. kirjaid (Kr. I, 21); K r e u t z w. majaid (S I, 41), kirjaid (VK, 61), kohtaid (S I, 39).

Nagu selgub, pärineb ka enamik vastavaid kirjanduse näiteid lühiväلتelistest tüvedest. Seejuures esineb aga nii mainitud kui pikaväلتelistest sõnadest selliseidki vorme, mida põhja-estis rahvakeel kasutas ilmselt ka vokaallõpulisena.

Viimaseid (näit. majaid, kohtaid) esineb mõnel määral isegi ajajärgu parimate eesti keele tundjate, na-

gu Masingu ja Kreutzwaldi keeletarvituses.

Pluurali partitiivis -si. si-formans saab kirja-keeles tuttavaks alles XIX sajandi algul. Keeleteoreetilises käsitluses esineb si-vorme paralleelselt sid-listega kahe silbiliste tüvede tüübis esmakordselt Faehlmannil.

Kirjakeele praktiline tarvitus kasutas nimetatud formansit mõnel juhul aga vaadeldava ajajärgu algusest peale.

H o l t z üllekonnasi (L, 151); R o s e n p l.
waldassi (Beitr. XI, 118), moiassi (?) (ib., 119);
S o m m. öa-wäljasi (VS, 38); K r e u t z w. aasta
sadasi (PS, 46), lomasi (MM 131, 2), kaljo määrasi
(ib., 9, 1), kohtasi (PS, 27).

Seejuures leidub küll kõigil si-vorme tarvitanud autoreil samal ajal ka sid-list partitiivi. Holtzil, Rosenplänteril ja Sommeril esinevad mõlemad formansid paralleelselt samas kirjutises. Kreutzwaldi puhul võib aga märgata, et kui ta sajandi neljakümnendail aastail tarvitab sid-lisi vorme ("Wina-katk", "Sippelgas" I), siis viiekümnendail aastail ("Ma-ilm ja mõnda...", "Paar sammokest rändamise-teed") siirdub ta si-formansi kasutamisele.

Pluurali partitiivis -aid. Teiste hulgas leidub a-tüvedes vähesel määral ka rahvakeele grammatilisele struktuurile võõraid aid-lisi vorme. Viimaseid tuleb ette Thor Helle pärandusena Hupeli grammatikas ja väärade teoreetilise lähtealuse tõttu, nagu sid-lõpp võiks areneda

ka id-ks (tibaid ja t**ib**aid) üksikus näites ka Petersonil.

Kirjakeele praktiline tarvitus tunneb nimetatud vorme vaid paaril juhul muulastest autorite kirjutistes, nagu

M a n n t. targaid (VN, 46); L o s s. kirjaid (Kr. I, 22).

Võrreldes eelneva ajajärguga on mainitud sõnakujude kasutamine aga ilmselt vähenenud.

Lähema analüüsi tulemusena selgub, et kahe silbiliste a-tüvede esinemus on vaadeldaval ajajärgul veel küllalt kirju. Teoreetilistes kirjutistes esitavad Hupel, Faehlmann ja Ahrens u- ~ o-, i-, e- ja sid-lisi vorme, millest o- ja sid-kujusid esineb ka Petersonil. Faehlmann toob eelnevale lisaks veel si-formansi. Hupeli, samuti Petersoni näiteis leidub aga ka aid-lisi vorme.

Kirjakeele praktiline tarvitus on siin kasulatukslikumalt või piiratumalt kasutanud kõiki eespool loetletud plaurali partitiivi kujusid. Nagu eelneval ajajärgul, esineb nüüdki üsna rohkesti juhte, kus teatav autor tarvitab samas sõnatüübis mitmesuguseid partitiivi kujusid, nagu Holtz: pulkaid, aga üllekonnaid; Rosenplänter: paelo, aga we-kappaid, waldasid; Masing: kallo, aga pabhaid, maja, linna 'linna', aga linne 'linna', laewo, aga warid, poegi, koeri, aga lõukoere; Freundlich: terri ja terraid; samuti Krentzwald, kuigi mõnes osas eri aegadel: wanno aga maja, ladaid, siivu, aga kirjaid,

jahhi-koeri, aga pulme, kohtaid, aga ka kohtai, lomai
jne.

Real juhtudel esineb ühest ja samast sõnast mitme-
suguseid pluurali partitiivi vorme, nagu kingi ~ kingu,
kirjaid ~ kirjaid ja korduvalt kohte ~ kohtaid ~ kohtai,
koeri ~ lõukoere jne.

Kuigi mõnelgi korral leidub a-tüvedes üsna rohkes-
ti murdelisi paralleel- ja ka mõningaid ebarahvapäraseid
vorme, siis eelneva ajajärguga võrreldes on eriti viimas-
te osa kirjakeele praktilises tarvituses siiski vähene-
nud.

e - t ü v e d.

Kahesilbilised e-tüved.

Pluurali partitiivis -i. Pluurali partitiivi i-lisi
vorme tunnevad vaadelvavais e-tüvedes kõik grammatikud. Ju-
ba Hupel on märganud, et kui pluurali nominatiivis on -ed,
siis akusatiivis on -id või -i. Peterson, Faehlmann ja
Ahrens peavad antud juhul i-partitiivi täiesti reeglipä-
raseks, kuigi viimane autor küll ainult palataliseeritud
e-tüvedes.

Mis puutub kirjakeele varasemasse traditsiooni,
siis olid siin i-lised vormid täiesti valdavad. Sarnaselt
eelnevaga on ka kõne all oleval perioodil e-tüvede i-lised
kujud reas lühiväلتelistes, eriti aga suures osas pika-
väلتelistes sõnades kõige tavalisemad. Peale enamiku

autorite juures sagedasti korduvate vormide, nagu mehi,
naisi, lapsi, teisi, juri, suri, usui jt. esineb i-par-
titiivi küllalt sageli ka murdeti mõnevõrra kõikuva esi-
nemusega sõnades.

H o l t z jälgi (L, 98); R o s e n p l. käsi (Beitr.
XI, 107), köisi (ib., 28); M a s. tulle purskawaid
mäggi (PV, 39), lusi (MN 1821, 57), kurgi (PV, 32),
tähti (O, 28), jälgi (MN 1821, 51), räimi (ib., 56,
95), kapitaini (ib., 58), lehti (ib., 59), õlgi (ib.,
96), tähti (ib., 172), sulgi (ib., 31); M a n n t.
hõlgi (APV, 24), S o m m. lehti (VS, 3; LL, 4), uksi
(VS, 34, 71), sulgi (ib., 41); F r e u n d l. õisi
(PA, 4) õlgi (ib., 62), kärgi (ib., 64); L o s s.
tähti (Kr. I, 26); M i c k w. joni (Kr. II, 175);
K r e u t z w. käsi (MM, 31, 2), käsi (PS, 29), laari
(S I, 18), jälgi (ib., 10), lehti (MM 27), tähti (ib.,
129), sulgi (ib., 20), kaljo-kiti (ib., 9), õlekõresi
(PS, 12), sõlgi (ib., 33).

Üldiselt on äsja esitatud sõnade pluraali partitiiv
ka grammatikute näiteis i-line, kuigi Paehlmann lubab siin
sõnade sõrm, sulg, kurg, õlg jne. puhul veel a-lisi paralleel-
kujusid.

Keeleajalooliselt huvitav vorm on Masingul leidunud
mäggi, milles tuleb ilmselt esile vastava sõnatüübi vara-
sem pluraali partitiivi kaju, nagu see tänapäeval põhja-
eesti murdeis on säilinud vaid pluraali partitiivi vormi-
des käsi, süsi ja lusi.

Lõuna-Eesti murdeis on veel praegugi vokaalne forms taolistes esmavälistes sõnades täiesti tavaline:

vrđ. H r g e^hki 'jõgesid' (M 41, 31); U r v jg^hki
(KKI 268, 15); S e g^hki (KKI 261, 7); L e i r^he^hki
(AES 178, 33) jne.,

kuigi seejuures tüvekonsonant on gemineerunud.

Pluurali partitiivis -a. Vähesel määral leidub e-tüvede pluurali partitiivis ka a-lisi vorme. Peterson ja Hupeli grammatika ei esita otseselt vastavaid sõnakujusid, küll tuuakse aga mõningaid selliseid vorme viimati nimetatud autori sõnaraamatu teises trüki. Ahrens ei tunne siin a-d. Seevastu Faehlmann märgib, et e-tüvede pluurali akusatiivis esineb mõnikord -i kõrval ka a-lisi vorme. Seega on Faehlmann teoorias õigupoolest esimene, kes antud juhul fikseerib ulatuslikumalt a-partitiivi.

Eelneva ajajärgu kirjakeeles esines harva vastavaid a-lisi vorme.

Ka vaadeldavast perioodist läbitöötatud kirjandus on pakkunud siin suhteliselt väheseid näiteid.

R o s e n p l. Kit{a (Beitr. XI, 27), rehta (ib., 30),
tähta (ib., 87); P e t e r s. lilla (LPK, 133); E R K
1341 lehta [35]; S o m m. käs{a (LL, 10); J a n n s.
{üs{a (St. II, 72).

Nimetatud sõnakujusid on kasutanud eeskätt autorid, nagu Jannsen, Rosenplänter ja Sommer, kelle keeletarvitus on otseselt läänemurdest mõjustatud.

Teatavasti on nimetatud keelealal sageli ka e-tü-

vedes a-lised vormid täiesti valdavad.

Vrd. S a a jälga, sulga (K 5, 15); S J n süssa, kässa, lüssa (Ü 14, 29); P J g kässa, süssa (K 6, 19); P ä r U u l u lilla, tähta, kässa, süssa, N u r m e jälga, varza, kässa, kotta (A.V); A u d kässa (MT, 28), lehta (ib., 12), kâna, sulga, serma (K 24, 8); R i d kässa, süssa (K 43, 36); L i h sêna (Ü 17, 26), kukka (ib., 46) jne.¹.

Seevastu Masing ja Kreutzwald, kes pärinevad Kirde-Eesti alalt, kus e-tüvedes on i- ja sid- ~ si-lised vormid sagedasemad, ei ole kasutanud ka oma kirjutistes antud juhul a-partitiivi.

Pluurali partitiivis -e. e-list partitiivi esitab kõne all olevates tüvedes ajajärgu teoreetilistest käsitlustest ainult Hupel.

Vastavate sõnakujude praktilisest kasutamisest pakkus näiteid peamiselt eelneva perioodi esimene pool.

XIX sajandist läbitöötatud kirjanuses on tulnud esile vaid paar sellist vormi Lossiusel.

L o s s. Neid tähte, mis pea ühe arrolisjed on, ... (Kr. I, 11), Kirjas prugitakfe ennamiste weikesfe kirja tähte (?). [Vrd. järgmine lause: S u r i ei prugita muido, kui monne fanna allustasfes. (ib., 9)].

Vastav traditsioon, millele põhja-estli murdekeel ei paku otseseid vasteid (vrd. lk. 83-84), oli vaadeldava

¹ Vrd. A. U n i v e r e, z+lizlzzz mitzazze xozni-
zozz ezsti zzzlzzz, ESAr. I, lk. 123 - 124.

perioodi kirjakeeles ilmselt häbumas.

Pluurali partitiivis -sid. sid-lisi näiteid esitavad e-tüvedest otseselt vaid Hupel ja Ahrens. Kui esimene toob oma paradigmatades vaid väheseid vastavaid vorme, siis Ahrens märgib, et -sid on singulari nominatiivis palataliseerimata e-tüvedes "ainukeseks lõpuks". Belneva perioodi kirjakeeles esines sid-lisi vorme võrdlemisi tagasihoidlikult.

Samasugune olukord jätkub ka vaadeldaval ajajärgul.

R o s e n p l. anniid¹ (Beitr. XI, 27); M a s. mets-
hanniid² (PV, 32), jöggeid (ib., 61), jöggeid ja
mäggeid (O, 27), wäggeid (MN 1821, 76), järweid
(ib., 14); F a e h l m a n n nimeid (MRK 1845, 51),
laneid (TVK 1842, 59); F r e u n d l. hingeid (PA,
45), kärkeid (ib., 54); J a n n s. mäggeid (St. II,
207); L o s s. nimmeid (Kr. I, 9); M e y. hanniid³
(Kr. II, 136).

sid-partitiivi on tarvitatud peamiselt lühivälte-
listest sõnadest, pikavältealiste tüvede vastavad kujud
on vokaallõpulistele vormide kõrval vägagi harvad. Näib,

¹ Arvatavasti on siin tegemist siiski e-tüvelise
sõnaga, milles pluurali partitiivi formans -sid on liide-
tud singulari nominatiivi või isegi häälikuseaduslikule
pluurali partitiivi tüvele [vrd. anni anne, anne rohhi
(Hup., ES₂, Wb., 26); Hannehein (Beitr. V, 104) jne.].

² id.

³ id.

et tänapäeva keskmurdes kasutatakse vastavaid sid-lisi sõnakujusid suhteliselt sagedamini.

Pluurali partitiivis -si. si-lisi vorme esines sid-liste kõrval kaheasilbiliste tüvede teoreetilises käsitluses vaid Paehlmannil, kes soovitas mõlemaid formantsid siiski võimalikult vähe tarvitada.

Läbitöötatud kirjandus pakub mõningaid vastavaid vorme vaid Rosenplänteri ja Kreutzwaldi töödes.

R o s e n p l. nimme i (Beitr. XI, 136); K r e u t z w. jögge i (MM, 10), silmaweesi (PS, 28), irwe i, lille i (MM, 20), õnnesi (PS, 12).

Viimased pärinevad siingi Kreutzwaldi sajandi viiekümne date aastate kirjutistest.

Enamik autoreid, nagu selgub, on vastavate analoogiavormide puhul kasutanud siiski kirjakeele traditsioonis tugevamini juurdunud sid-formantsit.

Kaheasilbiliste e-tüvedega analoogiliselt

käänduvad pikemad tüved.

Pluurali partitiivis -i. Vaadeldavas sõnarühmas, kuhu kuuluvad mõned -ne, eeskätt aga -us, -lane, -line, -kene, -mine abil moodustatud tuletised, on grammatikud enamasti andnud häälikuseadusliku i-partitiivi. Ainult Ahrensil leidub us- ja lane-tuletiste osas id-lisi vorme.

Juba eelneva ajajärgu kirjakeel tarvitas käsitlusalustest sõnadest enamasti i-vorme. Mõningaid kõikuvusi

esines peamiselt us-tuletistes.

Vaadeldava perioodi kirjanduse keeles on antud juhu*l* i-partitiiv peasegu üldine.

H o l t z e l l o kibbedus*i* (L, 116); R o s e n p l. pärandu*i* (Beitr. XI, 98), kahhe tahhuli*i* odre (ib., 108); E R K 1818 innimes*i* [38]; M a s. terwi*i* (PV, 159), kärblai*i* (ib., 155), Tatarlai*i* (MN 1821, 41), korwike*i* (ib., 73), warjutami*i* (ib., 71); P e t e r s. seädussi (LPK, 176), rohokessi (ib., 144); M a n n t. tühje kitus*i* (VN, 9), luggulas*i* (ib., 15); S o m m. waenlai*i* (VS, 34), penike*i* ridid (ib., 68), järgmi*i* (LL, 4); F a e h l m. iñime*i* (TVK 1842, 63), õppetui*i* (TVR 1842, 52) tarku*i* (MRK 1846, 47), täno-
lowimi*i* (MRK 1843, 42); F r e u n d l. esimes*i* (PA, 21); J a n n s. lalladus*i* (St.II, 140), waenlai*i* (ib., 192, 171), laplokes*i* (ib., 84); K ö r b. pislokes*i* ramatuid (VT 1850, 34); L o s s. ühhe silbilis*i* lannu (Kr. I, 15), ni luggu*i* lailis*i* küsimis*i* (ib., II, 27); M i c k w. rudikei*i* (Kr. II, 161); K r e u t z w. õppetui*i* (VK, 65), willet*u**i* (ib., 41), ek*i* itu*i* (S I, 26), tallitusi (PS, 10), lootusi (ib., 22), kärblasi (ib., 26), met*ali**i* (MM, 12, 133) ni määrato palju ... päike*i* (ib., 131), wõsokesi (PS, 26).

Kirjakeele vastav tava on siin ilmselt ühtinud ka rahvakeele üldise esinemusega.

Asja vaadeldud sõnatüübi mitmesuguste sufiksitega tuletiste pluraali partitiivi vormide hulgas on ka nii

lõhi- kui pikaväitelised us-tuletised valdavalt i-lised.

Muuhulgas torkab silma, et idapoolsete murretega kokkupuutunud autorid, nagu Masing ja Mickwitz on kasutanud mõnikord ka diftongilisi vorme (kärblaisi, rudikeisi jne.), nagu neid Hupelgi esile tõi.

Tähelepanдав on, et Kreutzwald tarvitab algsest deminutiivist pärinevat sõna päike (< *päivukkäinen) pluraali partitiivis veel vastaval häälikuseaduslikul kujul päikesi. Samuti ka sõnast tervis (< *tervehüs : *tervehüksen) on Masing ühe paralleelkujuna toonud häälikuajalooliselt reeglipärase tervisi-vormi.

Üldistes joontes on viimati mainitud sõnast vokaalilõpuline pluraali partitiiv tuntud rohkem küll Lõuna-Eesti aladel ja kirde-eesti rannamurdes¹, võib aga mõnikord esile tulla ka põhja-eesti murdkonnas.

Pluraali partitiivis -id. id-lisi vorme leidub kolmesilbiliseks lühenenud us- ja lane-tuletiste teoreetilises käsitluses vaid Ahrensil, kes oma süsteemi alusel teeb vastavad vormid otseselt sõltavaks silpide arvust. Kirjanduses esineb siin ainult Jannsenil vorm tarkusid (St. II, 63). Seega puuduvad Ahrensi vastavatel sõnakujudel kirjakeele praktilises tarvituses paralleelid peaaegu täiesti.

¹ Vrd. I. K o r j u s, ne- ja s-sõnade mitmuse osastava reeglite kujunemine ning nende sõnade tarvitamine ühis- ja kirjakeeles, Käsikiri, lk. 43.

Sõna tervis id-vormide puhul on mainitav, et vastav tüvi on põhja-eesi murdeis üldiselt teisevälteline ja siir-
danud seega kolmesilbiliste tüvede muutekategooriasse (vrd.
lk. 27).

Vaatluse all olnud kaheasilbilistest e-tüvedest esi-
nes teoreetilises käsitluses i-, a-, sid- ja id-list parti-
tiivi. Vastavates pikemates tüvedes töid grammatikud i-
ja id-kujud. Kirjakeele praktiline tarvitus tunneb maini-
tud sõnakujudest kaheasilbilistes tüvedes eelkõige i-,
aga ka a-, e-, sid- ja si-lisi vorme, viimastega analoo-
giliselt käänduvates tuletistes i- ja id-partitiivi.

Kõige sagedamini on tarvitatud kõne all olnud
e-tüvedest eelneva ajajärguga sarnaselt i-lisi sõnakuju-
sid.

Kirjakeele traditsiooni ebakindluse ja murdeliste
erinevuste tõttu leidub aga siingi paralleelvorme. Nii
kohtame Masingu keeletarvitusel mägge id, aga ka mäggi,
Freundlichil kärgi ja kärke id, Jannsenil alladus i,
aga tarku id, Lossiusel tähti ~ tähte jne.

Üksikutest sõnadest esineb ikka veel mitmesuguseid
vorme, nagu kitsi ja kitsa, käsi ja käsa, lehti ja lehtä,
sõnast täht veel isegi nii i-, a- kui e-list kuju.

Võrreldes eelneva perioodiga on vaadeldavas rüh-
mas rahvakeelele võõraste plaurali partitiivi vormide
hulk siiski mõnevõrra vähenenud.

i - t ü v e d.

Kahesilbilised i-tüved.

Pluurali partitiivis -a. a-partitiivi tunnevad i-tüvedes kõik grammatikud, seejuures Ahrens küll ainult palataliseeritud sõnades.

Eelneva perioodi kirjakeeles esines antud juhul a-lisi vorme rohkem ajajärgu viimasel poolel.

XIX sajandi vaatlusaluseil aastakümneil tuleb vastavaid sõnakujusid ette suurema osa läbitöötatud autorite keeles.

H o l t z kiwwa (L. 14), pükfa (ib., 104); R o -
s e n p l. firpa (Beitr. XI, 29), pütta (ib., 32),
poiſa (ib., 52); ERK 1819 karpa [43], färka [41];
M a s. kiwwa (PV, 40; MN 1821, 66), usfa (PV, 35),
alluspalka (MN 1821, 17, 49, 105), hopa (MN 1821, 74,
268); E R K 1829 hunta, kasfagi [19], usfa [20];
M a n n t. kaarta (VN, 35); S o m m. kiwwa (VS, 23),
wanga (ib., 109), furi = tükka (ib., 11, 23), püsfa
(ib., 37, 11), pomma (ib., 13); F a e h l m. pükfa
(MRK 1846, 52) F r e u n d l. usfa (PA, 21) kohta
(ib., 47); J a n n s. kiwwa (St. II, 80); L o s s.
tükka (Kr. I, 19); E R K 1851 märka [27]; M e y.
peatükka (Kr. II, 7).

Seejuures Holtzi, Mannteuffeli, Faehlmanni ja Freundlich'i kirjutistes ei ole leidunudki i-tüvedes teistsuguseid pluurali partitiivi vorme. Kreutzwald seevastu,

võimalik, et oma kasvukoha (Kad, Rak) murrakute mõjul, kus a-partitiiv pole kaugeltki tüüpiline¹, ei kasuta antud juhul üldse vastavat vormi.

Pluurali partitiivis -sid. Grammatikuist on Ahrens sid-lise kuju esitanud ainuvormina neis i-tüvedes, mis ei ole palataliseeritud. Facklmann on pikavärtelistes näidetes pidanud sid-lõppu ebasoovitavaks, lühivärtelistest puuduvad näited. Hupel on toonud a-liste kõrval ka mõningaid sid-lisi vorme.

Eelneva ajajärgu kirjakeel on pakkunud sid-lõpulisid sõnakujusid eeskätt XVII sajandi lõpust ja XVIII sajandi algusest.

Vaadeldava perioodi kirjanduses esineb sid-partitiivi real autoreil.

R o s e n p l. wangiid (Beitr. XI, 97), kappiid (ib., 31), okkiid 'vokke' (ib., 32); M a s. näkkiid (PV, 145), ärkiid (ib., 83), ahwiid (ib., 136), mastiid (MN 1821, 91), konnakarpiid (ib., 120), mullamuttiid (ib., 126), leiwakottiid (ib., 294); S o m m. õa-wangiid (ib., 39), tormiid (ib., 71); J a n n s. wangiid (St. II, 29); E R K 1851 notiid [27]; L o s s. ilbiid (Kr. I, 10); K r e u t z w. müriid (VK, 34) wärkiid (ib., 34), lintiid (ib., 48), märkiid, wärkiid (S I, 25), jokiid (ib., 32).

¹ Vrd. A. U n i v e r e, ESAR I, lk. 121.

Ainuke autor, kes tarvitab sajandi neljakümnendail aastail vaadeldavates tüvedes vaid sid-partitiivi, on Kreutzwald.

Üldiselt näib, et XIX sajandi esimesel poolel on esinenud kõne all olevas sõnatüübis a- ja sid-lisi vorme ligikaudu võrdses ulatuses.

Pluurali partitiivis -si. Kahasilbiliste sõnade teoreetilises käsitluses ainult Faehlmannil esinenud si-vorme kasutab antud juhul vähesel määral Rosenplänter, peamiselt aga Kreutzwald.

R o s e n p l. kolisi (Beitr. XI, 119); K r e u t z w. tükki, kihvti (MM, 151), pilti (ib., 152), märki (ib., 6, 17, 158), uusi (ib., 16), kuntsisi (PS, 4), mängisi (ib., 10, 14).

Siingi on Kreutzwald sajandi viiekümnendaiks aastaks siirdunud sid-partitiivilt üldisele -si tarvitamisele.

Kahasilbiliste i-tüvedega analoogiliselt
käänduvad pikemad tüved.

Vaadeldava i-tüvelise sõnarahma pluurali partitiivi vormide kohta ei ole teoreetilised kirjutised otseseid näiteid ega juhendeid pakkunud. Võttes arvesse Faehlmanni sõna silpide arvust ja rõhusuhteist lähtuvaid seisukohti, tuleks mainitud autori järgi antud juhul vokaallõpulisel vormel tarvitada.

Eelneva ajajärgu kirjakeel pakkus vähestes vaadelda-
va tüübi näidetes ainult id-partitiivi.

Pluurali partitiivis -a. Läbitöötatud kirjanduses
leidub antud juhul Faehlmannil tööpoolest üks kahe silbilis-
te tüvedega analoogiliselt käänatud ootuspärase vokaalse
formansiga pluurali partitiivi vorm: peterilla (TVK 1842, 61).

Kirjakeele varasemast perioodist ei ole taolisi sõna-
kujusid esile tulnud. Tänapäeva põhja-eesti keeleuususes on
vastavad vormid, nagu

vrđ. P Ä r N u r m e paBerossa (A.V.); K o d õhvitserä
(Tsiteeritud E. Koff, Mitm. os., lk. 79 järgi) jne.
sagedasemad ühelt poolt lääne-, teiselt poolt idamurdes.

Pluurali partitiivis -sid. sid-morfeemiga näiteid
on leidunud kõne all olevas sõnataubis Masingu ja Sommeri
keeletarvituses, nagu

M a s. Elewantiid (MN 1821, 252); S o m m. kranatiid
(VS 13), pallastiid (ib., 71).

Selliseidki vorme ei ole XVII² - XVIII³ sajandi läbi-
töötatud kirjandus otseselt pakkunud. Põhja-eesti murretes
on tänapäeval antud juhul sid-vormid tavalised (vrđ. lk. 28).

Pluurali partitiivis -id. Ainus küsimärgiliselt
id-ga lõppev vorm läbitöötatud teostes tuleb ette Meyeril:
... et temma niŕamma paljo intresid¹ ŕaaks kui esŕimenne
(Kr. II, 137).

¹ Mainitud autoril ei esine üldiselt pluurali nomina-
tiivi tarvitamist pluurali partitiivi asemel.

Ilmselt olid vastavad eelneval perioodil ainuesi-
nemuslikud vormid kõne all oleva ajajärgul kadumas.

i-tüvede plaurali partitiivi vormide analüüsimisel
selgub, et vastavate kahe silbiliste sõnade tüübis esineb
nii kirjakeele teoorias kui praktikas a-, sid- ja si-vor-
me. Kõne all olevates pikemais sõnades tuleb vaid kirjan-
duses ette a-, sid- ja küsimärgiliselt id-list partitiivi.

Kahe silbilistes tüvedes esinevad vaadeldaval aja-
järgul enamiku autorite keeles a- ja sid-liised vormid pa-
ralleelselt, nagu Rosenplänteril kirpa, aga kappisid ja
ka kolisid; Masingul uska, aga leivakottisid; Sommeril
wanga, aga ka õa-wangisid; Jannsenil kiwa, aga wangisid
jne.

Kreutzwald seevastu tarvitab varasemais kirjutistes
vaid sid-, viiekümnendail aastail aga ainult si-formansit.

Võrreldes eelneva ajajärguga on kahe silbilistes
tüvedes paralleelvormide hulk vähenenud varasema hääliku-
seadusliku i- ja küsimärgilise id-vormi ürajäämise arvel.
Seejuures on aga sagenenud a-partitiivi tarvitamine ja
juurde tulnud si-formans. Neljasilbilistes tüvedes on
nähtavasti kahanenud rahvakeele struktuurile võõra id-vor-
mi kasutamine, mille asemel on võetud tarvitusele sid-
ja a-partitiiv.

u - ~ o - t ü v e d .

Kahesilbilised u~o-tüved.

Pluurali partitiivis -u ~ -o. Pluurali partitiivi keeleajalooliselt vanemaid seaduspäraseid u- ~ o-lisi vorme leidub vähesel määral nii Hupelil kui Ahrensil. Ka Peterson märgib (küll ilma näiteid toomata), et o-tüvedes jääb pluurali akusatiivis püsima -o. Ainult Faehlmann ei ole taolisi vorme esitanud.

Eelneva ajajärgu kirjanduse keeles leidis üsna mitmelgi autoril üksikuid vastavaid sõnakujusid.

Samasugune olukord jätkub ka vaadeldaval perioodil.

M a s. Mullikaid, fälgu, kitfi, lambaid ja fefugguft keskmift lojusfe fuggu keigeennamiste tautab ... (PV, 113), ... fefifab üks kaunikenne maja, kus täiu, luttikaid, kirpu, kärblaifi, ... (ib., 155), peale fedda on jõe kalda allusfed täis fawwermuid, ja metfad täie muud fuggu lindu (ib., 32), Seft ajaft hakkas paljo wesfiwösfu^{id}, kuiwrago (?), käsno ja pahkafid ajama (Ob., 17), ... ja hirmfa^{id} tullekahju meie maal teinud (MN, 1821, 114), ... jahhi peäle läks, lindu (?) ja ka muid metfalisi^{fi} püüdma ... (ib., 261), ... mis metfe, pöldu (?) ja küllafid ärraka=uta^{id} (ib., 173); M e y. ... fiis wötta jaggajaks ni paljo kui vähhemaid moöto furema moödo peäle loetakfe, ... (Kr. II, 36); K r e u t z w. ... ja inglid römustawad taewas, kui

nil uggulid lilmlilko ma pel nlewad (VK, 69).

Esitatud näidetes torkab silma, et vastavaid vorme on tarvitanud eelkõige Kirde-Eesti alalt pärinevad või seal tegutsenud autorid, nagu Masing, Kreutzwald ja Meyer. Et kahe esimese puhul on tegemist oma aja parimate eesti keele tundjatega, siis peab oletama, et mainitud vormid pärinevad otseselt rahvakeelest, kus nad XIX sajandi algul olid teatud sõnades nähtavasti veel elavad (vrd. M. Veske teateid ja tänapäeva murdekeele vastavaid vorme lk. 73-74).

Fluurali partitiivis -a. u - o-tüvede a-partitiivi leidub antud juhul teoreetilises kirjanduses vaid vähestes vormides. Hupel on toonud siin otseselt ainult näite auka, Ahrens on esitanud vaid üksikuid taolisi sõnakujusid, nagu lata, hilpa, kirpa.

Eelneva perioodi kirjakeel pakkus antud juhul ainult paar vastavat vormi peamiselt sõnast auk.

Ka vaatlusalusest ajajärgust esile tulnud näited ei ole arvukad.

R o s e n p l. mänga (Beitr. XI, 82), M a s. mäe-waigo hauka (MN 1821, 301); P e t e r s. paiolinda (LPK, 124), rohhotirtsa (ib., 124); M a n n t. auka (VN, 49); S o m m. käska (VS, 29); F r e u n d l. laasta (PA, 14); J a n n s pölda (St. II, 51).

Et mainitud sõnakujusid on leidunud kõigepealt Rosenplünteri, Jannseni, Freundliche ja Sommeri keeletarvituses, esindavad nad nähtavasti otseselt lääne-eesti

murdetava, milles vastavad vormid on tublisti sagedasemad kui näiteks keskmardes.

Vrd. H ä ä m^änGa, aukka (AES 134, 63); S J n liⁿDa, viⁿka, piⁿDa, luⁿsa, p^ärGa, luⁿiska (Ü 14, 88); P J g j^utta, liⁿDa, v^ärkkä, lauⁿla (K 10, 19); P ä r U u l u j^utta, liⁿDa, v^ärkkä; N u r m e k^änDa (A.V.); A u d j^utta, liⁿDa, v^ärkkä (K 4, 18); M i h p^äida (M 25, 73); L i h v^ärkkä (Ü 17, 46); K i r j^utta, liⁿDa, lauⁿla (K 3, 14) jne.¹.

Seejuures tõrkab silma, et a-list lõppvokaali leidub nii esitatud kirjakeele vormides kui ka murdenäiteis peamiselt klusiili ja s-hääliku järel. Vastavast korrapärasusest kaldub antud juhul kõrvale ainult vorm lauⁿla.

Pluurali partitiivis -sid. sid-partitiiv on antud juhul vaadeldava ajajärgu teoreetilises käsitluses kõige tuntum vorm, ainult Hupelil ja Ahrensil esineb siin vähe-seid erandeid.

Ka eelneva perioodi kirjakeele praktilises tarvituses olid sid-lised vormid siin kõige sagedasemad, lühivärtelistes tüvedes aga koguni ainuesinemuslikud.

Analoogiline olukord jätkub ka käsitletaval perioodil.

R o s e n p l. riⁿtwagguⁿid (Beitr. XI, 106), pattuⁿid (ib., 52); E R K 1819 karruⁿid (46); M a s. k^ujuⁿid (PV, 144), tegguⁿid (MN 1821, 18), waimuⁿid (PV, 145), operalauⁿid (O, 22), m^änguⁿid (MN 1821,

¹ Vrd. A. U n i v e r e, ESAr. I, lk. 120.

126); P e t e r s. teggusid (LPK, 175), vaimusid, ello-
rõmusid (ib., 172); E R K 1829 maddusid [19]. S o m m.
kuusid (VS, 48), teggusid (LL, 4), käskusid (VS, 25);
F a e h l m. tempusid (MRK 1845, 53); F r e u n d l.
praggusid (PA, 66), lindusid (ib., 5), rohtusid (ib., 3),
põldusid (ib., 108); J a n n s. tempusid (St. II, 196),
põldusid (ib., 4); M e y. paljusid (Kr. II, 8),
M i c k w. moõtusid (Kr, II, 154); K r e u t z w.
jäggusid (S I, 33), õilmapiilkusid (VK, 16), takkusid
(S I, 19), makusid (ib., 8), kaljusid (MM, 10),
püsiipaukusid (ib., 13).

Märgitav on, et kui rida autoreid tarvitab sid-lisi vorme vokaallõpulistega paralleelselt, siis Faehlmanni ja Kreutzwaldi tuleb ette vaid sid-~ si-list partitiivi. Seejuures kasutab Kreutzwald antud juhul sid-kujusid mõnel määral ka veel sajandi viiekümnendail aastail, kus ta üldiselt oh siirdunud si-partitiivile.

Pluurali partitiivis -si. Faehlmanni esitatud si-lisi vorme tarvitavad u- ~ o tüvedes antud juhulgi eeskätt viimane ise ja sagedamini veel Kreutzwald.

E R K 1841 tallekahjusid [35]; F a e h l m. rohtusid
(TVK 1841, 49); K r e u t z w. juttusid (VK, 10),
rohho=kausid (MM, 20), maddusid (MM, 151), lugusid
(PS, 6), rõemusid (MM, 132), lindusid (ib., 22, 184),
aukusid (ib., 155), tempusid (PS, 10), kirpusid (ib., 27).

Kui Kreutzwald sajandi neljakümnendail aastail kasutab siin si-lisi vorme vaid üksikjuhtudel, siis

viiekümnendail aastail on need sid-lõpulistega võrreldes ülekaalus.

Kahesilbiliste u- ~ o-tüvedega analoogiliselt
käänduvad pikemad t^uved.

Pluurali partitiivis -a. Teoreetilises käsitluses ei ole antud juhul a-partitiivi esitatud. Kirjakeele tegelikus tarvituses esineb vaid Rosenplänteril ühekordselt vorm kasvatikka (Beitr. XI, 137).

Et taolised sõnakujud on muuhulgas ka Pärnu ümbruse murrakuis küllalt tuttavad:

vrd. P ä r U u l u laGenDikka, N u r m e aèDnikka
(A.V.); T õ s kirjjalikka, metsnikka; M i h laGen-
Dikka, vezastikka (Tsiteeritud E. Koff, Mitm. os., lk.
67 järgi),

siis peegeldab Rosenplänteri vastav vorm siin ilmselt otsesest läänemurde keeletarvitust.

Pluurali partitiivis -sid. Ühe paralleelkujuna tuuakse vaadeldava ajajärgu teoreetilises käsitluses ik-tuletistes sid-partitiivi. Ahrens esitab vastavaid vorme ainult pikavärtelistes tüvedes, Faehlmanni käsitluses esitatakse -sid kõrval küll samaväärsena ka -si.

Belneva ajajärgu kirjakeele praktiline tarvitamine ei ole vastavaid näiteid pakkunud.

Vaadeldavast perioodist leidub vaid Kreutzwaldi sajandi neljakümnendate aastate keeletarvituses üksik

vastav vorm: kodanikkude (S I, 41).

Pluurali partitiivis -si. Astmevaheldusele alluva ik-sufiksiga tuletiste pluurali partitiivis on nii Faelmann kui Ahrens esitanud -sid kõrval ka -si. Seejuures on Ahrens vastavate esmavärtelise tüvega tuletiste käsitluses osutanud, et viimastes esineb just formaal -si.

Belnev ajajärk taolisi sõnakujusid ei tundnud. Kõne all oleva perioodi kirjakeele praktilises kasutamises on tulnud esile vaid paar vastavat näidet:

K r e u t z w. lurrelikkude (MM, 132), kaswandikude (ib., 154).

Viimased kuuluvad, nagu enamik si-lisi vorme, Kreutzwaldi viiekümnendate aastate keeletarvitusse.

Pluurali partitiivis -uid. uid-partitiivi XIX sajandi esimese poole teoreetiline käsitlus antud juhul üldse ei esita. Küll olid kõne all olevad sõnakujud tuntud aga varasemas kirjakeeles.

Vaadeldaval ajajärgul on leidunud siin üksikuid vastavaid vorme.

M a s. armolikkuid ja Jummala-kartlikkuid luurtluggu wannemid (MN 1821, 33, 259); S o m m. õnnelikuid päiwi (LL. 52); K r e u t z w. kunlikuid asju (MM, 151).

Sedavõrd kui vähesed kirjanduse keeles leidunud näited osutavad, on uid-partitiivi esile tulnud vaid adjektiividest. Vastavad vormid on moodustatud ilmselt kolmesilbiliste ik-tuletiste eeskujul.

Eelneva põhjal ilmneb, et kahesilbilistes u- ~ o-
-tävedes esineb teoreetilistes kirjutistes u- ~ o-, a-,
sid- ja Faehlmanni järgi ka si-partitiivi, millised kujud
tulevad kõik esile ka kirjakeele praktilises tarvituses.
ik-tuletistes tunakse teoorias vaid sid- ja si-partitiivi,
kirjanduse keeles leidub aga sellele lisaks veel a- ja
uid-lisi vorme.

Vaadeldavates kahesilbilistes tävedes esineb kõige
sagedamini sid-partitiiv, ik-tuletistes on aga kõiki for-
mansid tulnud esile ligikaudu samavõrra.

Eelneval ajajärgul vähestes kahesilbilistes tüve-
des tuntud id- ja i-lisi sõnakujusid kõne all oleval pe-
riodil ei leida. Mõnevõrra sagenenud on antud juhul aga
a-partitiivi tarvitamine.

Üldiselt leidub u- ~ o-tävede puhul rea autorite
keeletarvituses üsnagi sageli paralleelvorme, nagu Rosen-
plänteril mänga, aga pattuid; Masingul älgu, hauka,
aga ka mänguid; Petersonil paiolinda, aga vaimusid;
Sommeril käska ja käskuid; Freundlichil laasta, aga
lindaid; Jaansenil pülda, aga ka pöldoid jne. Faehl-
mannil ja Kreutzwaldil esinevad sid- ja si-lised vormid
paralleelselt, nagu esimesel tempuid, aga rohtui, tei-
sel takuid, aga juttui ja ka ilmapiilko ~ ilmapiilkuid
jne. Samuti tarvitab Kreutzwald ik-tuletistes kodanikuid,
urrelikkui, aga ka kuntlikuid.

Kui enamasti kõigis teoseis tuleb vaadeldud sõna-
tüüpides ette kas sid- või si-lisi vorme, siis Kirde-Eesti

alade keeletarvitusest lähtunud autorid on kasutanud nendega paralleelselt mõnel määral u- ~ o-partitiivi, lään-eesti murdele toetunud kirjamehed aga a-lisi sõnakujusid.

Kokkuvõttes võib öelda, et kõne all olnud u- ~ o-tüvede pluurali partitiivi formansite esinemus on XIX sajandi esimesel poolel peaaegu sama kirev kui eelneva ajajärgu kirjakeeles.

XIX sajandi esimese poole kirjakeele materjalide analüüsimisel selgub, et kahe silbiliste ja nendega analoogiliselt käänduvate tüvede pluurali partitiivis on tulnud ette u- ~ o-, i-, e-, a-, si- si- ja ka ai-, ui- id-lisi vorme.

u- ~ o-partitiiv esineb:

1) kahe silbilistes lühivärtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on a, i, õ ja pikavärtelistes a-tüvedes, mille esimeses silbis on üldiselt a, i, õ, ei, Ahrensil aga ka e, ä, ö (kehwo, ämmo, äio, pöro), peale selle kirjanduses juhuslikes vormides (orjo, lojo, käano);

2) mõningais kahe silbilistes u- ~ o-tüvedes (peergo, tallekahju).

u- ~ o-liste vormide esinemus on XIX sajandi esimesel poolel nii nagu eelnevalgi perioodil ulatuslikum

kui tänapäeval. Nimelt on siis, eeskätt küll Ahrensi käsitluses, vastavate a-tüveliste sõnade esimese silbi vokaali piirkond avaram kui kaasaegses kirjakeeles; teiseks - ka u- ja o-tüvedes kasutatakse mõnel määral veel vastavaid häälikuseaduslikke pluurali partitiivi vorme.

i-partitiiv esineb:

1) üldiselt varasemast ä-st pärinevates a-tüvedes - kõigepealt esimese silbi e-, ä- (metsi, päivi) ja teatud i-ga sõnades (kingi, pitki - pikki filmi, ivi, nissi), harvem ü- ja ei-ga sõnades (külmi, leibi), mõnevõrra aga ka tagavokaalsetes esimese silbi o- ja u-ga sõnades (poegi, nurki);

2) real juhtudel lühi-, sagedamini aga pikavärtelistes e-tüvedes (lussi, lääski jne.);

3) enamikus kaheasilbiliste e-tüvedega analoogiliselt käänduvates tuletistes (warblasi, kibbedussi, õigusi).

Üldiselt on i-liste vormide esinemus vaadeldava perioodi kirjakeeles mõnevõrra piiratum kui eelneval ajajärgul, kus i-lisi pluurali partitiivi kujusid leidis juhuslikult veel ka i- ja u-tüvedes, kuid märgatavalt harvem kui tänapäeval, sest mõningaidki kaasaegse kirjakeele i-lisi vorme kasutati siis veel e-lisel kujul.

e-partitiiv esineb:

1) nii lühi- kui pikavärtelistes a-tüvedes üsnagi üldiselt esimese silbi u ja o (ubbe, lukke, koibe), vähem ü (külme) puhul, peale selle veel juhuslikes vormides (wende, laude, linne);

2) üksikutele juhtudel e-tüvelistes sõnades (tähte, õlge).

Ka e-partitiivi esinemisvõimalused on eelneva perioodiga võrreldes mõningate haruldaste vormide ärajäämise arvel mõnevõrra piiratumaks jäänud. Endiselt püsivad e-lised vormid aga enamikus nii lühi- kui pikaväلتelistes esimese silbi o- ja u-ga a-tüvedes. Tänapäeva kirjakeeles tavalistest u- ~ o- ja i-tüvede e-partitiivi vormidest ei leida aga isegi mitte juhuslikke näiteid.

a-partitiiv esineb:

- 1) vähestes peamiselt pikaväلتelistes e-tüvedes (õna, lilla, lühiväلتelistest ainult õsala, käsla);
- 2) reas kaheasilbilistes i-tüvedes (kiwa, kausa);
- 3) ühes neljasilbilise i-tüve vormis (peterilla);
- 4) vähemal määral kaheasilbilistes pikaväلتelistes u- ~ o-tüvedes (auka, lada);
- 5) ühes ik-taletises (kasvatikka).

Võrreldes eelneva ajajärguga näib, et a-partitiivi kasutamissfäär on eeskätt lääne-eessti murdealadelt pärinevate autorite keeletarvitase arvel mõnevõrra laienenud.

sid-partitiiv esineb:

- 1) mõningais, sealhulgas ka kolmandaväلتelistes a-tüvedes (kodasid, tubbasid, rublasid ja ka kirjasid, kohtasid);
- 2) sagedamini lühiväلتelistes, harvem pikaväلتelistes e-tüvedes (többedid, hingeid);
- 3) reas kaheasilbilistes i-tüvedes (keppidid);
- 4) mõningais neljasilbilistes i-tüvedes (Elewantsid);
- 5) enamikus kaheasilbilistes u- ~ o-tüvedes (harruid,

waimu{id);

6) si-partitiivi kõrval paralleelvormina ik-tuletistes (kodaniku{id).

Nagu selgub, võib sid-vorme kas suurema või väiksema ulatusega esineda kõigist kaheasilbilistest ja nendega analoogiliselt käänduvatest sõnatüüpidest. Kõige sagedasem on sid-partitiiv siiski u- ~ o- ja i-tüvedest. Eri-nevalt eelnevast ajajärgust esineb vaadeldaval perioodil sid-lisi vorme ka neljasilbilistes sõnades. Seega on sid-formansi esinemisvõimalused eelneva ajajärguga võrreldes mõnevõrra isegi laienenud.

si-partitiiv esineb:

- 1) eeskätt kirjanduses mõningais a-tüvedes (lada{i, lo-
ma{i);
- 2) kirjanduses mõningais e-tüvedes (jõgge{i, irwe{i);
- 3) kirjanduses mõningais i-tüvedes (tükki{i);
- 4) mõningais u- ~ o-tüvedes (õnu{i, rohtu{i);
- 5) mõningais ik-tuletistes (kodaniku{i, kaswandiku{i).

Võrreldes eelneva ajajärguga on XIX sajandil uudne si-formansi kasutusele võtmine kirjakeeles. Viimane on tulnud esile peaaegu kõigis kõne all olnud sõnatüüpides. Kuigi -si on näiteks Holtzi ja Rosenplänteri kirjutistes juba vaadeldava perioodi alguses tuntud, intensiivistub selle tarvitamine möödunud sajandi viiekümne-
dail aastail, mil seda hakkab kasutama Kreutzwald. Üldiselt esineb aga nii teoreetilistes kirjutistes kui kirja-
keele tegelikus tarvitamises si-formansit siiski palju tagasihoidlikumalt kui sid-vorme.

id- (aid-, uid-) partitiiv esineb:

- 1) paaris a-tüvelises sõnavormis (targaid, kirjaid);
- 2) Ahrensil mõnes kaheasilbilises ne-tuletises (sõnadest maine, naene);
- 3) väheseis us- (tarku{id}) ja Ahrensil ka lane-tuletistes (sõnadest Letlane, Mu{t}lane);
- 4) küsimärgiliselt ühes neljasilbilises i-tüves (intres{id});
- 5) Ahrensil kaheasilbilistes teisevärtelistes tüvedes (happo, tõmmo, kirjo);
- 6) kirjanduse keeles mõningates kaasõhulise ik-sufiksiga tuletises (armolikkuid, õnnelikuid).

Kuigi id-lised sõnakujud ei ole üldiselt arvukad, on neid esile tulnud peaaegu kõigis kahe- ja neljasilbilistes sõnatüüpides. Kui seejuures vormid maisid, hapuid, kirjuid, võiksid toetuda teatavate murrete keelepruugile, siis vormid targaid, nai{id} jt. on ilmselt ebarahvapärased ja jätkavad vigase kirikukeele väljasurevaid traditsioone.

Mis puutub käsitletud sõnarühma tüvemuutustega vormide pluraali partitiivi astmesse, siis siin esineb nii teoreetilistes kirjutistes kui kirjakeele praktilises kasutamises rida nõrgaastmelisi sõnakujusid, nagu õbro (Ahr., Holtz, Peters., Somm., Janns.), ohre (Ahr.), odre (Holtz, Mas., Faehlm., Loss.), adro, nabro, tedri, ka koddaniku{i} (Ahr.), ladwo (Faehlm.). Kui eelnevaist leidub enam-vähem kõigile vasteid ka põhja-eeesti murretes, siis vorme, nagu üllekonna{i} (Holtz), ilbi{id} (Loss.)

ei saa pidada rahvakeelele vastavaiks.

Kahesilbiliste ja viimastega analoogiliselt muutu-
vate tüvede pluraali partitiivile üldpilku heites selgub,
et ka vaadeldaval ajajärgul esineb siin küllalt arvukalt
eri murretest ja osalt kirjakeele vanemast traditsioonist
pärinevaid paralleelseid sõnakujusid. Kuigi mõningate rah-
vakeele seisukohalt vigaste ja eelneval perioodil harva
esile tulnud arhailiste vormide ärajäämise arvel võiks
kõnelda paralleelkujude teatavast vähenemisest, siis si-
-formansi juurdetulek kirjakeelde taas suurendab nende hul-
ka.

Kui üldiselt võib öelda, et kõne all oleva ja eel-
neva ajajärgu vaadeldud sõnatüüpide pluraali partitiivi
vormid real juhtudel ühtivad, siis üksikute formansite
tarvitamissageduses on siin üsna rohkesti erinevusi.

3. KOLMESILBILISED JA NENDEGA ANALOOGILI- SELT KÄÄNDUVAD TÜVED.

Kolmesilbilistest ja viimastega analoogiliselt
muutuvatest onamasilbilistest tüvedest pakub vaadeldava
ajajärgu kirjakeel a- ja e-tüvede osas üsna rohkesti
materjali, i- ja u-tüvede kohta on leidunud lebitõttatud
teostes näiteid aga võrdlemisi piiratud arvul.

Kolmesilbilistest tüvedest ei paku H u p e l i grammatika teise trüki sõnaraamatu osa nimetamisväärsset täiendavat materjali.

Kui grammatikas kohtame siin kontraheerunud a-tüvedes aid-, o- ja sid-lisi vorme, siis sõnaraamatus tulevad ette vaid kaks esimest kaju. Seejuures on lambo-vormi kõrval ka sõnast kangas pluraali akusatiivi kujuks kango (ES₂, Wb., 70).

Kontraheerumata a-tüvedes esineb grammatikas aid- ja vähem id-partitiivi, sõnaraamat ei ole aga põhja-eesti murdeist viimast formantsit pakkunud.

e-tüvedes toovad grammatika ja sõnaraamat nii kontraheerunud kui kontraheerumata tüvedes peamiselt id-partitiivi. Ühel juhul antakse grammatikas ka ed-formans, sõnad tas ja kattus tuleks aga inimene-tüübi eeskujul moodustada pluraali akusatiivis i-lised. Ainult sõnaraamat on toonud kontraheerunud lühivärteliste sõnade tüübist vormi perreid (ES₂, Wb., 250).

i- ja u-tüvedest esitatakse nii grammatikas kui sõnaraamatus vaid väheseid vastavaid id- ja uid-partitiivinäiteid.

Järgnevas P e t e r s o n i käsitluses leidub kolmesilbiliste tüvede kohta vaid üksikuid märkmeid. Lühitudes seisukohast, et "id-lõpp" pärineb sid-st, on autor selle iseloomustamiseks toonud paar vormi, mis kuuluvad vaatluse all olevasse sõnatüüpi, nimelt: jummala = id, jummalaid ja jummalid (Beitr. XII, 147). Pluraali akusa-

tiivi (resp. partitiivi) "vokaallõppe" analüüsid esitab ta veel vormid lambaid ja lambo (Beitr. XII, 148).

Seega võib Petersoni näidetes konstateerida vaid paralleelvormide esitamist kolmesilbilistes a-tüvedes.

Esimesteks, kes kolmesilbiliste tüvede plaurali partitiivi analüüsis astuvad sammu edasi eelneva sajandi näidismaterjalide esitamisega piirduvast käsitlesest, on Ahrens ja Faehmann.

Nagu juba eespool mainitud, toob Ahrens üldjuhise, mille järgi vaatlusaluse sõnagrupi a- ja u-tüvedes moodustab -id plaurali indefinitiivis (resp. partitiivis) tüvevokaaliga diftonge, e- ja i-tüvedes liitub aga konsonandile (vrd. lk. 164).

Seejuures on Ahrensi plaurali indefinitiivi käsitus ka kõne all oleva sõnarühma osas põhjalik ja varustatud rohkete näidetega.

a-tüvedes kohtame vastavalt reeglile nii kontraheerunud kui kontraheerumata tüvedes eranditult aid-vorme: puhtaid, kopaid (GES₁, 39), aastaid (ib., 44) jne.; samuti wahtraid (ib., 41), pimmedaid (ib., 47), ka hole-
tumaid (ib., 49) jne.

e-tüvedes antakse üldise "lõpuna" aga -id, nagu Äkkid, ikkid (GES₁, 40) palgid (ib., 45), helmid (ib., 39); samuti tütrid (ib., 42), i{tmid (ib., 46), harjak{id (ib., 38), wae{id (ib., 47). Seejuures on Ahrens viimase näite alusel kohanud ka sõnu naene (GES₁, 47), Mu{tlane, waen-
lane (ib., 50) jt. Kontraheerunud eda-adjektiivide ja e-ga

lõppevate deverbhaalide rühmas on toodud ka sõnad, nagu pilve, purje, taime, räime (GES₁, 45) jne., mis pluurali indefinitiivis on seega samuti id-lised.

Belnevate kõrval teeb Ahrens siiski märkuse, milles tähendab, et nähtavasti moodustas -id algselt e-ga diftongi, nagu a- ja u-tüvedes, sest mõnikord võivad kuulda ka vorme, nagu istmeid, mähkmeid, tärkeid, katteid, wandeid, heldeid¹.

Omaette erandiks on peetud ka pere-tüüpi, milles sõnad, nagu imme, kõnne, murre jne. saavad koos esimesega sid-formansi (GES₁, 46).

Eranditult id-lised on nii kontraheerunud tüvede neit{it (GES₁, 40) kätki (ib., 44), kallis, kaunis, rukkis (ib., 39) kui ka kontraheerumata tüvede allew (ib., 38), kamber (ib., 42), weski (ib., 44), lõuguti (ib., 50) jne. pluurali indefinitiivi vormid.

u-tüvedest leidub seevastu ainult diftongilisi vorme, nagu kontraheerunud tüvedest {urnuid (GES₁, 40), kohtuid (ib., 39), kontraheerumata tüvedest norikuid, ramatuid (ib., 38), kangruid (ib., 42) jne.

Nagu eespool osutatud, on Ahrens id-liste vormide gruppi paigutanud ka sõnad happo, tõmmo, Trino ja kirjo (vrd. lk. 184).

Ahrensi kolmesilbiliste tüvede pluurali indefinitiivi (resp. partitiivi) käsitluse kohta võib öelda, et

¹ Vrd. E. A h r e n s, GES₁, lk. 46.

autor on esitanud siin rohkesti materjali mitmesugustest sõnatüüpidest ja ühtlasi esmakordselt andnud reegli mainitud vormide moodustamiseks. Toetudes põhiliselt kuusalu murrakule, on ta seejuures loobunud kõigi kuulnud paralleelkujude esitamisest ja toonud kirjakeelde enamasti vaid ühe vormi. Erinevalt eelnevatest keeleõpetusest puuduvad siin kõne all olevas rühmas vokaaliga lõppevad kujud, a-tüvede konsonanttüvele liitunud id-vormid jne. Ahrensi ühtlustav tegevus on kolmesilbiliste tüvede puhul palju tugevam kui kahe- ja neljasilbilistes tüvedes.

Teoreetilises käsitluses esmakordselt märgib Ahrens ka e-tüvede eid-lise kaju olemasolu rahvakeeles. Et ta seda aga vanemaks ja ilmselt kaduvaks nähtuseks peab, eelistab ta vastava vormi fikseerimisel siiski juba varasemas kirjakeeles traditsiooniliseks saanud id-lisi sõnakujusid.

Kuigi Ahrensil kolmesilbiliste tüvede pluurali indefiniitivis rahvakeele seisukohalt otseselt vigu ei esine, on ta ekslikult arvanud viimastega pluurali indefiniitivis analoogiliselt muutuvasse rühma ka sõnad, nagu naine, vaenlane, happo jne., mis tegelikult alluvad hoopis kahe- ja neljasilbiliste sõnade muuteile. Vastavad eksimused tuleb panna ilmselt autori eesti keele rõhu- ja vältesuhete siiski puuduliku tundmise arvele.

Mis puutub aga id-partitiivi vormidesse sõnade taine - räime-rühmas, siis antud juhul on Ahrens andnud edasi otseselt kirdepoolsete Eesti alade keeleuusust:

akusatiivis diftongilist esinemust, pidades seda kõlalt paremaks, s.o. nähtavasti ilmekamaks ja toonud ainult i-tüvedes id-partitiivi.

Kolmesilbilistes kontraheerunud a-tüvedes on pluurali akusatiivis järjekindlalt aid-formans, nagu teibaid, kaikaid, künkaid, ambaid (Verh., 60).

Samasugune on pilt ka kontraheerumata a-tüvedes, kus laggedaid, aknaid, amblaid (Verh., 60) kõrval on rõhutatud, et "Kõigis mitmesilbilistes a-ga (s.o. a-tüvelistes - A.V.) adjektiivides esineb silpide arvule vaatamata samasugune lõpp: lojaid, suremaid, kummardajaid"¹. Teisel esitatakse veel ka vormid jallatumaid, armetumaid jne. (Verh., 60).

Kuigi Faehlmanni väljendus on siin ebatäpne, näib ta täiesti õigesti mõistvat mõningate sufiksite, nagu -ja, komparatiivi -ma jne. alati kaasrõhulist positsiooni pluurali akusatiivis.

Erinevalt kõigist varasematest grammatikutest ja kirjameestest annab Faehlmann ka e-tüvelistes sõnades diftongilise "eid-lõpu".

Kontraheerunud tüvede mitmesugustest tüüpidest esineb näiteid, nagu oneid, kombeid (Verh., 59), erneid, kirweid (ib., 46). Käsitlomata on jäänud aga pere-tüüp. Kontraheerumata sõnadest tuuakse vormid terkmeid, liikmeid (ib., 60), samuti orrekleid, arjakleid (ib., 59). Kuigi

¹ F. R. F ä h l m a n n, Verh., ^{GEG} kd. I, v.3, lk.58-59.

autor on ne-sõnade puhul maininud, et rõhulises silbis on nende "lõpuks -eid või -id (-eid, -id)"¹, siis praktiliselt annab ta siingi ainult diftongilisi näiteid, nagu obboeid, lotaggueid (Verh., 60) jne.

Nii kontraheerunud kui kontraheerumata i-tüvedest tauakse vaid id-lisi kujusid, nagu rukkid, kallid, kaunid (Verh., 60), samuti kanepid, wikkatid, taprid, tütrid (ib., 45) jne.

Kõigist kõne all olevatest u-tüvedest esitatakse ainult diftongilisi uid-vorme, nagu kontraheerunud tüvedest kohtuid (Verh., 56), kontraheerumata tüvedest tädruid, kangruid, ku(ikuid) (ib., 59) jne. Seejuures, nagu juba mainitud, on Fahlmann õigesti eristanud astmevaheldusliku ik-sufiksi flekteerumist samakujulisest astmevaheldusele allumatust liitest [kamarikku(i(d)) ja kirrikuid].

Nagu selgub, on Fahlmann täiesti õigetele teoreetilistele alustele tuginedes normeerinud oma aja kohta küllalt otstarbekalt kolmesilbiliste tüvede pluraali akusatiivi (resp. partitiivi) vormide esinemuse kirjakeeles. Lähtudes põhja-estli keskmurde keeletavast, kus leidub küll mitmeid paralleelvorme, on Fahlmann siin a-, e- ja u-tüvedes fikseerinud diftongilised kujud kui ilmekamad ja jätnud teised paralleelvormid otsustavalt kõrvale.

¹ Vrd. F. R. F a h l m a n n, Verh.⁶⁶⁶ kd. I, v.3., lk. 60.

Mis puutub i-tüvedesse, siis Faehlmann, kuid veel järgnevadki grammatikud kolmveerand sajandi jooksul, ei leidnud siin rahvakeelele tuginedes teist võimalust, kui fikseerida id-line vorm. Teatavasti on viimasel juhul diftongilised kujud (karttuleid, ohvreid jne.) keskmurdeski küllalt haruldased ja võimalik, et ka suhteliselt hilised (vrd. lk. 34).

Diftongilise vormi esitamisega e-tüvedes jõuab Faehlmann kirjakeele üldise arengu seisukohalt hinnatuna ette oma kaasaeglasest Ahrensist ja isegi Wiedemannist, kellel vastavas tüübis esineb veel ka id-line paralleelkuju.

Kuigi otseselt vaatlemata on jäänud pere-tüüpi sõnad, võib öelda, et üldiselt leidub Faehlmanni kolmesilbiliste tüvede pluurali partitiivi käsitluses aga juba kõik oluline, mida selles küsimuses suudab pakku-
da XIX sajand.

Järgnevalt on vaadeldud kolmesilbiliste tüvede pluurali partitiivi esinemust XIX sajandi esimese poole kirjanduse keeles ja kõrvutatud vastavat olukorda teoreetiliste seisukohtadega.

a-tüved.

Kontraheerunud a-tüved.

Pluurali partitiivis -aid. Kontraheerunud a-tüvede pluurali partitiivi vormid on nii teoreetilises käsitluses kui kirjanduse keeles kõige sagedamini aid-lised.

R o s e n p l. mättaid (Beitr. XI, 100); M a s. lapaid (O, 6), lippelgaid (MN 1821, 58), wõeraid (ib., 13), piknewardaid (ib., 19); P e t e r s. voõraid (LPK, 174); E R K 1829 lambaid, kotkaid [19/]; M a n n t. woõraid (VN, 44), poraid (AVP, 22); S o m m. rikkaid (VS, 69); F a e h l m. obbofewargaid (TVK 1842, 63), aaftaid (ib., 57); F r e u n d l. hambaid (PA, 23); J a n n s lippelgaid (St. II, 134); K r e u t z w. wõeraid (VK, 10), lukkawardaid (MM, 159), põelaid (ib., 10), rahwaid, (PS, 32), kanawarbaid (ib., 41), naljakaid (ib., 10), elajaid (ib., 10).

~~~~Niisiis elab siin edasi eelneva ajajärgu kirjakeeles juurdunud traditsioon, mis baseerub üsnagi laialdasel põhja-eesti murdetaval. Seejuures ei ole läbitöötatud Mannteuffeli, Faehlmanni ja Freundliche teostes antud juhul teistsuguseid vorme üldse esile tulnudki.

Pluurali partitiivis -id. Teoreetilises käsitluses ei esine peale Hupeli grammatikas kontraheerunud a-tüvedest otseselt id-lisi näiteid. Eelneva ajajärgu kirjakeel tundis siin ainult paari vastavat sõnakuju.

Vaadeldaval perioodil leidub siiski mitmel autoril üksikuid id-lisi vorme.

S o m m. hambid (VS, 12), wõerid (ib., 18); J a n n s.
wargid (St. II, 99); K ö r b. woörid (VT 1850, 43);
K r e u t z w. ambid (VK, 26).

Näib, et kõne all olevate sõnakujude kasutamine on sa-
genenud eeskätt läänemurdelise keeletavaga kirjameeste,
nagu Jannseni, Körberi ja Sommeri arvel.

Teatavasti on vastavad id-lised vormid just lääne-
murdes eriti sagedased:

vrd. P Ä r N u r m e lammid, säppid (A.V.); A u d kuu
kuningid (üsk); P J g ästid, M i h ästid, jeukkid; L i h
ästid (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline os., lk. 20 ja
36 järgi) jne.,

kuigi seal tuntakse antud juhul ka teistsugust pluurali
partitiivi.

Pluurali partitiivis -ud. Vaadeldava perioodi
kirjakeele teoreetiline käsitus ei ole vastavaid vorme
pakkunud. Ka eelnevast ajajärgust ei ole kontraheerunud
tüvedest taolisi sõnakujusid otseselt esile tulnud.

XIX sajandi esimesest poolest läbitöötatud kirjan-
duse keeles on leidunud aga paar vastavat vormi.

E R K 1819 lapud [40]; S o m m. hambud (VS, 5),
rattud (ib., 37).

Mainitud pluurali partitiivi kujud on tuntud ees-
kätt lääne- ja saaremurdes.

Vrd. M u s añnerud (Ü 18, 57); K a a ambud (KKI M
292, 33); P ö i rattud (ES KT 124, 27); M u h kinbud
(KKI M 282, 8); P J g lammud (K 6, 18); A u d ästud

(M 5, 48); M i h takjuD (M 25, 71); L i h amBuD (Ü 17, 48); K i r āstoid (M 3, 55); R i d lamBuD (K 43, 35) jne.

Tõenäoliselt tuleb ka kõne all olevaid kirjakeeles tarvitatud vorme pidada otsesteks lääne-eeesti murdesugemeteks.

Pluurali partitiivis -o. Hupeli grammatikas ja sõnaraamatus toodud paarile o-lisele näitele on läbitöötatud kirjandus pakkunud vaid ühe vaste: M i c k w. kirkli = jalla jambo (Kr. II, 167).

Ilmselt on need eelneval ajajärgul peamiselt läänemurde eeskujul (vrd. lk. 133) kirjakeele traditsiooni toodud vormid XIX sajandi esimese poole praktilisest keeletarvitusest kadumas.

Kontraheerumata a-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Ajajärgu teoreetilistest käsitlustest esitab ainult Hupeli grammatika antud juhul paar id-list paralleelvormi aid-liste kõrval. Kirjakeele praktilises tarvituses kasutavad seda siiski mitmed autorid.

H o l t z üllemid (L, 180), wannemid (ib., 33); R o - s e n p l. küünlid (Beitr. XI 86), wannemid (ib., 51, 123); M a s. ahwenid (MN 1821, 119), [vrd. ka mollemid (O, 23)]; S o m m. kübbarid (VS, 93), wannemid (ib., 45, 16; LL, 19), wae{emid (VS, 69), ellawid (LL, 59);

J a n n s. filmapislarid (St. II, 168, 96), pagganid (ib., 80); M e y. küünlid (Kr. II, 112); K r e u t z w. wannemid (VK, 61), wanemid (PS, 24), [vrđ. mõllemid (MM 154)].

Võrreldes diftongiliste vormidega, jääb id-esinemus antud juhul siiski vaid harvaks paralleelkujuks, mida ükski autor ei kasuta ainuvormina.

Tähelepanav on, et mainitud formans tuleb esile eelkõige komparatiivi sufiksiga sõnakujudes, nagu see paistis silma eelnevalgi ajajärgul.

Plurali partitiivis -aid. Teoreetilises käsitluses on vaadeldavas grupis aid-partitiiv üldine. Ainult Hupelil esineb siin väheseid paralleelvorme.

Ka kirjanduse keeles on vastavad sõnakujud antud juhul valdavad.

H o l t z rummalaid (L, 24), Pimmedaid (ib., 185), ellawaid (ib., 215); R o s e n p l. peenraid (Beitr. XI, 106), kõlwatumaid (ib., 116); E R K 1818 wannemaid [34]; M a s. ibbulaid (O, 4), küünlaid (MN 182, 12), peenraid (ib., 231), armotumaid (ib., 202), wäejooks-
jaid (ib., 277), wähhemaid (ib., 20); P e t e r s. illu-
said (LPK, 173), ellawaid (ib., 181); M a n n t. kurja-
teggiaid (APV, 27), parremaid (ib., 11); S o m m. terra-
waid (VS, 23), lõhkuwaid, kolledaid (ib., 74), aknaid (ib., 71), ulitaid (LL, 39), õnnetomaid (ib., 51); F a e h l m. illuaid (MRK 1846, 52), weidraid (MRK 1843, 44), kaelaleikajaid (TVK 1842, 63); F r e u n d l.

halledaid (ML, 10); J a n n s. piſſaraid (St. II, 204),
wapraid (ib., 22), wannemaid (ib., 122), hiilgawaid
(ib., 34), L o s s. armſaid (Kr. I, 23); M e y. wähhemaid (Kr. II, 36); M i c k w. ſuremaid (Kr. II, 156);
K r e u t z w. willetſaid (VK, 15), ſamblaid (S I, 36), oſſawamaid (MM, 160). ſuremaid (VK, 33) wannemaid (ib., 20), kolledaid (MM, 10), trükkijaid (ib., 28)

Vaatamata aid-partitiivi sagedasele tarvitamisele, on tuntumaist kirjameestest seda järjekindlalt kasutanud vaid Faehlmann ja Mannteuffel. Enamikul autoreil, nende hulgas ka Masingul ja Kreutzwaldil, esineb antud juhul siiski ka väheseid paralleelvorme.

Võrreldes aga aid-partitiivi kasutamissagedust eelneva perioodi vastava esinemusega, näib, et diftongi-liste pluurali partitiivi vormide tarvitamine on siin kogu aeg sagenenud.

Pluurali partitiivis -o. Teoreetilises käsitluses ainult paaris kontraktsioonilises a-tüves esile tulnud o-partitiivi leidub läbitöötatud kirjanduses ühel juhul ka kontraheerumata sõnas: S o m m. wahwo tegguſid (VS, 3).

Vaatluse all olnud varasem kirjakeel ei ole mainitud vorme pakkunud.

Ka tänapäeva murdekeel ei tarvita üldiselt taolisi sõnakujusid. Läbitöötatud materjalides on leidunud siin vaid paar vastavat näidet: K a a pênDru (KKI 292, 33), V a r rosinu(?) (Tsiteeritud E. Koff, id-lõpuline os., lk. 35 järgi).

Pluurali partitiivis -si. Teoreetiline keelekäsitlus ei ole vaadeldavast sõnatüübist si- ~ sid-lisi näiteid otseselt pakkunud. Taolisi sõnakujusid ei leidunud ka eelneva perioodi kirjanduse keeles.

Vaadeldaval ajajärgul esineb siin Rosenplänteril üksik vorm: tahtjasfi (Beitr. XI, 121).

Mainitav on, et tänapäeva lääne-eesti murrakuis kasutatakse antud juhul üsnagi sageli si-lisi analoogia-
vorme:

vrđ. H ä ä kolmandazi, õppetä, äazi, S a a ahunazi,
T õ s lälattajazi, õpettajazi, masinazi; M i h
laBeDazi, V a r jumalazi, emlejazi jne. (Tsiteeritud
E. Koff, id-lõpuline os., lk. 35 - 36 järgi).

Nii on ilmne, et Rosenplänter, kaldudes käesoleval juhul kõrvale üldisest aid-traditsioonist, on võtnud siin otseselt eeskuju Pärnu ümbruskonna murdekeelest.

Vaadeldava ajajärgu teoreetiline kirjandus toob käsitletavast grupist peamiselt aid-partitiivi, mille kõrval vaid Hupelil ja Petersonil esineb üksikuid id-, o- ja sid-vorme. Kirjakeele praktiline tarvitus on kasutanud siin kontraheerunud tüvedest aid-, id-, ud- ja o-partitiivi, kontraheerumata tüvedest aid-id-, o- ja si-partitiivi.

Üldiselt on diftongilised sõnakujud kaaluvas enamuses; o-, ud- ja si-lisi vorme on tulnud ette vaid harvade eranditena.

Kirjanduse keelest esiletulnud näiteist selgub, et kõik vaatluse all olnud autorid peale Faehlmanni ja Mannteuffeli on kasutanud paralleelvorme, nagu Rosenplänter: mättaid, aga ellajid, samuti peenraid, wesliemaid, aga küünlid, wannemid ja ka tahtjasfi. Masing tarvitab üldiselt võrdlemisi järjekindlalt aid-partitiivi: fippelgaid, fapaid, fibbulaid, wähhemaid, selle kõrval leidub aga ka vorme, nagu heringid, ahwenid. Kõige kirevam näib olevat antud juhul Sommeri keeletarvitus, kes kasutab läbisegamini mafikaid, aga hambid, hambud, waelemid, aga terrawaiid ja ka wahwo. Korduvaid kõikuvusi on ka Jannsenil, kellel kohtame fippelgaid, aga rusfikid, pisfaraid ja ka filmapisfaraid jne. Samuti leidub Kreutzwaldi keeles paralleelsusi, nagu ambaid ja ambid, wannemid, wannemaid jne.

Seega võib öelda, et kuigi vaadeldavas sõnatüübis on olemas tugev tendents tarvitada diftongilist aid-partitiivi, esineb kirjakeeles antud juhul veel rida murdelisi paralleelkujusid.

e - t ü v e d.

Kontraheerunud e-tüved.

Pluurali partitiivis -eid. Vaadeldava ajajärgu grammatikakäsitlus esitab uudselt kolmesilbilistes e-tüvedes ka eid-partitiivi. Faehlmannil on nimetatud vormid täiesti ainulised, Ahrens toob küll vaid üksikuid vasta-

vaid sõnakujusid. Eelneva perioodi kirjakeeles ei ole peale Virginiuste tõlke mainitud vorme kasutatud. Vaadeldav ajajärk pakub aga algusest peale mõningaid eid-lisi näiteid.

R o s e n p l. raskeid (Beitr. XI, 105); M a n n t. äkkeid, ehteid (APV, 58); F a e h l m. kombeid (TVK 1841, 47; MRK 1843, 44), taimeid¹ (TVK 1842, 61); K r e u t z w. rideid (VK, 7), kombeid (S I, 45; PS, 9, 23), lahkeid (S I, 43), ülgeid (MM 148, 150), uhkeid (ib., 21, 25), honeid, taimeid² (PS, 30).

Teatavasti on keskmurdes analoozikkeid-vormid küllalt sagedased; kuigi viimaste kõrval leidub ka paralleelkujusid (vrd. lk. 33).

XIX sajandi esimese poole kirjakeele tegeliku tarvituse jälgimisel selgub, et enam-vähem järjekindlalt on eid-partitiivi kasutanud vaid Faehlmann ja Kreutzwald.

Pluurali partitiivis -id. id-partitiivi esineb vaatlusaluses rühmas teoreetilistest käsitlustest vaid Hupelil ja Ahrensil, Faehlmann seda ei too.

Kirjakeele eelnev periood tundis antud juhul aga peamiselt id-vorme. Vastav väljakujunenud traditsioon, mis toetus üldiselt küllalt laialdasele murdelisele esinemusele, jätkus ka enamiku vaadeldava ajajärgu autorite keeletarvituses.

R o s e n p l. palwid (Beitr. XI, 84), walgid (ib., 48);

---

¹ Sõnad taim, pily jt. käänduvad Lääne-Virumaal ja Ida-Järvamaal mõte-tüübiga analoogiliselt (vrd. lk. 236).

² id.

M a s. ulgid (PV, 48), ehtid (ib., 2), ernid (MN 1821, 56), rõugid (ib., loo, 137), terwid (ib., 215); E R K 1841 haigid [32]; S o m m. ridid (VS, 82, 68; LL, 32), laenid (VS, 22); F a e h l m. ello onid (TVK 1841, 51); F r e u n d l. palgid (ML, 4), palwid (ib., 10); E R K 1851 möttid (9); M e y. ernid (Kr. II, 151), möttid (ib., 5); K r e u t z w. kurreernid (VK, 6).

Seejuures kohtame Faehlmanni ja Kreutzwaldigi varasemates töodes (enne Faehlmanni "Ueber die Declination" ilmumist) üksikjuhtudel id-partitiivi, nagu seda diftongilise kuju kõrval tuleb ette ka Lääne-Virumaa ja Ida-Järvamaa murdekaeles (vrd. lk.33).

Pluurali partitiivis -sid. Teoreetilistes kirjutistes ei ole vaadeldavas sõnatüübis otseselt toodud sid-partitiivi näiteid. Paaril juhul esineb neid aga kirja-keele praktilises tarvitamises.

R o s e n p l. äkkefid (Beitr. XI, 28); J a n n s. honefid (St. II, 4).

Kuigi mõlemad vormid tulevad ette läänemurdele toetuvate autorite keelepruugis, ei saa öelda, et taolised sõnakujud oleksid nimetatud murdealal eriti tüüpilised.

Pluurali partitiivis -si. si-partitiivi vorme leidub kõne all olevatest tüvedest vaid paaril juhul kirjanduse keeles.

H o l t z ehteli (L, 45); K r e u t z w. elmesi (PS, 33).

Ilmselt ei ole ka nimetatud analoogiamoodustised antud sõnatüübis produktiivsed, kuigi siin leidub eeskujusid rahvakeeleski.

Pluurali partitiivis -i. Teiste hulgas on vaadeldaval ajajärgul tulnud kirjakeele praktilises tarvituses esile ka paar i-partitiivi vormi.

P e t e r s. uhki tammipuid (LPK, 179), M a n n t. kergi (APV, 4).

Viimased on moodustatud tõenäoliselt kahe silbiliste tüvede eeskujul.

Kontraheerumata e-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Hupeli ja Ahrensi käsitluses on kontraheerumata e-tüvede pluurali partitiiv valdavalt id-line. Seevastu Faehlmann, kes on ne-sõnade puhul küll maininud "id-(id-) lõpu" võimalikkust, ei esita seda otseselt üheski näites.

Eelneva perioodi kirjakeeles kasutati käsitletavas sõnatüübis enamasti id-partitiivi. Samasugune olukord püsis üldiselt ka vaadeldaval ajajärgul.

H o l t z rattapeälid (L., 39); R o s e n p l. finniid (Beitr. XI, 48), elloaegid (ib., 52); E R K 1818 ommakid [35]; M a s. punnaid (PV, 31), kattuid (MN 1821, 6), hobboid (ib., 9) lojukid, kattuid (ib., 219), liikmid (ib., 215); E R K 1841 wiimid [44], lojukid [32]; M a n n t. Hobboid (VN, 42), waeid

juhul oma hilisemates töodes.

Diftongiliste sõnakujude suhteliselt harv esinemus kontraheerunud e-tüvede pluurali partitiivis annab põhjust oletuseks, et veel XIX sajandi keskmurde rahva-keeles võisid nimetatud analoogiavormid olla tõepoolest mõnevõrra vähem levinud kui tänapäeval.

Pluurali partitiivis -i. Grammatiline käsitlus ei ole vastavaid vorme otseselt pakkunud. Ainult Hupel on toonud sõna kattus neljasilbiliste tüvede (inimene-) tüübis.

i-list partitiivi leidus antud juhul vähesel määral eelneva perioodi kirjakeeles. Mõningad näited vaadeldavast ajajärgust pärinevad siin eranditult ne-tuletis-test:

H o l t z Üllemeelti (L, 77); F r e u n d l. waei (ML, 6); K ö r b. waei (VT 1850, 37); K r e u t z w. kihwti (MM, 151), wigasi kohtasi (PS, 27) [vrd. niiggu (VK, 30; MM 153 jne.)].

Vastavad vormid, mida mõnikord esineb ka rahva-keeles, on moodustatud ilmselt kahe- ja neljasilbiliste tüvede eeskujul.

Eelnevast ilmneb, et vastlusaluste e-tüveliste sõnade käsitluses puudub veel ühtlus. Hupel ja Ahrens esitavad nii kontraheerumata kui kontraheerunud tüvedest peamiselt id-partitiivi, esimese autori käsitluse järgi võiks s-sõnades pidada ka i-lisi vorme võimalikuks. Faehl-

mann seevastu annab üldiselt eid-partitiivi.

Kirjanduse keeles tuleb kontraheerunud sõnades esile eid-id-, sid-, si- ja i-partitiivi, kontraheerumata tüvedes id-, eid- ja i-partitiivi.

Mis puutub üksikute autorite keeletarvitusse, siis siin esineb rea paralleelvormide kasutamist, nagu Rosenplänteril raskeid, aga walgid ja ka äkkeid; Mannteuffelil äkkeid, aga kergi; Faehlmannil kombeid, aga onid, lojukid ja ka linnakid; Kreutzwaldil honeid, aga kurreernid ja ka elmesi, wiimid, aga tösid ja ka wigasi.

Kõige sagedamaks vastavaks formantsiks on ajajärgu kirjakeeles siiski -id. Autorid nagu Masing, Sommer, Jannsen tarvitavad seda üsnagi üldiselt. Faehlmann ja Kreutzwald seevastu rajavad aga kindla aluse ilmekamate eid-liste vormide kasutamisele.

i - t ü v e d.

Kontraheerunud i-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Vaatlusalustes i-tüvelistes sõnades esitatakse teoreetilistes kirjutistes ühtselt id-partitiiv. Samuti kirjakeele praktiline tarvitus ei tunne antud juhul teistsuguseid sõnakujusid.

R o s e n p l. ... küllitakse lui-rukkid, odre ehk kaero mahha (Beitr. XI, 78); M a s. ... ja ei tunne ei rukkid egga odre! (O, 2); S o m m. kallid asjo (VS, 106); F r e u n d l. terwid rukkid ehk kaero

(PA, 19); K r e u t z w. ... nemmad tewad fuggifel ...
mõnni wakka osja rukkid mahha, ... (S I, 20).

Mainitav on, et ka eelneva ajajärgu kirjakeeles
olid vastavad põhja-eeesti murdeis sagedased vormid ainu-
lised.

Kontraheerumata i-tüved.

Pluurali partitiivis -id. Nagu kontraheerunud tü-
vedes, on ka käsituseluste kontraheerumata tüvede pluura-
li partitiiv nii teoreetilises kirjanduses kui praktilises
keeletarvituses valdavalt id-line.

R o s e n p l. ... linno ja kannepid on fisse pandud ...
(Beitr. XI, 116); M a s ... panniwad ... marju;
porgandid, ja maid juri ette (MN 1821, 32), ... ja
wõtjid mehhed köiji ja reddelid (?) ka ja ... (ib.,
183); F a e h l m. ... kalikaid, porganid, peterfilla
- ... (TVK 1842, 61); J a n n s. traid teenrid (St. II,
17); K ö r b. neid koolmeitrid (VT 1850, 44); M e y.
numrid (Kr. II, 109); K r e u t z w. ükikuid pooks-
tawid (MM, 26).

Esitatud näidetega analoogilised põhja-eeesti murdeis
laialt tuntud vormid olid vaadeldavas sõnatüübis ka eelne-
val perioodil kõige sagedasemad.

Pluurali partitiivis -sid. Ühel juhul on vaatlus-
aluses sõnatüübis talnud otseselt esile ka sid-partitiivi:

S o m m. underupferiid (VS, 16).

Tänapäeva põhja-eeesti keskmurdes on vastavad sid-
-lised analoogiavormid antud juhul si-vormidega võrrel-
des suhteliselt harvad (vrd. lk. 35).

Pluurali partitiivis -si. Ühel juhul on läbitöota-
tud kirjanduses leidunud ka üksik si-partitiivi näide:

ERK 1819 litroni (42).

Kirjakeele varasem ajajärk ei ole pakkunud vasta-
vaid vorme, tänapäeva põhja-eeesti keskmurdes on nimetatud
sõnakujud aga küllaltki tuntud (vrd. lk. 35).

Üldiselt selgub seega, et kolmesilbiliste i-tüvede
pluurali partitiivis on nii kirjakeele teoreetilises kä-
sitluses kui praktilises tarvitamises id-vormid täiesti
valdavad. Viimaste kõrval on ainult kontraheerumata tüve-
dest tulnud kirjanduses esile paar sid- ~ si-partitiivi
vormi.

u - t ü v e d.

Kontraheerunud u-tüved.

Pluurali partitiivis -uid. Eelneva ajajärgu keele-
õpetustes ei leida otseselt kontraheerunud u-tüvede plu-
rali partitiivi vorme. Vaadeldava perioodi grammatikakä-
sitlus toob vastavad näited järjekindlalt uid-listena.
Samasugused on enamikus ka kirjandusest esile tulnud vor-
mid.

H o l t z urnuid (L, 215); M a s. urnuid. (PV, 60;

O, 2o), wettinuid maja riistu (MN 1821, 304), } õeks
põlleniud¹ palka (ib., 105); M a n n t. } urnuid (VN, 9);
K r e u t z w. } urnuid (MN, 140).

Tähelepanu äratav seejuures, et Masingul esineb ka atribuudina tarvitatud uid-partitsiibist uid-lisi sõnakujusid. Läbitöötatud murdematerjalid ei ole nimetatud nähtusele vasteid pakkunud. Varasemast kirjakeelest on tulnud aga esile taolisi uid-partitsiibi vorme.

Pluurali partitiivis -si. Belneva kõrval on ainult Holtz tarvitanud ka üht si-list vormi: Kohtusi (L, 47).

Varasema kirjakeele läbitöötatud osa ei ole pakkunud mainitud vormiga analoogilisi sõnakujusid. Ka tänapäeva põhja-eesti murdekeeles leidub vastavaid vorme üldiselt harva (vrd. lk. 35).

Kontraheerumata u-tüved.

Pluurali partitiivis -uid. Kontraheerumata u-tüvede puhul on kirjakeele teoreetilises käsitluses uid-partitiiv eelneva ajajärguga sarnaselt täiesti ainuline. Ka kirjakeele praktilises tarvituses on vastavad vormid valdavad.

H o l t z Peälikuid (L, 59); R o s e n p l. juri-
kuid (Beitr. XI, 116); M a s. ankruid (PV, 50),
Rättikuid (MN 1821, 212), hawatuid (ib., 240); S o m m.
peälikuid (LL, 17); F a e h l m. õppetu^e-ramatuid
(MRK 1846, 50); J a n n s. peälikuid (St. II, 52);

---

¹ Vormi põlleniud pro põllenuid puhul on ilmselt tegemist trükiveaga.

K r e u t z w. kiwvi kangruid (VK, 34), ukjuid
(MM, 26), wäljakitkotuid umbrohu poolnärtsind wõso-
kesi (PS, 26).

Märgitav on, et Kreutzwaldil esineb ühekordselt
ka atribuudi positsioonis asetsevast tud-partitsiibist
uid-vormi. Läbitöötatud murdematerjalid ei ole selliseid
näiteid pakkunud, kirjakeele varasem periood aga tundis
paari taolist sõnakuju.

Pluurali partitiivis -si. Eelnevate kõrval leidub
ainult Sommeril üksik si-line vorm: pealikuji (VS, 28),
kuigi nimetatud autor on samast sõnast tarvitanud ka uid-
-partitiivi.

Kirjakeele eelnev periood ei pakkunud taolisi vor-
me. Ka põhja-cesti murdekeeles leidub vastavaid sõnakuju-
sid vaid juhuslikult.

Nagu selgub, on kolmesilbiliste u-tüvede pluurali
partitiivi esinemus üsnagi järjekindlalt uid-line. Ainult
paaril juhul on tulnud ette si-lisi vorme. Viimaste arvel
on vaadeldavas tüübis tekkinud siiski paralleelvormid,
milliseid kirjakeele eelnev periood üldse ei tundnud.

XIX sajandi esimese poole eesti kirjakeeles esineb
kolmesilbilistes ja nendega analoogiliselt käänduvates
enamasilbilistes tüvedes aid-, eid-, uid-, id-, ud-, ed-,
o-, i-, sid- ja si-partitiivi.

aid-partitiiv esineb:

- 1) valdavalt juhtudel kontraheerunud a-tüvedes (mättaid);
- 2) sama sagedusega ka kontraheerumata a-tüvedes (pisla-
raid, holetumaid).

Võrreldes eelneva perioodiga on kõne all olevate kontraheerunud a-tüvede rühmas paralleelvormide osatähtsus aid-partitiivi kõrval küll vähesel määral suurenenud. Kontraheerumata tüvedes on seevastu aga aid-vormide kasutamises märgata teatavat sagenemist.

eid-partitiiv esineb:

- 1) kontraheerunud e-tüvedes peamiselt Facklmannil ja Kreutzwaldil (oneid, heldoid);
- 2) kontraheerumata e-tüvedes samadel autoritel (linnakleid,
üdameid).

eid-partitiiv on XIX sajandi esimese poole kirja-keeles eelneva perioodiga võrreldes uus joon, mis hakkab juurduma eeskätt Facklmanni ja Kreutzwaldi keeletarvituse näol.

uid-partitiiv esineb:

- 1) täiesti üldiselt väheselt esiletulnud kontraheerunud u-tüvedes (urnuid);
- 2) sama sagedusega ka kontraheerumata u-tüvedes (norikuid,
kangruid).

Nende kõrval on leidunud kirjanduses vaid paar si-list vormi, mida eelmine periood aga üldse ei tundnud.

id-partitiiv esineb:

- 1) kirjanduse keeles vähestes kontraheerunud a-tüveliste sõnade näidetes (hambid, wargid);
- 2) mõnel määral kontraheerumata a-tüvedes, eeskätt komparatiivi vormides (wannemid);
- 3) peale Faehlmanni ja Kreutzwaldi keeletarvituse valdavalt kontraheerunud e-tüvedes (äkkid);
- 4) eelnevaga samadel tingimustel ka kontraheerumata e-tüvedes (iitmid, punnajid);
- 5) täiesti üldiselt kontraheerunud i-tüvedes (rukkiid, kalliid);
- 6) peaaegu ainuvormina ka kontraheerumata i-tüvedes (kannepid, porgandid).

Nagu selgub, on id-partitiivi vormid kolmesilbilistes tüvedes vägagi laialt levinud. Ainult vastavatest u-lise tüvevokaaliga sõnadest ei ole kõne all olevaid kujusid esile tulnud. Võrreldes eelneva ajajärguga on aga id-vormide kasutamissagedus eeskätt eid-partitiivi arvel siiski mõnevõrra vähenenud.

ud-partitiiv esineb:

- 1) paaris näites kontraheerunud a-tüvedest eelkõige Sommeril (rattud).

Eelnev ajajärk pakkus üksiku vastava vormi vaid kontraheerumata a-tüvelisest sõnast.

ed-partitiiv esineb:

- 1) ühel juhul Hupeli grammatikas kontraheerumata e-tüvelises näites (habbemed).

o-partitiiv esineb:

- 1) vähestes kontraheerunud a-tüvedest pärinevates vormides (lambo, lambo);
- 2) ühel juhul kontraheerumata a-tüvest (wahwo).

Viimati esitatud sõnatüübis ei tundnud eelnev aja-
järg o-partitiivi.

i-partitiiv esineb:

- 1) paaris näites kirjanduse keeles kontraheerunud e-tüvedest (uhki, kergi);
- 2) vähestes kontraheerumata e-tüvede vormides Hupeli grammatikas ja kirjanduse keeles (waei).

Võrreldes eelneva perioodiga on juhuslike i-parti-
tiivi vormide hulk käesoleval juhul vähenenud.

sid-partitiiv esineb:

- 1) Hupeli grammatikas ühes kontraheerunud a-tüve vormis (taewaid);
- 2) Petersonil ühes kontraheerumata a-tüve vormis (jumma-
la=id);
- 3) kõigis lähivältelistes ja mõningates pikavältelistes
kontraheerunud e-tüvedes (perreid, honeid);
- 4) kirjanduses ühes kontraheerumata i-tüve näites
(underuperiid).

Kuigi sid-partitiivi esineb mitmesuguse tüvevo-
kaaliga sõnadest, tuleb seda vaadeldavas rühmas siiski
suhteliselt harva esile.

si-partitiiv esineb:

- 1) kirjanduses ühes kontraheerumata a-tüve vormis (taht-
iasi);

2) kirjanduse keeles vähestes kontraheerunud e-tüvede näidetes (ehtesi, elmesi);

3) kirjanduse keeles ühes kontraheerunud u-tüve vormis (Kohtusi);

4) ühes kirjandusest esile tulnud kontraheerumata u-tüve vormis (peälikusi).

si-partitiiv tungib kirjakeelde XIX sajandi esimesel poolel. Varasem periood seda ei tundnud. Kuigi nimetatud formansiga vormide hulk pole kolmesilbiliste tüvede rühmas just arvukas, tuleb si-lisi sõnakujusid üldiselt isegi sagedamini esile kui sid-vorme.

Kolmesilbiliste tüvede pluraali partitiivi analüüsimisel selgub, et teoreetilises käsitluses kujunevad siin sajandi neljakümnendail aastail suhteliselt üsnagi stabiilsed vormid. Kirjanduse keeles seevastu püsib kogu ajajärgul sage nii murdeist kui kirjakeele varasemast traditsioonist pärinevate paralleelvormide tarvitamine. Kuigi siingi on eelneva ajajärguga võrreldes mõningad formansid (- id, -e, osalt -i) kõrvale jäänud, on si-vormide arvel taas rida paralleelkujusid juurde tulnud.

XIX sajandi esimesel poolel alguse saanud uudne eesti keele käsitlus avaldub pluraali partitiivis eelkõige teooria osas. Nimelt ei piirdu kõne all oleva ajajärgu grammatikud enam ainult vastavate vormide olemas-

olu konstateerimisega, vaid asuvad jõudumööda välja selgitama ka viimaste esinemusega seoses olevaid seaduspärasusi. Nii osutatakse pluurali partitiivi formansi sõltuvusele singulari tüvest, esimese silbi vokaalist, silpide arvust jne.

Kuigi pluurali partitiivi moodustamises kehtivaid korrapärasusi ei nähta veel täies ulatuses ja esitatud reeglid osutuvad mittepiisavaiks või vildakaiks, pannakse sellega siiski alus kõne all oleva käände teaduslikule käsitlesele.

Teise uude joonena tulevad esile pluurali partitiivi normeerimiskatsed, mis kahesilbiliste tüvede osas küll vähem, kolmesilbiliste tüvede osas aga ulatuslikumalt jätavad kõrvale rea paralleelvorre.

Kui ajajärgu alguses ilmunud Hupeli grammatika jätkab kogu ulatuses eelneva perioodi kirjakeele traditsiooni, siis nii pluurali partitiivi vormide põhjendamise kui fikseerimise poolest väärrib tähelepanu eriti Faehlmanni käsitus. Kahjuks sai aga mainitud Õpetatud Eesti Seltsi Toimetistes artiklina ilmunud töö hoopis vähem tuntuks kui Ahrensi grammatika. Kui Faehlmanni seisukohti on mõnel juhul, nagu näib, arvestanud peamiselt Kreutzwald, siis laiemale kirjakeele kasutajate ringile sai möödunud sajandi neljakümnendaist aastaist alates otseks käsiraamatuks Ahrensi keeleõpik.

Viimase teose pluurali partitiivi puudutavat osa tuleb esile tõsta materjali esitamise rohkuse ja tihedu-

se poolest. Normeeriv tegevus ja pluurali partitiivi kujunemise teoreetiline põhjendamine on siin aga nõrgemad kui Faehlmannil. Mõningal juhul tuuakse Ahrensi grammatikas isegi rahvakeelele vööraid vorme, mida Faehlmannil üldse ei esine.

Teoreetilise käsitluse edusammud ei avaldu aga kaugeltki täies ulatuses kirjakeele praktilises tarvituses.

Siingi jääb rahvakeele seisukohalt väärade vormide, sealhulgas ka nominatiivi partitiivi asemel kasutamine üha harvemaks. Küllalt sagedased on aga nii murdeist kui kirjakeele varasemast traditsioonist pärinevad paralleelkujud. Viimased rikastuvad vaadeldaval ajajärgul koguni si-formansi võrra, mida varasem kirjakeel ei tundnud. si-partitiivi kirjakeelde tulekut võib peaaegu otseselt dateerida vaatluse all olnud ajajärgu algusega. Nii on märgitav, et Holtzi varasemates töödes, näiteks 1805.a. talurahva seaduse tõlkes, on tarvitatud veel järjekindlalt sid-lisi sõnakujusid. Kõne all oleva perioodi alguses ilmunud "Luggemistes" on aga vastaval juhul si-partitiivi vormid -sid kõrval isegi ülekaalus. si-partitiivi kujud leviavad esmaselt just kirjakeele praktilises tarvituses, alles sajandi neljakümnendail aastail jõuab ka teoreetiline keelekäsitus nende tunnustamiseni.

Jälgides sid- ~ si-liste vormide üldist tarvitamisagedust, peab nentima, et see on mõlemate formansite kasutamisuhte kokku liites suurem kui eelneva perioodi

sid-partitiivi esinemus. Seega tuleb konstateerida vastavate analoogiavormide osatähtsuse kasvu kirjakeeles.

Kõne all olnud ajajärgu kirjakeele pluurali partitiivi vormide murdekeelset tausta jälgides osutub, et see langeb enamikul juhtudel ühte kas põhja-eeesti keskmurde põhiesinemusega või viimases kasutatavate paralleelvormidega. Seejuures kannab aga enamiku autorite keel oma kodumurde pitselit. Näitena võib siin mainida seika, et Faehlmannil esineb kahesilbilistes i- ja ka e-tüvedes vastavalt Ida-Järvamaa keeletavale üsna ulatuslikult a-partitiivi. Kreutzwald aga, kes on pärit kirde poolt, kas mainitud formans tuleb vaid harva esile, seda ei kasuta. Üsnagi selgesti torkab kodumurde mõju silma ka läänemurdeliste autorite, nagu Rosenplänteri, Freundlichi, Jannseni jt. keeles. Kuigi nende poolt kasutatud vorme tuntakse enamikul juhtudel ka keskmurdes, on mõndagi neist (a-partitiivi jne.) tarvitatud viimati nimetatud murdeala tavast sagedamini. Mainitud juhtudel on siin tegemist ilmse läänemurde mõjuga.

Mis puutub keeleajalooliselt vanemate haruldaste vormide esinemusse kirjakeeles, siis nende arv on vägagi väheseks jäänud. Selle põhjuseks on tõenäoliselt kirjakeele teatava stabiliseerumise kõrval ka arhailiste vormide järjekindel vähenemine rahvakeeles. Korduvalt on esile tulnud vaid u- ~ o-tüvede samalõpulisi pluurali partitiivi kujusid ja ainult teoreetilistes käsitlustes ka ühesilbiliste i-, ü- ja diftongiga lõppevate tüvede

id-partitiivi.

Vastupidise arengujoonena võib aga märkida, et kolmesilbiliste tüvede pluurali partitiivis on eelneva ajajärguga võrreldes kontraheerumata a- ja e-tüvedes mõnevõrra suurenenud diftongiliste vormide hulk. Viimane asjaolu annab põhjust oletada, et ka keskmurde rahvakeeles toimus analoogiline areng. Samuti tundub tõenäolisena, et vaadeldava ajajärgu põhja-eesti rahvakeeles on ka sid-si-partitiivi tarvitamine olnud mõnelgi määral sagedasem kui näiteks eelneval sajandil piibli tõlkimise ajal.

Üldiselt jõuab XIX sajandi esimese poole kirjakeel seega rahva keeletarvitusele vastavate pluurali partitiivi kujude esitamiseni. Kindlate kirjakeele vormide väljalimine ja fikseerimine jääb aga põhiliselt järgnevate ajajärgude ülesandeks. Seejuures ei saa aga märkimata jätta, et eeskätt Faehlmanni ja Kreutzwaldi kui eesti rahvusliku kirjakeele rajajate keeletarvitus on ka pluurali partitiivi küsimuses jäänud kirjakeele hilisemale traditsioonile suures osas aluseks.

KOKKUVÕTE

Pluurali partitiivi jälgimine eesti vanemas kirjakeeles osutab, et kõne all olevate käändevormide käsitle- ses ja tegelikus kasutamises on toimunud ajavahemikul XVI sajandi teisest veerandist kuni XIX sajandi keskpaigani küllaltki tähelepanu väärivaid muutusi. Seejuures võib öelda, et pluurali partitiivi vormide tunnustamine ja ka- sutamine kirjakeeles on olnud otseses sõltuvuses vastava ajajärgu üldistest keeleteoreetilistest tõekspidamistest. Sedamööda, kuidas on vabanetud ladina-saksa vormistiku kammitsatest ja õpitud tundma eesti keele olemust, on muu- tunud ka kõne all oleva käände vormide kasutamine rahva kõnekeelele järjest lähedasemaks. Kui XVI sajandi ja samu- ti XVII sajandi kaaluva osa kirjakeeles on pluurali parti- tiivi asemel tarvitatud üsnagi järjekindlalt pluurali nomi- natiivi vorme, siis alates XVII sajandi lõpust on viimaste arv hakanud järk-järgult vähenema. XVII sajandi üheksaküm- nendail aastail leiavad rahvakeele pluurali partitiivi vor- mid tee ka kirjakeelde, kus nende tarvitamine pidevalt sage- neb nominatiivikujuliste vormide kõrvalejätmise arvel. Nii nagu kirjakeele traditsioonid on algul täiesti välja kuju- nemata, esineb sel ajajärgul ka pluurali partitiivis arvu-

kaid paralleelkujusid, mis jäävad osaliselt püsima kogu käsitusalaalseks perioodiks. Viimaste rohkus on tingitud esiteks mitmete murdealade sugemetest kirjakeeles, teiselt poolt aga ka rahvakeele struktuurile võõraste vormide kasutamisest.

Oma murdeliselt taustalt baseerub kirjakeele pluraali partitiivi vormide tarvitamine algusest peale põhja-eesti keskmurdel, kuigi siin leidub teistegi murdealade jooni. Seoses kirjakeele üldise järk-järgulise stabiliseerumisega jäetakse ka kõne all oleva käände vormide tarvitamises üksteise järel kõrvale kirde-eesti rannamurdelised ja läänemurdelised sõnakujud ja üha valdavamaks muutuvad põhja-eesti keskmurde vormid. Teiselt poolt ilmneb, et pluraali partitiivis väheneb pidevalt ka eesti keele struktuuri seisukohalt väärade vormide kasutamine. Viimaseid tuleb ajajärgu lõpus vähesel määral ette vaid peamiselt muulastest kirjameeste töödes. Üldiselt võib öelda, et XIX sajandi keskpaiga eesti kirjakeeles esineb pluraali partitiivis paralleelivorme ligikaudu samal määral, kui põhja-eesti keskmurdes. Üksikute vastavate keelendite kasutamissagedus sõltub seejuures teatava autori individuaalsest keeletavast, mis tihti küllaltki olulises osas rajaneb kodumurde keeletarvitusel.

Mis puutub pluraali partitiivi teoreetilisse käsitusse vaatlusalusel ajajärgul, siis siin on pidevalt süvenenud vastavate käändevormide moodustumises kehtivate seaduspärasuste mõistmine. XVII sajandi lõpus ja XVIII

sajandil on Hornungi, Thor Helle ja Hupeli grammatikas suudetud esitada vaid üksikuid märkmeid, milles osutatakse kõne all oleva käände vormide seosele teiste käändetega. Seevastu Ahrensi ja Faehlmanni töödes on sõna silpide arvu, rõhku, tüve lõppvokaali ja osalt esimese silbi vokaali arvesse võttes antud rea sõnatüüpide pluurali partitiivi vormides moodustamiseks juba üsnagi õnnestunud reeglid. Mõningatel juhtudel on tehtud siin isegi märkmeid pluurali partitiivi arvatavate varasemate kujude suhtes.

Eriti väärivad seejuures tähelepanu Faehlmanni juhised, milles rõhu, osalt isegi kvantiteedi suhteid arvesse võttes suudetakse juba osutada, et id-formans on omane algselt ühe- ja kolmesilbilistele tüvedele, vokaalne formans aga algselt kahe- ja neljasilbilistele tüvedele.

Muidugi ei suuda Faehlmanni ja Ahrensi reeglid viia süsteemi alla veel kõiki kõne all oleva käände nähtusi ja jätavad seetõttu rea erandeid ja paralleelvorme. Sellest hoolimata on aga mitmed vastavad juhised, nagu Faehlmanni esitatud kolmesilbiliste a-, e- ja u-tüvede, samuti Ahrensi ja Faehlmanni toodud kahesilbiliste a- ja e-tüvede pluurali partitiivi vormide moodustamise põhimõtted jäänud olulises osas püsima ka hilisema rahvusliku kirjakeele käsitluses ja saanud aluseks kõne all oleva käände tänapäevastele vormidele.

Pluurali partitiivi üksikute formansite tarvitamise ja esinemissageduse suhtes ilmneb, et siin on tegemist

ühelt poolt kogu perioodi kestel küllaltki stabiilselt esinevate nähtustega. Teiselt poolt võib märgata aga rida muutusi ja nihkumisi üksikute formansite kasutamises.

Mõnigi kord tulevad vastavad arenemissuunad esile eriti siis, kui võrrelda kõne all oleva perioodi nähtusi tänapäeva murde- ja kirjakeele esinemusega.

Jälgides näiteks id-formansi tarvitamist kõikides sõnatüüpides, võib öelda, et viimase kasutamine kirjakeeles on üldiselt harvenenud. Kui -id oli XVII ja XVIII sajandil ühesilbilistes tüvedes täiesti valdav (maid, luid, Süüd), siis ajajärgu lõpul on siin sagenenud sid- ~ si-formansi kasutamine, mis eriti i-, ü- ja diftongtüvedes hakkab praktiliselt kasvama ainuliseks. Antud juhul tuleb arvata, et vastav id-partitiivi vormide harvenemine ühesilbilistes tüvedes toimus järk-järgult ka rahva kõnekeeles.

id-formansi (s.o. konsonanttüvede liitunud id-morfeemi) kasutamises võib märgata vähenemistendentsi ka kolmesilbilistes tüvedes. Kui ajajärgu alguses on -id küllaltki sagedane kontraheerumata a- (Nullijid) ja üldine nii kontraheerunud kui kontraheerumata e- (Ridid, Süddamid) ja i-tüvedes (kallid, koolmei{trid}), siis ajajärgu lõpus võib a-tüvede id-vorme kohata vaid üksikjuhtudel. Samal ajal ei ole ka nii kontraheerunud kui kontraheerumata e-tüvedes id-partitiiv enam ainuline. Kirjakeele edasisel arenemisel XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandil jääb id-partitiivi

tarvitamine kolmesilbiliste tüvede tüübis teatavasti hoopis kõrvale.

Ka kõne all oleva nähtuse puhul võib oletada, et rahva kõnekeeles on id-formansi tarvitamine järk-järgult vähenenud, kuigi põhja-eesti murdekeel tunneb siin veel real juhtudel vastavaid vorme.

id-partitiivi eri kujuks on iid-lised vormid. Viimaseid on tulnud esile vaid XVII sajandi lõpu teostes mõningates a-, e- ja i-tüvedes (Kindiid, Kirwiid, Teenriid). Võib oletada, et juhul, kui põhja-eesti murdeis või kirde-eesti rannamurdes leiduski vastavaid järgsilbi pika i-ga vorme, polnud viimased rahvakeeleski ulatuslikult tuntud.

Konsonanttüvele liitunud id-formansi vähenemisega paralleelselt võib samal ajal märgata diftongiliste, s.o. vokaaltüvele liitunud id-vormide levimistendentsi. Kolmesilbilistes u- ~ o-tüvedes on nimetatud vormide esinemus kogu ajajärgu vältel täiesti üldine. Kolmesilbilistes a-tüvedes muutuvad diftongilised vormid (ellawaid) üldiselt piibli keelest alates täiesti valdavaks. Mis puutub nii kontraheerunud kui kontraheerumata e-tüvedesse (füdameid) siis viimastes hakkavad diftongilised vormid maad võtma eeskätt Faehlmanni ja Kreutzwaldi keeletarvituses.

Võttes arvesse, et tänapäeva põhja-eesti keskmurdes on nii kõne all olevates a- kui e-tüvedes valdav diftongiline partitiiv, võib oletada, et vastavale muutumisele kirjakeeles on olnud aluseks diftongiliste vormide

sagenemine kontraheerumata a- ja e-tüvedes ka rahva kõnekeeles.

Kirjakeele hilisemas normeerimistöös on diftongiline partitiiv võetud teatavasti kasutusele ka kolmesilbilistes i-tüvedes.

Küsimusele, miks vastavad diftongilised vormid on hakanud levima, ei ole just kerge leida põhjendatud seletust. Näib aga, et ühe küllalt kaaluva tegurina tuleb siin arvestada nende suuremat ilmekust id-vormidega võrreldes.

id-partitiivi variantideks on veel ud- ja ed-partitiivi vormid (Lambud, Jummalud, habbemed), mida on tulnud esile vaid vähestel juhtudel.

Märgitav on veel, et kirjakeele üldise lähenemisega rahva keeletarvitusele on aja jooksul vähenenud pidevalt id- (aid-, eid-, uid-) partitiivi tarvitamine ka kahe- ja neljasilbilistes tüvedes. Kui neljasilbiliste tüvede puhul on siin võinud teatavaid eeskujuvorme esineda ka rahvakeeles, siis kahesilbiliste tüvede vastavad vormid on väärkujud, mida on kasutanud peamiselt puuduliku eesti keele oskusega muulastest autorid.

Vokaalsete formansite osas on mainitav, et kogusummas viimaste hulk vaadeldaval ajajärgul mõnevõrra väheneb sid- ~ si-liste vormide sagenemise arvel. Peale selle võib märgata vokaalsete formansite teisenemist teatava sõnatüve piires sõltuvalt nii kitsamate murdealade kui arhailiste vormide ärajäämisest või asendamisest.

Nii võib üldiselt öelda, et u- ~ o-formansi esinemissfäär on kogu vaatlusaluse ajajärgu kestel mõnevõrra kitsenenud. Kui üldiselt esimese silbi a-, i-, õ- ja ei-ga a-tüvedes (asju, tibu, kõrwu, leibu) on -u ~ -o tarvitamine enam-vähem ühesugune, siis kõne all oleva perioodi lõpuks jääb sama formansi kasutamine kahe silbilistes u- ~ o-tüvedes (filmipilko) harvaks, astmevaheldusliku ik-sufiksiga tuletistes (taewalikko) kaob aga hoopis.

a-tüvede u- ~ o-partitiivi enam-vähem ühtlane kasutamine baseerub ilmselt vastavate vormide suhteliselt stabiilsel esinemusel rahvakeeles. Seevastu sama formansiga pluraali partitiivi vormide pidev vähenemine u- ~ o-tüvedes osutab, et kõne all olev nähtus oli rahvakõnekeeles taandumas.

Üldiselt on u-formansi tarvitamise ulatus pluraali partitiivis XIX sajandi viiekümnendail aastail üldjoontes küllaltki sarnane vastavate vormide kasutamisega tänapäeva kirjakeeles.

Väheste kolmesilbilistest tüvedest pärinevate pluraali partitiivi u- ~ o-vormide (lambo) suhtes on märgitav, et viimased jäävad XIX sajandi kirjakeeles küllalt harvaks.

Pluraali partitiivi i-formansi kohta võib öelda, et viimase leviku ulatus on haruldaste i-liste vormide ärajäämise arvel kõne all oleval perioodil vähesel määral kitsenenud. Kui üldiselt varasematest eesvokaalsetest a-tüvedest (hãrgi) ja e-tüvedest (lãri) pärinevate pluu-

rali partitiivi vormide esinemus püsib vastavalt keskmurde samasugusele keeleuususele suhteliselt ühtlasena, siis ajajärgu alguses tuleb i-partitiivi kirde-eesti rannamurde mõjuna esile ka väheseis tagavokaalsetes a-tüvedes, mis tavaliselt saavad u-formansi (Körwi) ja tõenäoliselt ka mõningais i-tüvedes (Wangi).

Üldiselt võib aga öelda, et i-vormide hulk oli a-tüvede e-formansi laialdasema tarvitamise tõttu kogu kõne all oleval perioodil piiratum kui näiteks tänapäeva kirjakeeles.

Mis puutub i esinemusse väheste kolmesilbiliste e- ja a-tüvede pluraali partitiivis (Wöri, Laini), siis vastavad sõnakujud on jäänud kirjakeelest kõrvale enamasti juba XVIII sajandil.

Sarnaselt eelnevalt vaadeldud vokaalsete formansitega võib ka e-partitiivi kasutamise ulatuses osutada teatavale vähenemistendentsile. Eeskätt põhja-eesti murrete idaaladel rajanev e-liste vormide tarvitamine a-tüvede esimese silbi o- ja u-ga sõnade puhul (konne, Luude) jääb oma tarvitamissageduselt kogu ajajärgu jooksul enam-vähem samaks. Vastava formansi tarvitamine kitseneb aga arhailiste või juhuslike vormide kirjakeelest kõrvalejäämise arvel a- ja e-tüvedes (Jallotumme, Wende, lehte). Võrreldes tänapäeva kirjakeelega, kus alates XX sajandi kahekümnendaist aastaist on e-formansit hakatud kirjakeeles kasutama ka i- ja u- ja o-tüvede pluraali partitiivis, on kõne all oleva formansi esinemissfäär XVII - XIX sajan-

di kirjakeeles aga üldiselt piiratum.

Mis puutub e-formansi kasutamisse kolmesilbilistes tüvedes (Koorme), siis siin on vaid ajajärgu alguses tulnud esile paar üksikut näidet.

Vastupidiselt eelnevaile võib aga pluurali partitiivi a-formansi tarvitamises märgata vaatlusalusel ajajärgul levimistendentsi. Kui XVII sajandi lõpu ja XVIII sajandi alguse kirjakeele tegelikus tarvituses kasutatakse vastavat formansit peamiselt i- (tükka) ja ainult paaril juhul u- ~ o- (auka) ja e-tüvedes (lehta), siis XVIII sajandi keskel a-liste vormide kasutamine viimati mainitud tüvedes mõnevõrra sagedaneb. Peale selle leidub üksikjuhtudel a-partitiivi ka neljasilbilistest i-tüvedest ja ik-tuletistest. Üldiselt on a-partitiivi kasutanud sagedamini läänemurde alalt pärinevad kirjamehed. Teatavasti kestis a-formansi üsnagi ulatuslik kasutamine kirjakeeles XX sajandi kahekümnendate aastateni, mil nimetatud vormid kõigil juhtudel kõrvale jäeti.

Peamiselt teiste formansitega paralleelselt esineb pluurali partitiivis suhteliselt laialdaselt sid- ja si-lisi analoogiavorme. Vaatlusalusel perioodil võib üldiselt märgata sid- ~ si-partitiivi tarvitamise sagedanemist. Kui sid-formansit leidub eesti kirjakeeles alates XVII sajandi lõpust, siis -si saab tuntuks alles XIX sajandi alguses.

sid-formansi kohta ühesilbilistes tüvedes on märgitav, et viimane tuleb esile alles Thor Helle grammatikas ja piibli keeles. Kuigi vastavate analoogiamoodustiste

hulk pidevalt suureneb, eriti diftongiliste i- ja ü-tüvede (nõuid, piid, püid) arvel, siis üldiselt jääb siin sid-vormide tarvitamine id-liste kõrval kogu kõne all olnud ajajärgul vähemusse.

Kahesilbilistes tüvedes on sid-lised vormid kogu vaatlusalusel perioodil vähem või rohkem tuntud. Seejuures võib siin märgata viimaste tarvitamises teatavat kasvutendentsi vokaalsete formansitega vormide vähenemise arvel. Sama võib öelda ka kahesilbiliste tüvedega analoogiliselt käänduvate pikemate tüvede kohta, kus XIX sajandi esimesel poolel hakatakse sid-formansit kasutama ka neljasilbilistes i-tüvedes ja ik-tuletistes.

Lõpuks võib ka kolmesilbiliste tüvede kohta mainida, et siingi hakatakse XIX sajandi esimesel poolel mõningail juhtudel kasutama sid-partitiivi (honeid, underueriid). Erandlik on antud juhul muidugi pere-tüüp, milles põhjaeesti rahvakeele uususele vastavalt leidub kogu ajajärgul sid-lisi vorme.

sid-partitiiviga paralleelselt on XIX sajandi alguse kirjakeeles hakanud levima si-partitiiv. Kui möödunud sajandi kahekümnendail aastail on leida vaid üksikuid si-lisi vorme, siis sajandi keskel levivad viimased eeskätt Faehlmanni ja Kreutzwaldi keeletarvituse kaudu juba ulatuslikumalt. Üldiselt võib aga nentida, et kõik si-partitiivi kasutanud autorid on tarvitanud vastavaid vorme paralleelselt sid-partitiiviga.

sid- ~ si-liste vormide sagenemise põhjuseks kir-

jakeeles on olnud ilmselt vastav protsess rahvakeeles enes-
ses. On kõigiti tõenäoline, et häälikuliselt ühekujuliseks
arenenud singulati ja pluurali partitiivi, mõnel juhul ka
pluurali nominatiivi vormide (ühesilbilised i- ja ü-, ka-
hesilbilised u- ~ o-, i- ja kolmesilbilised i-tüved) eris-
tamiseks hakati viimastes järk-järgult üha rohkem kasutama
sid-, hiljem ka si-formantsit, mis pea levisid neissegi
sõnatüüpidesse, mille pluurali partitiivi morfeem iseene-
sest oli küllalt ilmekas.

Mis puutub aga sid- ja si-formantsi tarvitamise suh-
tesse, siis siin võib arvata, et XVII sajandi lõpu rahva-
keel tundis si-partitiivi veel küllalt piiratult. Nii näi-
teks ei esita Hornungi grammatika rohkete paralleelvormide
hulgas ainsatki si-partitiivi vormi (esineb vaid vorm Tee*si*
kirjanduse keeles), samuti puuduvad vastavad sõnakujud
piibli tõlkes. Seega võib oletada, et nimetatud formants on
hakanud rahva kõnekeeles ulatuslikumalt levima võimalik,
et alles XVIII sajandi teisest poolest alates. Seejuures
on aga tänapäeva keskmurdes kujunenud olukord, kus si-li-
sed vormid on sid-liste kõrval täiesti domineerivad.

Mis puutub kirjakeelde, siis si-partitiiv oli siin
kasutusel kuni XX sajandi kahekümnendate aastateni, jäeti
aga siis tarbetute paralleelvormide vältimiseks kõrvale.

Kõne all olevate analoogiavormide puhul kerkib
küsimus, miks hakkas sid-formantsiga paralleelselt levima
ka viimasele lähedane si-formants.

Morfoloogilises suhtes ei ole eriti põhjust väita,

et -si oleks kohasem pluurali partitiivi morfeemiks kui -sid.

Teatavat tähelepanu väärivad seejuures, mõningad teated, nagu kasutatakse sid-formansit rohkem lühivälte- listest, si-vorme aga sagedamini pikavälte- listest. Võttes nimetatud asjaolu arvesse, võiks vahest ühe võimalusena oletada, et -si levikuks on osaliselt võinud kaasa aidata teatavad foneetilised tegurid, nagu näiteks nõrgarõhuliste (s.t. vokaaliga lõppevate) järgsilpide eelistamine pikavälte- listes tüvedes (jalgasi pro jalga- sid). Võimalik, et siin võiks üksikasjalisem foneetiline uurimine tuua mõningat selgust.

Vaatamata rohkete nii häälikuajalooliselt seadus- päraste kui analoogiaformansite tarvitamisele vaatlusalu- sel perioodil, võib öelda, et XIX sajandi keskpaigas on eesti kirjakeele pluurali partitiivi kasutamises kujune- nud juba teatavad traditsioonid. Kõllaltki kaaluv osa viimastest on seejuures jäänud aluseks ka pluurali parti- tiivi käsitlemisele ja tegelikule tarvitamisele eesti rah- vaslikus kirjakeeles.

KASUTATUD KIRJANDUS
JA MATERJALID

1. Trükis avaldatud kirjendus.

Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, B VIII.3,
Tartu 1925.

A h r e n s, E., Grammatik der Ehstnischen Sprache Reval-
schen Dialektes, Reval 1843.

" Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen
Dialektes, zweite umgearbeitete Auflage, Re-
val 1853.

A r i s t e, P. Adverbide arenemisest läänemere keeltes,
TRÜ TT, Tallinn 1952.

" Murdenäiteid Pühalepa kihelkonnast, Tartu 1939.

" Vadja keele grammatika, Tartu 1948.

A r v e l i u s, F., Über die Kultur der estnischen
Sprache, Reval 1792.

[A r v e l i u s, F. G.], Üks Kaunis Jutto= ja Öppetuse=
Ramat, Tallinnas, 1782.

Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache,
V, XI, XII, XV, XVIII, Pernau 1816, 1818,
~~1819~~, 1822, 1827.

Biblia, Das ist: Die gantze Heilige Schrift, 1736.

Б у б р и х, Д. В., Эзя - мордовская грамматика минимум,
Саранск, 1947 г.

- Б у б р и х, Д.В., Историческая морфология финского языка, Москва-Ленинград 1955.
- Б у б р и х, Д.В., Сравнительная грамматика финно-угорских языков в СССР, ЛГУ Уч.зап., серия востоковедческих наук, вып. 2, Ленинград 1948.
- C o l l i n d e r, B., The Affinities of Lapp, UUA 1945, Filosofi Språkvetenskap och Historiska Vetenskaper, kd. I, Uppsala 1945.
- " Indo-uralisches Sprachgut, UUA 1934, Språkvetenskap och Historiska Vetenskaper, kd. I, Uppsala 1934.
- Е в с е в ь е в, М.Е., Эзянь ёвкст, Москва 1928.
- Е в с е в ь е в, М.Е., Основы мордовской грамматики. Эзянь грамматика, Москва 1931.
- Eesti Keel, Tartu 1930, 1936, 1939.
- Eesti Kirjandus, Tartu 1910, 1917, 1921.
- Eesti = Ma Rahwa Kalender ehk Täht = Ramat 1732, Tallinnas.
- Eesti = Ma Rahwa Kalender ehk Täht = Ramat 1798 aasta peäle, Tartu = Linnas.
- Eesti = Ma rahwa Kalender ehk Täht = Ramat 1818 Aasta peäle, Tallinnas.
- Eesti = ma rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1819 aasta peäle, Tallinn.
- Eesti = ma rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1829 aasta peäle, Tallinnas.
- Eesti = ma rahwa Kalender, ehk Täht = ramat 1841 aasta peäle, Tallinn.

Eesti = ma rahwa Kalender, ehk Täht = Ramat 1851 aasta peale.

Eesti = Ma Rahwa Koddo= ning Kirko= Ramat, 1735.

Eestima Tallorahwa SeäduS, Moifawannematteft noutud ja meie Sure armolisfe Keisri Herrast kinnitud 1805 aasta fees. [Tõlkinud O.R.Holtz].

E i s e n, M. J., Daani hindamise raamat, Liber census Daniae, Tallinnas [1920].

Emakeele Seltsi Aastaraamat I, Tallinn 1955.

Finnisch-ugrische Forschungen XXIII, XXVII, Helsinki 1936, 1941.

[F r e u n d l i c h, C. W.], Magdeburgi-linna hirmlast ärrarikkumist, Pernos, 1848.

F r e u n d l i c h, C. W., Põllumehhe ait, Pernus, 1849.

F ä h l m a n n, F. R., Nachtrag zur Declinationslehre, Verh. GEG, kd. I, v. 4. Dorpat - Leipzig 1846.

" Ueber die Declination der ehstnischen Nomina, Verh. GEG, kd. I, v. 3., Dorpat - Leipzig 1844.

[Faehlmann, F. R.], Efelist ja lõwwist, Ma = rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1843, Tartun.

" Kalendriteggija kimbus, Ma = rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1846, Tartun.

" Kribus - Krabus, Ma = rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1845, Tartun.

" Punnetus, Skarlati tõbbi, Tarto = ja Wõrro = ma rahwa Kalender ehk Täht = ramat 1841, Tartun.

" Tühhijut, tühhiõlorri, Tarto = ja Wõrroma Kalender ehk Täht = ramat 1842, Tartu.

- Gr ün t h a l, V., Eräs monikon partitiivimuoto virossa,
Vir. 1924, Helsinki 1924.
- G u t s l a f f, J., Observationes grammaticae circa
linguam Esthonicam, Dorpat 1648.
- G ö s e k e n, H., Manuductio ad Linguam Oesthonicam, An-
führung zur Öhstnischen Sprache, Reval 1660.
- [H a g e m e i s t e r, N.,] Lühhikenne õppetus maa-rah-
wale, Tallinnas 1790.
- H a k u l i n e n, L., Suomen kielen kehitys ja rakenne I,
Helsingissä 1941.
- Х а к у л и н е н, Л., Развитие и структура финского язы-
ка I-II, Москва 1953, 1955.
- Hand = Hauß = Und Kirchen = Buch, Für die Pfarr und
Hauß - Väter Ehstnischen - Fürstenthums, Re-
val 1656.
- Hanso ja Mardi jut, 1739.
- H e l l e r, J. F., Versuch über das Wesen u. den Gebrauch
der ehstn. Casen, bes. d. sogen. Nom., Gen. u.
Acc., Beitr. XV, Pernau 1822.
- Iggäuks, kes nouab ... [Tõlkinud O. R. Holtz], Tallinnas
1802.
- [H o l t z, O. R.,] Luggemisõed Eestima Tallorahwa Moistusõe
ja Süddame juhhatamisõeks, Tallinnas, 1817.
- H o r n u n g, J., Grammatica Esthonica, brevi Perspicua
tamen methodo ad Dialectum Revaliensem,
Riga 1693.

- H u p e l, A. W., Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und den dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuch, Riga und Leipzig 1780.
- " Ehstnische Sprachelehre für die beyden Hauptdialekte. Zweite durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage, Mitau 1818.
- H u r t, J., Die estnischen Nomina auf -ne purum, Helsingfors, 1886.
- J a n n s e n, J. W., Teine Sannumetoja aastal 1849 Ehk Uut ja Wanna Ma=rahwa römüks ja õppetus^leks, Tartu linnas, 1849.
- Jeru^lalemma Linna hirm^lalt Hukka^lamisse^lst, Talliⁿ 1701.
- J o h a n s e n, P., Die Estlandliste des Liber Census Daniae, Reval 1933.
- J õ g e v e r, J., Eesti keele grammatika, Tartu 1919.
- K a s k, A., Eesti keel ja selle arenemine, Tallinn 1946.
- " Eesti kirjakeele ajaloo periodiseerimisest, ESAr. I, Tallinn 1955.
- " Mõningaid jooni eesti rahvuskeele kujunemisest, TRÜ TT, Tallinn 1952.
- K e t t u n e n, L., Estin kielen äännehistoria, Helsinki 1929.
- " Lautgeschichtliche Darstellung über den Vocalismus des Kodaferschen Dialekts, Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXXIV, Helsinki 1914.

- K e t t u n e n, L., N.n. Turu käsikirja soomekeelsetest joontest, EK 1930, Tartu 1930.
- " Untersuchung über die livische Sprache, ACUT B VIII.3, Tartu 1925.
- " Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVI, Helsinki 1943.
- K n ü p f f e r, A. F., Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache, Reval, 1817.
- Kogumistöö juhendaja eesti keele alal nr. 5, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi väljaanne, Tartu 1955.
- Kolm kaunist Waggausfe Eenkojut, 1776.
- K r e u t z w a l d, Fr. R., Ma=ilm ja mõnda mis feal fees leida on, Tartus 1849.
- " Paar fammokeft rändamife=teed, Tartus, 1853.
- " Sippelgas. I jäggo. Tarto linnas 1843.
- " Wina=katk, Tarto linnas, 1840.
- Köki ja Kokka Ramat, mis Rootfi Keleft Eesti=ma Kele üllespandud on, Tallinnas 1781.
- K ö r b e r, K., Waimolik tähtramat selle aasta peale 1850, Tartu.
- [L o s s i u s, E. F.,], Koli=ramat, Esfimenne jäggo. Lühhikenne õppetus õigeft kirjutamisfeft, Tartus [1852].
- L u d f e, J. W., Sarema Jutto ramat, Mitau 1807.

Lõhikenne Palwe=Ramat Ehfti Mah=Rahwa tarbix kirjutut.

Tal=Linnas, 1689.

Lühikenne Ma Kele Palwe Ramat, Riga 1694.

Lühikenne Tarto=Ma Kele Palwuffe Ramat, Riga, 1743.

Ma Kele Koddo= nink Kirko=Ramat, Tallinnas [1700].

Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramat, Riga [1695].

Ma Kele Laulo Ramat, Riga 1694.

M a n n t e u f f e l, P., Aiawite peergo walgusfel,
Tallinnas, 1838.

" Willem Nawi ello=päwad, Talliñnas, 1839.

Ma=rahwa Kalender ehk Täht=ramat 1843, Tartun.

Ma=rahwa Kalender ehk Täht=ramat 1845, Tartun.

Ma=rahwa Kalender ehk Täht=ramat 1846, Tartun.

Marahwa Näddala-Leht, [Toimetanud ja välja andnud O.W. Ma-
sing] Dorpat 1821.

[M a r p u r g, G. G.], Weikenne oppetusfe nink luggemisfe
Ramat Tarto ma=rahwa kooli laste tarbis, Tar-
tolinas, 1805.

M a s i n g, O. W., Ehstnische Originalblätter für
Deutsche, Dorpat 1816.

" Pühhapäwa Wahheluggemisfed, Tartu 1818.

[M e y e r, F. F., M i c k w i t z, C. F.], Koli=ramat.
Teine jaggo. Arwamisfe ehk rehkendamisfe ramat,
Tartus, 1852.

M ü l l e r, G., Neununddreißig Estnische Predigten aus
den Jahren 1600 - 1606, Verh. GEG XV, Dorpat
1891.

- P e t e r s o n, K. J., Ueber den Gebrauch des Nom., Gen. und Acc. bei einem Verb, Beitr. XII, Pernau 1818.
- " Laulud, päevaraamat ja kirjad, Tartu, 1922.
- P e t r æ u s, A., Linguae finnicæ brevis institutio, Aboe 1649.
- Piibli Ramat, Talliñ 1739.
- P o s t i, L., Vatjan ja viron a-, ä- monikon alkuperästä, Vir. 1934, Helsinki 1934.
- R a p o l a, M., Suomen kirjakielen historia, Helsinki 1933.
- R a v i l a, P. Numerusprobleemeja, Vir. 1938, Helsinki 1938.
- " Die Stellung des lappischen innerhalb der finnisch-ugrischen sprachfamilie, FUF XXIII, Helsinki 1936.
- " Über die verwendung der numeruszeichen in den uralischen sprachen, FUF XXVII, Helsinki 1941.
- R o s e n p l ä n t e r, J., Ueber die Declination der ehftniſchen Familien- oder Zunamen, Beitr. XVIII, Pernau 1827.
- R o s s i h n i u s, J., Südeſtniſche Uebersetzung des Lutherischen Katechismus, der Sonntags-Evan-gelien und -Episteln und der Leidens-ge-schichte Jesu, Verh. GEG XIX, Jurjev (Dorpat) 1898.

Р я с я н е н, М., Материалы по исторической фонетике
тюркских языков, Москва 1955.

S a a b e r k, A., Vigala murde peajooned, EKirj. 1917,
Lisa, Tartu 1917.

S a a r e s t e, A., Eesti murdeatlas II, Tartu 1941.

" Piibli keel ja rahvakeel, EK, Tartu 1939.

S a a r e s t e, A. ja C e d e r b e r g, A. R., Valik
eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524 -
- 1739, Tartus, 1927.

S e t ä l ä, E. N., Zur frage nach der verwandschaft der
finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen.
Helsingfors 1915.

" Suomen kielioppi. Äänne - ja Sanaoppi, Hel-
singissä 1918.

" yhteissuomalainen Männehistoria, Helsin-
gissä 1899.

S o m m e r, J., Luige Laus Suuwe Jaani söbradele, Per-
nos, 1843.

" Wenne Jüdda ja Wenne hing, Pernus, 1844.

S t a h l, M. H., Anführung zu der E~~s~~thnischen Sprach,
Revall 1637.

" Hand- und Haußbuches Dritter Theil. Revall,
1638.

S t r a h l m a n n, J., Finnische Sprachlehre, S. Pe-
tersburg 1816.

Suomi V : 20, Helsinki 1938.

Suomalais-ugrilaisen Seura Toimituksia XXXIV, LXXXVI,
Helsinki 1914, 1943.

S z i n n y e i, J., Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft,
Berlin und Leipzig 1922.

" Magyar nyelvhasználtás, Budapest 1927.

Tarto= ja Wörro=ma rahwa Kalender ehk Täht=ramat 1841
Tartun.

Tarto= ja Wörroma Kalender ehk Täht=ramat 1842, Tartu.

Tarto=Ma Rahwa Kalender ehk Täht=Ramat 1799 ajastaja päle,
Tarto=Linan.

Teaduslikud tööd, pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150.
aastapäevale, Tallinn 1952.

[T h o r H e l l e, A.], Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehst-
nischen Sprache, Halle 1732.

T o o m s e, M., Kirde-Eesti rannikumurrete ttain-adjek-
tiiv, ^{ide singulari partitiiv} EK 1936, Tartu 1936.

T u n k e l o, E. A., Pääpainottoman lyhyen ja pitkän
i : n vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa
kielissä, Suomi V : 20, Helsinki 1938.

U n i v e r e, A., a-listest mitmuse vormidest eesti mur-
deis, ESAr. I, Tallinn 1955.

Uppsala Universitets Årsskrift, Filosofi Språkvetenskap
och Historiska Vetenskaper, kd. I, II,
Uppsala 1934, 1945.

Meie Iffanda Jefusse Kristuße Uus Testament ehk Jummal
Ue Säduffe Sanna, Tallinnas, 1715.

Ученые записки Ленинградского государственного университета, серия востоковедческих наук, Ленинград 1948.

Meije Iffanda Jefusse Kristusse Wafstne Testament, Riga 1686.

Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1844, kd. I, v. 3.; 1846, kd. I, v.4.; 1877, kd. VIII., v. 4.; XV; XIX, Dorpat. Leipzig 1844, 1846, 1877, 1891, 1898.

V e s k e, M., Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875, Verh. GEG 1877, kd. VIII, v. 4., Dorpat 1877.

W i e d e m a n n, F.J., Grmmatik der ehstnischen Sprache, St.-Petersbourg, 1875.

Wiis head jutto ühe Öppetaja ja ufklikko Tallopoia wahhel, Tallinnas 1740.

V i l b e r g, G., Rannamurdest, Eesti Kirj., Tartu 1910.

W i l d e, P. E., Lühikesse õppetusse mis sees monned head rohitud ning nouud teada antakse [Tõlkinud A.W.Hupel], Poltšamal 1766.

W i l l m a n n, F. W., Ellamisje-Juhhataja, Marahwale heaks üllespantud sest Öppetajaft, Talliännas, 1793.

" Juttud ja Moistatusjed, Talliñ, 1804.

Virittäjä, Helsinki 1924, 1934, 1938.

Õnfa Lutri Katekismus, Riga 1694.

Õnfa Lutterusse Laste Öppetus, Riga 1694.

2. Käskkirjalised teosed ja materjalid.

K o f f, E., id-lõpuline mitmuse osastav eesti rahvakeeles, Tartu 1950 (seminaritöö).

" Mitmuse osastav eesti rahvakeeles, Tartu 1950 (seminaritöö).

K o r j u s, I., ne- ja s-sõnade mitmuse osastava reeglite kujunemine ning nende sõnade tarvitamine ühis- ja kirjakeeles, Tartu 1949 (kursusetöö).

Meie Isfanda Jefuße Kristupe Uus Testament, 1705 (foto-koopia).

Arhiivimaterjalidest on kasutatud:

ENSV TA Keele- ja Kirjanduse Instituudi murdearhiivi materjale;

Emakeele Seltsi murdearhiivi materjale;

TRÜ eesti keele kateedri murdearhiivi materjale.

L Ü H E N D I D

1. Allikate lühendid.

- ACUT - Acta et Commentationes Universitatis
Tartuensis
- Ahr. - A h r e n s, E.
- GES₁ - Grammatik der Ehstnischen Sprache, I tr.
- GES₂ - Grammatik der Ehstnischen Sprache II tr.
- Ajar. - Ajaraamat
- Anf. - S t a h l, M.H., Anführung zu der Esth-
nischen Sprach
- Ap. teg. - Apostlite tegude raamat
- Arv. - A r v e l i u s, F. G.,
- JÖR - Üks Kaunis Jutto- ja Öppetuse=Ramat
- A.V. - näide A. V a l m e t i kogutud materja-
lidest
- Beitr. - Beiträge zur genauern Kenntniss der
ehstnischen Sprache
- EK - Eesti Keel
- EKG - J ö g e v e r, J., Eesti keele grammatika
- EKirj. - Eesti Kirjandus
- ERÄH - K e t t u n e n, L., Estin kielen äänne-
historia
- ЭМГМ - Б у б р и х, Д.В., Эрзя - мордовская
грамматика минимум
- ERK - Eesti=ma rahwa Kalender ehk Täht=Ramat
- ES - Emakeele Selts

- ESAr. - Emakeele Seltsi Aastaraamat,
EZ KZ * Emakeele Seltsi Korrespondentide tekstid
Estr. - Estri raamat
ETS - Eestima Tallorahwa Seädu
Faehl. - F a e h l m a n n, F. R.
Rors. - F o r s e l i u s, B.G.,
eP Aab. - Põhja-eestimurdeline aabits
Freundl. - F r e u n d l i c h, C. W.,
ML - Magdeburgi=linna hirmfaht ärrarikkumifeht
PA - Pöllomehhe ait
FUF - Finnisch-ugrische Forschungen
FUS - S z i n n y e i, J., Finnisch-ugrische
Sprachwissenschaft
GES - W i e d e m a n n, F. J., Grammatik der
ehstnischen Sprache
Gutsl. - G u t s l a f f, J.,
OG - Observationes grammaticae
Gös. - G ö s e k e n, H.,
Man. - Manuctio ad Linguam Oesthonicam
Hartm. - H a r t m a n n
Helle - T h o r H e l l e, A.,
KA - Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehstnischen
Sprache
HHB - S t a h l, M. H., Hand- und Haußbuch
HHKB - Hand = Hauß = Und Kirchen = Buch
Hiobi - Hiobi raamat
HMJ - Hanso ja Mardi jut

- Horn. - H o r n u n g, J.,
GE - Grammatica Esthonica
- Hup. - H u p e l, A.W.,
ES₁ - Ehnstnische Sprachlehre für beide Haupt-
dialekte, I tr.
ES₂ - Ehnstnische Sprachlehre für die beyden
Hauptdialekte, II tr.
- id-lõpuline os. - K o f f, E., id-lõpulise mitmuse osas-
tav eesti rahvakeeles
- Iggauks... - Iggauks, kes nouab [tõlkinud O.R.H o l t z]
Janns. - J a n n s e n, J. W.,
st.II - Teine Sannumetoja aastal 1849
- Jer. - Jeremia raamat
- Jes. - Jesaja raamat
- JLHH - Jeruſalemma Linna hirmſalt hukkaſamiffest
- Joeli - Joeli raamat
- Joh. - Johannese evangeelium
- Joh, ilm. - Johannese ilmutamise raamat
- Jaud. - Juuditi raamat
- KJ - Kogumistöö juhendaja eesti keele alal
- KK - Kullamaa kõsikirsi
- KKR - Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramat
- Koht. - Kohtumõistjate raamat
- KR - Kõki ja Kokka Ramat, mis Rootſi Keleſt
Besti=ma Kele üllespandud on
- Kreutzw. - K r e u t z w a l d, F., R.,
MM - Ma=ilm ja mõnda mis ſeal ſees leida on
PS - Paar sammokest rändamise=teed
SI - Sippelgas, I jäggo

- VK - Wina=katk
- Kun. - Kuningate raamat
- Körb. - K ö r b e r, K.,
- VT - Waimolik tähtramat felle aasta peale 1850
- L - H o l t z, O. R., Luggemisfed Eestima Tallo-
rahwa Moistusfe ja Süddame juhhatamisfeks
- Loss. - L o s s i u s, E. F.,
- Kr.I - Koli=ramat, Esfimenne jaggo. Lühhikenne
õppetus õigeft kirjotamisfekt
- LR - Ma Kele Lauulo Ramat
- Luuk. - Luuka evangeelium
- LÖ - Lühhikesfe õppetusfe /Tõlkinud A.W.H u p e l/
- LÖM - H a g e m e i s t e r, N., Lühhikenne õppe-
tus maa=rahwale
- Mannt. - M a n n t e u f f e l, P.,
- APV - Aiawite peergo walgusfel
- VN - Willem Nawi ello=päwad
- Mas. - M a s i n g, O., W.,
- O - Ehetnische Originalblätter für Deutsche
- MN - Marahwa Näddala=Leht
- PV - Pühhapäwa Wahheluggemisfed
- Matt. - Matteuse evangeelium
- Mey. - Meyer, F.F.,
- Kr.II - Koli=ramat. Teine jaggo. Arwamisfe ehk
rehkendamisfe ramat
- Mickw. - M i c k w i t z, C. M.,
- Kr.II - Koli=ramat. Teine jaggo. Arwamisfe ehk reh-
kendamisfe ramat

- Mitm. os. - K o f f, E., Mitmuse osastav eesti rahva-
keeles
- Moos. - Moosese raamat
- MPK - A r i s t e, P., Murdenäiteid Pühalepa
kihelkonnast
- MRK - Ma=rahwa Kalender ehk Täht=ramat
- Müll. - M ü l l e r, G.
- Neem. - Neemia raamat
- Os. - Prohvet Oseia raamat
- Paul.Room. - Pauluse kirjad Rooma rahvale
- PE - Löhikenne Palwe=Ramat Ehfti Mah=Rahwa
tarbix kirjutut
- Peters. - P e t e r s o n, K. J.,
LPK - Kristian Jaak Petersoni laulud, päeva-
raamat ja kirjad
- PL - Lühhikenne Ma Kele Palwe Ramat
- Ross. - R o s s i h n i u s, J. .
- РСФЯ - X а к у л и н е н, Л., Развитие и структу-
ра финского языка
- Saalom.õp.sõn. - Saalomoni õpetuse sõnad
- Saalom.üleml. - Saalomoni ülemlaul
- Salem. - S a l e m a n n, G.
- Siir.tark. - Siiraki tarkuse raamat
- SJR - L u d f e, J. W., Sarema Jutto ramat
- SK - Saaremaa käsikiri
- SK - S e t ä l ä, E. N., Suomen kielioppi

- SKKR - H a k u l i n e n, L. Suomen kielen kehitys ja rakenne
- S.N. - näide S. N i g o l i kogutud materjalidest
- Somm. - S o m m e r, J.,
- LL - Luige Laus Suuwe Jaani sõbradele
- VS - Wenne jõdda ja Wenne hing
- St.K - Stokholmi käsikiri = Meie Issanda Jesuße Kristuße Uus Testament 1705
- Taan. - Taanieli raamat
- TK - Turu käsikiri
- TPR - Lühhikenne Tarto=Ma Kele Palwusse Ramat
- TRK - Tarto=Ma Rahwa Kalender ehk Täht=Ramat
- TRÜ TT - Teaduslikud tööd pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale
- TVK - Tarto= ja Wörro=ma rahwa Kalender ehk Täht=ramat
- UT - Meie Issanda Jesuße Kristuße Uus Testament ...
- UUA - Uppsala Universitets Årsskrift
- Уч. зап. ЛГУ - Учёные записки Ленинградского государственного университета
- Vas. T - Meije Issanda Jesuße Kristuße Waftne Testament
- VE - Kolm kaunist Waggause Eenkojut
- Verh. - Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft, kd. I, v.3
- Verh. GEG - Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft

- VFS - S e t ä l ä, E. N., Zur frage nach der ver-
wandschaft der finnisch-ugrischen und samo-
jedischen sprachen
- Vig. - L. V i g æ u s
- Willm. - W i l l m a n n, F. W.,
EJ - Ellamisfe Juhhataja
JM - Juttud ja Moistatusfed
- Vir. - Virittäjä
- Vir., Andr. ja Adr. - V i r g i n i u s, Andreas ja Adrian
- WK - Wanradt-Koell'i katekismus
- VKD - K e t t u n e n, L., Lautgeschichtliche
Darstellung über den Vokalismus des Koda-
ferschen Dialekts
- VKG - A r i s t e, P., Vadja keele grammatika
- VKVM - S a a r e s t e, A. C e d e r b e r g, A. R.,
Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi
- VMLT - K e t t u n e n, L., Vepsän murteiden lause-
opillinen tutkimus
- VOR - M a r p u r g, G. G., Weikenne oppetusfe
nink luggemisfe Ramat Tarto ma=rahwa kooli
laste tarbis
- ÖLK - Ö n f a Lutri katekismus
- ÖLLÖ - Ö n f a Lutterusfe Laste Öppetus
- ÜSK - ENSV TT KKI üldsõnavarakogu

2. Keelte, murrete ja murrakute lühendid.

a) Keelte ja murrete lühendid.

eL	- lõuna-eesti murded	mdE	- ersamordva keel
eP	- põhja-eesti murded	sm	- soome keel
eR	- kirde-eesti rannamurre	vdj	- vadja keel
krjV	- valdai karjala murre	vn	- vene keel
lad	- ladina keel	vps	- vepsa keel
lii	- liivi keel		

b) Murrakute (end. kihelkondade nimede) lühendid.

Amb	- Ambla	Jõh	- Jõhvi
Aud	- Audru	Jür	- Jüri
Hag	- Hageri	Kaa	- Kaarma
Har	- Hargla	Kad	- Kadrina
HJn	- Harju-Jaani	Kan	- Kanepi
Hlj	- Haljala	Kei	- Keila
HMd	- Harju-Madise	Khn	- Kihnu
Hää	- Häädemeeste	Kir	- Kirbla
Jaa	- Jaani	KJn	- Kolga-Jaani
JJn	- Järva-Jaani	Kod	- Kodavere
JMd	- Järva-Madise	Koe	- Koeru
Juu	- Juuru	Ksi	- Kursi
Jõe	- Jõelähtme	Kuu	- Kuusalu

Lai	- Laiuse	Ris	- Risti
Lei	- Leivu	Räp	- Röpina
Lih	- Lihula	Saa	- Saarde
Lüg	- Lügänuſe	San	- Sangaste
Mih	- Mihkli	Se	- Setumaa
Muh	- Muhu	Sim	- Simuna
Mus	- Mustjala	Sjn	- Suure-Jaani
Nis	- Nissi	TMr	- Tartu-Maarja
Pal	- Palamuse	Trm	- Torma
Pee	- Peetri	Tös	- Töstamaa
Phl	- Pühalepa	Tür	- Türi
Pil	- Pilistvere	Urv	- Urvaste
PJg	- Pärnu-Jaagupi	Vai	- Vaivara
Plt	- Pöłtsamaa	Var	- Varbla
Pär	- Pärnu	Vig	- Vigala
Pöi	- Pöide	VJg	- Viru-Jaagupi
Rak	- Rakvere	VMr	- Väike-Maarja
Rei	- Reigi	VNg	- Viru-Nigula
Rid	- Ridala	Äks	- Äksi

3. Muud lühendid.

AES	- Akadeemiline Emakeele Selts
ak.	- akusatiiv
Anh.	- Anhang
ES	- Emakeele Selts
gen.	- genitiiv

- H - Häälikulooline ülevaade
K - Küsitluskava alusel kogutud murdematerjalid
kd. - köide
KKI - ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut
KT - Korrespondentide tekstid
M - Morfoloogiline ülevaade
nom. - nominatiiv
part. - partitiiv
pl. - pluural
sg. - singular
T - Murdetekstid
tr. - trükk
v. - vihk
Wb. - Wörterbuch
Voc. - Vocabularium
Ü - Murdeülevaade

S I S U K O R D

SISSEJUHATUS	2
I. PLUURALI PARTITIIV XVI - XVII SAJANDI KIRIKU- KIRJANDUSE KEELES (1524 - 1688)	40
II. PLUURALI PARTITIIV XVIII SAJANDI KIRIKUKIRJAN- DUSE KEELES (1686 - 1813)	50
1. <u>Ühesilbilised tüved</u>	60
2. <u>Kahesilbilised ja nendega analoogiliselt käänduvad tüved</u>	65
a-tüved	
Kahesilbilised a-tüved	86
Kahesilbiliste a-tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved	93
e-tüved	
Kahesilbilised e-tüved	95
Kahesilbiliste e-tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved	99
i-tüved	
Kahesilbilised i-tüved	102
Kahesilbiliste i-tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved	107

u- ~ o-tüved	
Kahesilbilised u- ~ o-tüved	108
Kahesilbiliste u- ~ o-tüvedega analoogi- liselt käänduvad pikemad tüved	112
3. <u>Kolmesilbilised ja nendega analoogiliselt</u> <u>käänduvad tüved</u>	119
a-tüved	
Kontraheerunud a-tüved	132
Kontraheerumata a-tüved	134
e-tüved	
Kontraheerunud e-tüved	138
Kontraheerumata e-tüved	141
i-tüved	
Kontraheerunud i-tüved	144
Kontraheerumata i-tüved	145
u- ~ o-tüved	
Kontraheerunud u- ~ o-tüved	148
Kontraheerumata u- ~ o-tüved	149

III. PLUURALI PARTITIIV XIX SAJANDI ESIMESE POOLE KIRJAKEELES (1813 - 1857)	158
1. <u>Ühesilbilised tüved</u>	170
2. <u>Kahesilbilised ja nendega analoogiliselt</u> <u>käänduvad tüved</u>	175
a-tüved	
Kahesilbilised a-tüved	194
e-tüved	
Kahesilbiliste a-tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved	210

<u>i</u> -tüved	
Kahesilbilised <u>i</u> -tüved	214
Kahesilbiliste <u>i</u> -tüvedega analoogiliselt käänduvad pikemad tüved	216
<u>u</u> - ~ <u>o</u> -tüved	
Kahesilbilised <u>u</u> - ~ <u>o</u> -tüved	219
Kahesilbiliste <u>u</u> - ~ <u>o</u> -tüvedega analoogi- liselt käänduvad pikemad tüved	223
3. <u>Kolmesilbilised ja nendega analoogiliselt</u> <u>käänduvad tüved</u>	231
<u>a</u> -tüved	
Kontraheerunud <u>a</u> -tüved	240
Kontraheerumata <u>a</u> -tüved	242
<u>e</u> -tüved	
Kontraheerunud <u>e</u> -tüved	246
Kontraheerumata <u>e</u> -tüved	249
<u>i</u> -tüved	
Kontraheerunud <u>i</u> -tüved	252
Kontraheerumata <u>i</u> -tüved	253
<u>u</u> -tüved	
Kontraheerunud <u>u</u> -tüved	254
Kontraheerumata <u>u</u> -tüved	255
KOKKUVÕTE	265
KASUTATUD KIRJANDUS JA MATERJALID	278
LÜHENDID	291